

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

TOPLUMSAL DEĞİŞME BAĞLAMINDA
MUSTAFA KUTLU BEŞLEMESİ

İbrahim KEŞ
128103011011

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Ahmet KOYUNCU

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	İbrahim KEŞ
	Numarası	128103011011
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji / Sosyoloji
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ahmet KOYUNCU
	Tezin Adı	Toplumsal Değişme Bağlamında Mustafa Kutlu Beşlemesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Toplumsal Değişme Bağlamında Mustafa Kutlu Beşlemesi” başlıklı bu çalışma 19/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Ahmet KOYUNCU	
2	Doç. Dr.	Mehmet GÖRKÜL	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Hüseyin ÇİT	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	İbrahim KEŞ		
	Numarası	128103011011		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tezin Adı	Toplumsal Değişme Bağlamında Mustafa Kutlu Beşlemesi		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

İbrahim KEŞ

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	İbrahim KEŞ		
	Numarası	128103011011		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ahmet KOYUNCU		
	Tezin Adı	Toplumsal Değişme Bağlamında Mustafa Kutlu Beşlemesi		

Dil, kültür ve toplumsal değişme kavramları birbiriyle bağlantılı ve etkileşim içinde olup sosyolojik bir analize tabi tutulabilirler. Bu kavramları bir arada görüp değerlendirilebileceğimiz yer hiç kuşkusuz edebi metinlerdir. Toplumsal değişmenin etkilerinin önemli sonuçlar doğurduğu ve ülkemiz açısından bu durumun yoğun yaşandığı dönem 1950 sonrasıdır. Bu hızlı değişim dönemlerini hikâyelerinde merkeze alarak işleyen yazar Mustafa Kutlu ve Kutlu Beşlemesi şeklinde tanımlanan 1979-1990 yılları arasında yazdığı beş eseri inceleme konumuz olmuştur. Edebiyat Sosyolojisi sınırları içinde, nitel içerik analizi yöntemini kullanarak Kutlu Beşlemesi incelenmiştir. Beşleme, Yokuşa Akan Sular (1979), Yoksulluk İçimizde (1981), Ya Tahammül Ya Sefer (1983), Bu Böyledir (1987) ve Sır (1990) adlı eserlerden oluşmaktadır. Beşleme; dil, kültür ve toplumsal değişme kavramları çerçevesinde incelemeye tabi tutulmuştur. Analize, değer kavramı da eklenerek yazarın, değerler bütünü diyebileceğimiz dünya görüşünün hikâyelere nasıl yansıdığı ile dil, kültür ve

toplumsal değişmeyi aktarış biçimi analitik bir perspektifle ele alınmıştır. Sonuç olarak; dil temelinde yazarın ve toplumun karşılıklı etkileşim içinde olduğu ve bunu hikâyelere yansıttığı tespit edilmiştir. Yazar, hikâyelerini sahip olduğu değer yargısı bağlamında modernlik karşısında dini ve kültürel değerleri merkeze alarak okuyucuya -topluma- aktarmak niyetinde olduğundan söz konusu analizde merkezi kavramlar olarak seçilen dil, kültür ve bunların bir arada bulunduğu eserler toplumsal değişmenin yansıma yeri olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Kültür, Toplumsal Değişme, Edebiyat Sosyolojisi, Mustafa Kutlu, Değer.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	İbrahim KEŞ		
	Student Number	128103011011		
	Department	Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Prof. Ahmet KOYUNCU		
	Title of the Thesis/Dissertation	Mustafa Kutlu Fives İn The Context Of Social Change		

The concepts of language, culture and social change are interrelated and interacted and can be subjected to sociological analysis. The place where we can see and evaluate these concepts together is undoubtedly literary texts. The period in which the effects of social change had important consequences and this situation was experienced intensively for our country was after 1950. The author Mustafa Kutlu and Kutlu Fives, who wrote these periods of rapid change and focused on their stories, were among the five works he wrote between 1979-1990. Within the boundaries of Sociology of Literature, Kutlu Fives are examined using qualitative content analysis method. Fives, Yokuşa Akan Sular (1979), Poverty is in Us (1981), Ya Tahammül Ya Sefer (1983), This is such (1987) and consists of the works named (1990). Feed; language, culture and social change. By adding the concept of value to the analysis, how the author's world view, which we can call the whole values, is reflected in the stories and the way he conveys language, culture and social change are discussed from

an analytical perspective. As a result; On the basis of language, it was found that the author and society interacted and reflected this in the stories. Since the author intends to transfer his stories to the reader by putting religious and cultural values in the center of modernity in the context of the value judgment he possesses, the language, culture and the works in which they are combined as the central concepts in this analysis are examined as the reflection place of social change.

Key Words: Language, Culture, Social Change, Sociology of Literature, Mustafa Kutlu, Value.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: DİL, KÜLTÜR, EDEBİYAT ve SOSYOLOJİ.....	5
1.1. Dil	5
1.2. Kültür	11
1.3. Dil ve Kültür Arasındaki İlişki	16
1.4. Edebiyat ve Sosyoloji (Edebiyat Sosyolojisi).....	19
1.5. Edebiyat; Dil ve Kültürün Harmonisi	21
İKİNCİ BÖLÜM: MUSTAFA KUTLU, BEŞLEMESİ VE DÖNEMİN TÜRKİYESİ	27
2.1. Mustafa Kutlu ve Beşlemesi	27
2.1.1 Yokuşa Akan Sular	30
2.1.2. Yoksulluk İçimizde	31
2.1.3 Ya Tahammül Ya Sefer	32
2.1.4 Bu Böyledir	33
2.1.5 Sır	34
2.2. Mustafa Kutlu’nun Beşlemesini Yazdığı Dönemin Türkiye’si	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KUTLU BEŞLEMESİNDE, TOPLUMSAL DEĞİŞME, DEĞER ve YABANCILAŞMA	40
3.1. Toplumsal Değişme	40
3.2. Değer ve Toplumsal Değişme.....	48
3.3. Değer Bağlamında Yabancılaşma.....	54
3.4. Toplumsal Değişme ve Dil	61
SONUÇ.....	64
EK: MUSTAFA KUTLU İLE MÜLAKAT-29.11.2018-	67
KAYNAKÇA	75

ÖNSÖZ

Toplumsal değişme kavramı ve anlattıkları her araştırmacının bakış açısına göre değişebilen anlamlara gelmektedir. Tezde toplumsal değişme çerçevesinde dil ve kültürün analize dâhil edilmesi ile bir problem alanı olarak karşımıza çıkan değişme kavramının daha açık ve anlaşılır olmasına çalışılmıştır. Konunun kapsayıcı olması ve her bir başlığın ayrı birer tez çalışmasını gerektirecek kadar girift olması karşımıza zorluklar çıkarsa da yönlendirmeleri ile bu zorlukları aşmamda yardımcı olan danışmanım Doç. Dr. Ahmet Koyuncu hocama çok teşekkür ederim. Çalışma konusunu belirlerken desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet Taşgın ve Prof. Dr. Köksal Alver hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Çalışmam sırasında bana kendisiyle mülakat yapma fırsatını tanıyan Mustafa Kutlu'ya da verdiği samimi cevaplar için şükran borçluyum. Ayrıca kendilerini çokça uğraştırdığım Arş. Gör. Yasin Yılmaz kardeşime ve sosyoloji doktora öğrencisi, meslektaşım Hakan Yapıcı'ya teşekkür ederim.

Son olarak, uzun çalışma sürecinde desteklerini esirgemeyen, beni hoş görüp teşvik edici davranışlar sergileyen eşim Burcu'ya, bugünlere gelmemde büyük emekleri olan babam Üzeyir'e, annem Elife'ye ve desteklerini ve isimlerini anamadığım tüm yakınlarıma teşekkür ederim.

İbrahim KEŞ
2019-Konya

KISALTMALAR

Akt. : Aktaran

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

çev. : Çeviren, çevirenler

ed. : Editör

krş. : Karşılaştırınız

md. : Madde

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

ö. : Ölüm tarihi

S : Sayı

s. : Sayfa

vd. : Ve devamı

Yay. : Yayını, yayınları, yayınevi

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Dil, asıl inceleme alanını felsefe –dil felsefesi- ve dilbilimin yaptığı fakat toplumsallığın gerek koşullarından biri olan, yani toplum olabilmenin şartı ve iletişimin temeli olan insana has bir melekedir. İnsan varlığının temeli, onun dili kullanması ile ortaya çıkmakta ve insanlık kendini dil ile var etmektedir. Bu bağlamda dil, kültürün en önemli ve öncelikli sembollerinden biridir. Edebi metinler de kültür ürünlerinden biri olup bu tezde dilin merkeze alınarak kültürle ilişkisinin ve bu bağlamda ikisinin bir arada görülebileceği yer olan edebi eserlerin incelenmesi gerektiğinden yola çıkılmıştır.

Edebi eserler, toplumsal değişmelerin hazırlayıcısı olabilecekleri -Batıda Aydınlanmanın temelinde Voltaire gibi öykü yazarların olması- gibi aynı zamanda toplumsal değişmenin yansıdığı yer olmuştur. Buradan hareketle diyebiliriz ki; edebi eserlerin sosyolojik bir bakış açısı ile incelenmesi, ortaya çıktığı toplumlarda meydana gelen değişmelerin boyutu hakkında da yeterli veri sağlayacaktır.

Stendhal'in, *"bir roman: bir aynadır, yol boyunca gezdirilen"* (2013: 68) ifadesini tüm edebi metinler için genel bir prensip kabul edersek; edebi metin, kültür ve dilin aynası olup hem onu ortaya koyan hem de aktaran bir yerde durmaktadır. Bu tezin amacı da dil, kültür ve toplumsal değişme konularına edebi metinler üzerinden bakarak metnin ayna işlevini yerine getirdiğini Mustafa Kutlu'nun beş eserini inceleyerek ortaya koymaya çalışmaktır. Bu bağlamda seçtiğimiz dönem 1950-1990 yılları arası olup, Türkiye için toplumsal değişmenin hızlı olduğu ve bir anlamıyla ülke için problem olarak karşımıza çıkan bir dönemi, Mustafa Kutlu'nun eserleri üzerinden; yazar-eser-toplum ilişkisini açığa çıkararak, eseri oluşturan dil ve etkilendiği kültürün eserdeki görünümünden hareketle bir dönemin sosyolojik analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızda cevabını aradığımız problemler ise şunlardır:

1-) Mustafa Kutlu'nun eserlerinde ortaya çıktığı toplumun verili döneminin dili, kültürü metne nasıl yansımıştır?

2-) Toplumun bir üyesi olarak Mustafa Kutlu toplumdan nasıl etkilenmiştir?

3-) İkinci soru bağlamında Mustafa Kutlu'nun metin üzerindeki etkisi nedir?

Problemleri açacak olursak; ilk soru, metne tek başına baktığımızda metnin ne anlattığıdır. İkinci ve bağlantılı olduğu son soru ise, yazarın değer yargılarına bakarak, konu seçiminin ve anlatış tarzının ne olduğu yani yazarın ne anlatmak istediğidir.

Edebi metinleri inceleme amacımızla birlikte değerlendirildiğinde bu problemleri seçmemizin sebebi, dil ve kültür çerçevesinde toplumsal değişmelerin incelenmesidir. Ayrıca edebiyat sosyolojisi alanına mütevazı bir katkı sağlayacak olan bu tezde Mustafa Kutlu'nun hikâyeleri seçilmiştir. Çünkü “*Türkiye’deki “toplumsal değişim” benim bitip-tükenmeyen konumdur*” (Barbarasoglu, 2001: 24) diyen Kutlu, hikâyelerinde toplumsal değişmeyi esas almaktadır. Ayrıca kullandığı dilin, yerel ağızlardan, atasözlerinden harmanlanmış gündelik konuşmalarla bezenmiş olması sebebiyle araştırma için iyi bir kaynak oluşturmaktadır. Toplumsal değişimin yoğun ve hızlı yaşandığı dönemi kapsayan Kutlu'nun hikâyelerinden; *Yokuşa Akan Sular* (1979), *Yoksulluk İçimizde* (1981), *Ya Tahammül Ya Sefer* (1983), *Bu Böyledir* (1987) ve *Sır* (1990) başlıklı kitapları temel alınmıştır. “Mustafa Kutlu Beşlemesi” olarak isimlendirilen bu kitaplar tezin sınırlarını oluşturacak olup Mustafa Kutlu'nun diğer hikâyeleri ve denemeleri kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca zamansal olarak hikâyelerin yazıldığı dönemle birlikte konu olarak seçilen dönem birleştirilmiş ve 1950-1990 yılları çalışmamızın sınırlarını oluşturmuştur.

Edebiyat sosyolojisi alanında yapılan çalışmalara baktığımızda seçilen konular taşra, mahalle, yabancılaşıma, batılılaşma, erkeklik imgesi, yazarlar ise Orhan Pamuk, İhsan Oktay Anar, Emine Işinsu, Ahmet Müthaf, Halide Edip, Sevim Burak, George Orwell, Ahmet Hamdi, Ömer Seyfettin, Mehmet Akif, Leyla Saz'dan oluşmakta ve roman üzerinden çalışılmaktadır. Bu çalışmalarda nitel araştırma yöntemlerinden hermeneutik, yorumsayıcı ve oluşumsal yapılsacılık yöntemleri kullanılmıştır. Teze başladığımızda hikâye ve Mustafa Kutlu üzerine yapılmış herhangi bir çalışma olmasa da, 2017 yılında Bilal Can tarafından “Mustafa Kutlu Öykücülüğünde Mekân” isimli tez çalışması yapılmıştır. Mustafa Kutlu ile

ilgili “Aynanın Sırrı Mustafa Kutlu Sempozyumu” yapılmış, Kemal Aykut ve Nusret Özcan tarafından editörlüğü yapılmış Mustafa Kutlu Kitabı ile birlikte çok sayıda inceleme, tez, makale ve dergi dosyası hazırlanmıştır.

Bizim yapacağımız tez de elbette bu alana bir katkı niteliği taşıyacaktır. Fakat tezde dil ile ilgili konularda felsefeden, kültürle ilgili konularda antropolojiden faydalanılacaktır. Bu bağlamda Mustafa Kutlu’nun eserleri; dil ve kültürü sosyoloji çatısı altında bir araya getirip, Beşleme; sosyolojinin çıkış noktası olan toplumsal değişme bağlamında incelenecektir.

Bu tezde yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden nitel içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. Yöntemin en önemli özelliği “tümdengelimle dayalı bir okuma aracı” olmasıdır. Okuma düz bir okuma olmayıp ilk anlamın dışında daha derinlemesine ikincil bir okuma çabasıdır (Bilgin, 2014: 1). Yöntem, sayısal ve nitel analiz olmak üzere iki aşamalı olup; sayısal analiz, anlamlı verilerin kodlanması ve sayısal olarak değer verme (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 228) dışarıda bırakılmış ve tezde yöntemin nitel analiz yönü kullanılmıştır.

Araştırmanın problemleri çerçevesinde yöntem ilk olarak eserlerin ortaya çıktığı toplumun dili ve kültürünün metne yansımaları, eserlerin yazıldığı dönemin özellikleri verilerek bunların metinden alınan örneklerle toplumsal değişme ile ilişkisi (göç, köy ve kent yaşamı ve sonucunda ortaya çıkan yeni yaşam biçimi) ortaya konulmuştur. Kutlu’nun toplumun bir üyesi olarak toplumdan nasıl etkilendiği, hikâyelerini oluştururken metin üzerindeki etkisi, hem yapılan mülakat ile hem de hayatı ve hikâye anlayışı birlikte değerlendirilmiş; yazarın eserlerini değer temelli bir bakış açısıyla, değerlerdeki değişmeyi esas alarak oluşturduğu (dini ve geleneksel değer temelinde) tespit edilmiştir.

Çalışma, üç ana bölümden oluşmakta olup, ilk bölümde kavramsal çerçeveyi kurma adına dil, kültür, edebiyat ve sosyoloji konuları incelenmiş ve edebiyatın bu kavramların bir harmonisi olduğu ifade edilmiştir. Bu bölümde metin, yazar ve toplum ilişkisi bağlamında dilin imkânları ile hem metnin ve yazarın toplumdan etkilendiği hem de toplumun yazardan ve metinden etkileneceği sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci bölümde Mustafa Kutlu'nun hayatı, hikâyeciliği ve Beşlemenin kısa özetleri verilerek, hikâyelerin yazıldığı dönemin özellikleri de ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Bölümde yazarla yaptığımız mülakat metninden ve daha önce yapılan çalışmalardan faydalanılarak yazarın eserini oluştururken sahip olduğu değer yargıları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise toplumsal değişme ve değişmenin hikâyelere yansıma şekli, değer ve değer temelli bir toplumsal değişme açıklaması ile yine bu bağlamda, yabancılaşma ve anomi kavramları metinden alınan örneklerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde araştırma sorularımıza örnek metinlerle cevap aranmış olup metne yansıyan dil, dil ve toplumsal değişme başlığında; yazarın toplumdan etkilenmesi ve metni kurgularken bu etkinin gözlemlenmesi, işlediği konuların toplumun değişen değerleri ile ortak bir paydaya sahip olması, değer ve toplumsal değişim başlığında ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM: DİL, KÜLTÜR, EDEBİYAT ve SOSYOLOJİ

1.1. Dil

Dil, bir problem olarak insanlığın gündemini sürekli meşgul eden -bu bazen bilimsel ve felsefesi bir konunun içinde, yanında, yöresinde olabileceği gibi, bir gazete köşesinde dile getirilen, hatta kahvehane vb. mekânlarda konuşulduğu şekliyle- önemli bir konudur. Felsefi bağlamda dil ile ilgili tartışmalar, Antik Yunandan günümüze kadar öneminden hiçbir şey kaybetmeden ilgilenilen bir konudur. Genel olarak bu durum, kullanılan kelimelerin nasıl belirlendiğinden, anlamına, zihinle bağlantısına, retorik denen ikna edici konuşmadan, hikmetin yolu olmasına kadar devam edegelmiştir. Bu kadar tartışılmış olmasına rağmen dilin tanımının yapılması, kavramın muğlâk ve geniş bir -hem bilimsel hem gündelik- alanı kapsamasından dolayı güç bir iştir. Tabii ki dil tanımları yapılmıştır ama bu tanımlar -bir benzetme ile- “karanlıkta filin neye benzediğini” (Mevlana, 1995: 102) söylemeye çalışan insanların fili tanımlaması gibi konuya sadece bir yönüyle ışık tutmuştur. Kimileri dilin biyolojik bir aza olmasıyla, kimileri de onun söz oluşuyla ilgilenmiştir. Örneğin, evrimsel antropoloji dilin insanın diğer melekeleri gibi evrim sonucu beynin gelişimine paralel olarak geliştiğini ifade etmiştir (Güvenç, 2011: 99-102). Bu açıklamalardan hareketle, tanıma geçmeden önce dil ile ilgili ortaya atılmış görüşleri genel hatlarıyla değerlendirip tanımı daha sonraya bırakmak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Antik Yunandan günümüze bir problem alanı olarak dil ile ilgili görüşler, iki ana eksen etrafında şekillenmekte olup devam konuları da bu kabullenmelerin üzerine inşa edilmiştir. Bu kabullerden ilki dilin Tanrı vergisi olduğu, diğeri ise insan aklının bir ürünü olduğu şeklindedir. Felsefi açıdan tartışmanın temeli dilin kökeni üzerinde yoğunlaşmakta, anlam ve dilin kullanımı gibi sorunlar üzerinden devam etmektedir. Tartışmanın tarafları temel kabullerine göre devam konulara ilişkin görüşlerini ortaya koymaktadırlar (Altınörs, 2014: 41-54).

Günümüzde kendine müstakil bir alan kurmuş olan dil felsefesi, konuya Antik Yunanda hitabetin felsefi tartışmalarda önemli bir unsur olmasından dolayı retorik ile

başlar. Dil, en temel haliyle insanın –konuşmasıdır- sözlü ifadesidir. Bu bağlamda retorik, “*belli bir durumda var olan inandırma yollarını kullanma yetisi*” olarak tanımlanır (Aristoteles, 2015: 37). Aristo’nun verdiği tanımdan da anlaşılacağı üzere retoriğe, ikna etmede etkin olan söz diyebiliriz. Anlam olarak etkili söz söyleme demek olan retoriğin temeli konuşmadır ve “*konuşma sisteminin üç ögesinden konuşmacı, konu ve seslenen kişi*”den (Aristoteles, 2015: 43) bahsetmek gerekir. Bunlar ethos, logos ve pathos kavramlarıyla ifade edilir. Retorikte amaç, konuşulan konuda dinleyiciyi inandırmaktır. Bu inandırma ya da iknada ethosun “*bir kişinin karakteri ve alışkanlıkları, davranış tarzı*” (Cevizci, 2005: 645), logosun “*söz, konuşma, düşünce, akıl, anlam, açıklama*” (Cevizci, 2005: 1087) ve pathosun “*olay, hadise, deneyim, yaşantı, duygu*” (Cevizci, 2005: 1325) birleşimi etkindir. Burada konuşanın karakteri, konunun ifade ediliş şekli ve dinleyicinin etkilenmesi esastır. Sözün gücü ve öneminin kavranması sonucu, dilin kullanımı ve konuşma –retorik- ön plana çıkmıştır.

Dilin kullanımının öneminin ortaya çıkması sonucu tartışma; dilin insan aklının ürünü mü, yoksa Tanrı vergisi mi olduğu konusunda devam etmiştir. Tartışmanın buradan devam etmesinin sebebi “*dil filozoflarının ilgisinin odak noktasında, belirli bir dil veya tek tek diller değil, insanın dil melekesi/yetisi*” (Altınörs, 2014: 16)’nin bulunmasıdır. Ön kabul hangisi olursa olsun dilin insana has bir özellik olması ortak sonuçtur. “*İnsan fenomenlerinin temeli olan dil, kendine has özel bir varlık alanıdır*” (Mengüşoğlu, 2017: 334) ve dil (söz) insanın fıtratı gereğidir ve insanda mündemiçtir. Descartes, bunu maymun örneği üzerinden bahisle onlarda insandaki gibi bir us’un olmayışı sebebiyle; “*onlar hiçbir zaman bizim düşüncelerimizi başkalarına bildirmek için yaptığımız gibi, sözleri ve öbür işaretleri birleştirerek kullanamayacaklardır (...) aynı araçla insanlarla hayvanlar arasındaki ayırım da tanınabilir*” (2013: 55) demiştir. Buradan hareketle dilin insan ve hayvan arasındaki farklılığın en belirgin göstergesi olduğu sonucuna ulaşılır. Sözün ayırıcı olması iletişim sağlamasından, duygu ve düşüncüyü aktarabilme kabiliyetinin sadece insanda var olmasından kaynaklanır. Sözü (dili) kullanarak işaret edebilme kabiliyeti ve soyutlama becerisi insanı diğer varlıklardan ayırır. Soyutlama becerisi ile insan işaret ettiğini adlandırır ve adlandırma ile soyutlama becerisi ilerleme gösterir. Böylece dil iletişim sağlama işlevi ile birlikte düşünme becerisi sağlar. Düşünme yetisinin de insana has olması ve

insani olmasını dil ile birlikte değeriendiğimizde, düşünce ve dil insan olmanın bir sonucu olup karşılıklı birbirlerini etkileyen ve gelişimlerini sağlayan iki yetidir.

Soyutlama becerisi, içerisinde aynı zamanda sembol üretme yeteneğini de barındırır. Her dil bir sembol sistemidir. Çünkü onu oluşturan kelime ve kavramlar, insanın soyutlama becerisi ile simgeleştirdikleri, adlandırdıklarıdır. Simgeleştirme, adlandırma aynı zamanda adlandırılana anlam yüklemektir. Locke’e göre;

“Zihnin hareketlerini iyice inceler ve bilgiye gidişte izlediği yolu dikkatle gözlemlersek zihnin derin düşünme ve konuşma ediminde yararlanabileceğini düşündüğü bir ideyi edindikten sonraki ilk işinin o ideyi soyutlamak, ardından da ona bir ad koymak ve böylece bir türün özünün taşıyıcısı olarak bu adı ambarına yani belleğe katmak olduğunu görürüz sanıyorum. Öyleyse biri bilmediği yeni bir şey gördüğünde hemen nedir diye sorarsa burada öğrenmek istediği onun cinsinin adıdır. Ad kendisiyle birlikte türlerin bilgisini ya da özlerini taşıyormuş gibi gerçekten de bir işaret olarak kullanılır ve genelde o bilgi ya da özün adı olarak düşünülür” (2000: 515).

Anlam, işaret edilenin insan zihninde oluşan karşılığıdır. Bu bağlamda dili, *“nesnelerle onların bilgisi arasındaki zihinsel ilişki”* olarak tanımlayabiliriz (Aydın, 2011: 227). Nesne, adlandırılarak kavram haline gelir ve zihinde karşılığı olan bir anlama sahip olur.

Tartışmalar yukarıda kısaca bahsettiğimiz aşamalardan geçerek bugüne kadar gelmiştir. Bugün artık dilin kökeni üzerinde fazla durulmayıp, düşünce ile bağlantısı ön plana çıkmıştır. Ferdinand de Saussure; *“dil kökeni sorunu, sanıldığı denli önemli değildir. Dahası bu sorunu ortaya atmak bile yersizdir” (1998: 117)* diyerek konuyu tartışmanın dışına çıkarmıştır. Sosyolojik açıdan ise toplumsal gerçeklik bağlamında konumuz olan dil penceresinden bakıldığında ortaya atılmış görüşler; dilin önemi, dilsel kodlar, dil ve bilim arasındaki ilişki, simülasyonlar, söylem analizi ile iktidar ve özne arasındaki ilişki, simgesel yapılar üzerinden dilin değeriendirilmesi gibi konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konular dilin tamamı üzerinde felsefede olduğu gibi kendine has bir disiplin şeklinde olmayıp dilin toplumla ilişkisi bağlamındaki değeriendirmelerdir. Sonuç olarak sosyolojinin bir bilim haline gelmesindeki en

önemli etken olan toplumsal değişim ve dönüşümün dilde ortaya çıkardığı göstergelerinin incelenmesi şeklinde bir dil sosyolojisi yapılabilir.

Dil tanımları; insanların iletişim ihtiyacını karşılama özelliğinden dolayı ifade edildiği bağlama, duruma göre değişiklik gösterse de değişmeyen sabite, iletişim - karşılıklı anlaşma- olup bir anlamıyla da tüm iletişim şekillerine dil diyebiliriz. Bundan dolayı tanımlar iletişim, felsefe, antropoloji, sosyoloji vb. alanlara göre ve özel kullanım alanlarına göre değişiklik göstermektedir. Mesela felsefe, dili “*kavramsal olarak*” ve “*neliği*” konusunda derinlemesine bir düşünce alanı (Altınörs, 2014: 14-15) olarak ele alırken, antropoloji kültürle ilişkisi bağlamında, kültür ve insan üzerindeki belirleyiciliği konusunda ele almaktadır. Sosyoloji açısından, dilin toplumla ilişkisi inceleme konusu olur ve sosyoloji, dili daha çok sonuç ve etkileri üzerinden inceler. Örneğin sosyo-linguistik kodlar teorisine göre dilsel kodlar, sınıfsal bir ayrışma temelinde bireyin toplum içindeki konumunu konuşma biçimi aracılığıyla belirlemeye çalışır. Toplum içinde “*nasıl konuştuğunuz kim olduğunuzu ve ne olacağınızı belirler*” (Slattery, 2010: 195). Bu teori, Basil Bernstein tarafından, toplumsal sınıfların konuşma biçimine ve ilişkilerine bakılarak -sonuçları üzerinden- ortaya atılmış bir teoridir. Ayrıca sanat dili, meslek dili gibi özel kullanımları da vardır.

Dil semboller üzerinden insan zihninde tasavvur oluşumuna katkı sağlar. Ve zihinde oluşanları dışa aktarmak için kullanılır. Dilin tasavvur oluşturmadaki etkisi ile konuşulan dile göre dünya görüşleri ortaya çıkıp aynı dili konuşanlar topluluk veya toplum haline gelmektedirler. Bu bağlamdan konuya bakıldığında dil, toplum olabilmenin ön koşuludur.

Toplum olabilmenin ön koşulu olan dil toplumsal bir üründür. Konunun başında dilin konuşma -güzel ve ikna edici konuşma- yani retorik tartışmalarında bahsettiğimiz gibi insan tek başına konuşamaz. Konuşma eylemini gerçekleştirmek için dinleyenlerin ya da dinleyicilerin varlığı gerekir. Konuşma (dil), ortak ve üzerinde anlaşmaya varılmış (mutabakat sağlanmış) simgeler aracılığıyla olur. İşte dilin toplumsal oluşu bu konuşan ve muhatap birlikteliğindendir. Bu retorikteki iki unsurun toplumsal olduğunun göstergesidir. Diğer bir öge olan konu ise düşünme faaliyeti ile ilgili olup insanın zihin dünyasında ürettikleridir. Platon, Sofist adlı eserinde konuyu; “*düşünce ve konuşma aynı şeydir. Ruhun kendi kendine içten yaptığı konuşmaya*

düşünce deriz” (2015: 124) şeklinde ifade eder. Ayrıca Aristoteles dili, duygu aktarımı olarak “*seste olanlar ruhtaki duygulanımların, yazılanlar da seste olanların simgeleri*” (2002: 7) şeklinde açıklar. Simge (sembol), bu ifadelerden hareketle zihinde oluşanın dışa yansıtılmasında kullanılır. Bir anlamda zihinde oluşanın mübadelesi (değiş-tokuş), iletişimin ortaya çıkmasına sebep olur. Fakat burada ortaya çıkan sorun mutabakata varılmış olsa dahi, niçin simgelere yüklenen anlamların insandan insana, toplumdan topluma farklılık gösterdiğidir. Bunun sebebi, bireyin kendi yorumunu simgenin anlamına katıyor olması ve kullandığı bağlamın değişiklik gösteriyor olmasıdır. Bu da konuşmanın bireysel (öznel) tarafıdır.

Dil, toplumsal bir kurum özelliği sergiler. Şöyle ki; “*dil veya lisan, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine özgü kuralları olan ve ancak bu kurallar içerisinde gelişen canlı bir varlık, temeli tarihin bilinmeyen dönemlerinde atılmış bir gizli anlaşmalar düzeni, seslerden örülmüş toplumsal bir kurumdur*” (Ergin, 2009: 3). Dil sayesinde insan var olduğu dünyada diğer insanlarla ve toplumla iletişime geçerek toplumsal bir varlık haline gelir. Dil, insan teki için toplumsallaşmanın temelidir. İnsan dil sayesinde insandır. Bu bağlamda insan “*dilin sınırsızlığı ile doğuştan sonsuz sayıda sözcük üretme yetisine*” (Chomsky, 2001: 181) sahip olması; dilin “*sadece insana has bir meleke*” (Altınörs, 2015: 45) olduğu sonucunu ortaya koyar. İnsanın soyutlama becerisi sonucu dil, aktarılabilen ve değişebilen bir özellik göstermektedir. Soyutlama becerisi sonucunda simgeler ve onların ortak anlamları belirlenir ve iletişim sağlanmış olur.

Yukarda bahsettiğimiz ad verme eylemi ve insanın dili öğrenmesi, Kur’an-ı Kerim’de Bakara Suresi 31. ayette geçen Âdem kıssasındaki “*Ve Âdem’e isimlerin hepsini öğretti, sonra onları meleklere gösterip: "Haydi davanızda sadıksanız bana şunları isimleriyle haber verin."* dedi” (Bakara: 2-31) ifadesinde kendini gösteren isimleri öğrenme becerisi ve isim vermesi ile başlamıştır. Bu insanın yaratılışının bir gereği ve özelliğidir. İsim verme ya da isimlendirme eşyanın hakikatini içine alan ve onu tanımlayan ifade şekilleri ortaya koyabilme yeteneğidir. Bu yetenek sayesinde insan simge üretme gücüne de sahip bir varlık olarak kendini göstermektedir.

Özetle dil; kendine has kuralları olan, simgesel yapılardan oluşan, tarihi bir kökene sahip, süreklilik arz edip değişim gösteren, insanın soyutlama yeteneğinin bir

sonucu olarak ortaya çıkan bir toplumsal kurumdur. Ferdinand de Saussure; “gerçekleştirme eylemi hiçbir zaman toplulukça yerine getirilmez; her zaman bireyseldir bu ve bireyin egemenliği altındadır. Söz diye adlandıracağız bunu” (1998: 43) diyerek sözün bireysel olduğunu “dil varlığını yalnızca, topluluk üyeleri arasında yapılmış bir tür sözleşmeye borçludur. Dil yetisinin birey dışında kalan toplumsal bölümüdür dil” (1998: 44) diyerek de dilin toplumsal olduğunu vurgular. Dilin kurallı bir yapı olması onun toplumsal olduğunun göstergesidir. Dilin toplumsal olması, ortaya çıkışından bu güne kadar bir gelişim ve değişim göstermesinden, birikimli bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Tek tek bireyler kendilerinden bir şeyler katarak dilin gelişimini ve değişimini sağlamışlardır. Burada ana çatının dil olmasının sebebi, aktarımın toplum tarafından yapılması ve toplum üyeleri tarafından benimsenen bir sözleşme niteliğinde olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, toplum varlığını dile borçludur ve dil sayesinde ortak bir anlaşma sistemi kurulur. Bireysel olanın söz olması, bireyin kullandığı kadarının kendisinin olması şeklinde açıklanabilir. Wittgenstein’in ifadesi ile “*Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt -Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarını imler-*” (2013: 132-133). Birey, dilin kullanabildiği kadarını yani algıladığı ve tasavvur edebildiği bir dünyayı söze dökebilir ve anlayabilir; bu da onun sınırını gösterir.

Sözün önemi doğu toplumlarında ayrı bir yere sahiptir. Sözlü kültür toplum olmanın temelini atmıştır ve toplumsal hafızanın yeni nesillere aktarılmasını sağlamıştır. Söz doğu toplumları için önemlidir; “*Bidayette söz vardı.*” (Yuhanna, 2011: 1-1) ifadesi bunun güzel bir özetidir. Sözlü ifadeler kendini en iyi halk edebiyatında gösterir. Halkın dili sözün gücünü temsil eder ve atasözü, deyim, türküler bunların en iyi örnekleridir. Yaşanmış olayların, duyguların, türküler ve tecrübelerin deyim, atasözü ile nesilden nesile aktarımı sağlanmıştır. Bunlardan hareketle; gündelik hayatın incelenmesi, toplumların anlaşılması ve sosyolojik analizler yapılmasını kolaylaştırır. Dil bir işaretler sistemi olup “*her sözcük, her kavram bir göstergedir*” (Kula, 2012: 10). Sözcükler ve kavramların gösterge olmasından hareketle, insan teki gösterileni kendi zihninde yeniden oluşturup bir nevi yorumlar. Sözcüklerin ve kavramların her toplum için farklı olması onların yaşayışlarının, tasavvurlarının, düşünce ve kavrayışlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, “*Ne*

kadar bilersen bil, söylediklerin karşındakinin anladığı kadardır” şeklindeki veciz ifadede açıkça ortaya konmuştur. Toplumsal değişmeler, farklı kültürlerle etkileşime girme, kullanılan kelime (kavramların) anlamlarının değişmesi ve göstergelerin yorumlanması dilin yeniden üretimini gerçekleştirir. Dilin yeniden üretiminin ve değişiminin en iyi gözlemlenebileceği yer gündelik hayattır.

Dil ve toplumun bir aradalığını en iyi ifade eden kavram, dilin de temeli olan iletişimdir. Theodorson’a göre, *“iletişim esas olarak simgeler aracılığıyla bir kişiden ya da gruptan diğerine (veya diğerlerine) bilginin, fikirlerin, tutumların veya duyguların iletimidir”* (Theodorson’dan Akt. Yıldız, 2005: 52). İnsan dil sayesinde ortak bir varlık alanı oluşturup nesilden nesile bunun aktarımını sağlar. Dil tanımını hatırlarsak; insanların üzerinde mutabakata vardıkları anlamlara sahip simgeler yoluyla anlaşma sağladıkları işaret sistemiydi. Simgelerin mutabakata varılmış anlamlara sahip olabilmesi için ortak bir yaşam olması (toplum) gerekir. Toplum olabilmek için benzer bir düşünme becerisine sahip olmak ve bunun sonucunda toplumların ürününe yani kültüre bakmak gerekir.

1.2. Kültür

Dilin bir soyutlama olduğuna ve bu soyutlamaların zihindeki karşılığının kavramlar olduğuna yukarıda değinmiştik. Kültür kavramının ne olduğunu daha iyi anlamak için kökenine inmek ve tarihsel olarak geçirdiği değişime bakmak gerekir. *“Terim olarak kültür, Latince colere fiilinden türetilmiştir. Colere; işlemek, yetiştirmek (...) ekip biçmek, iyileştirmek, eğitmek vb. anlamları içeren çok zengin bir anlama sahiptir. İlk kez tarımsal etkinlikleri nitelendirmede kullanılmıştır”* (Özlem, 2012: 158). Bu anlamlarıyla doğada yetişen bitkilerin insan eliyle üretilenlerden ayırmak için kullanılan -kültür mantarı- kültür, toprağın terbiye edilmesinden insanın terbiyesi, yetiştirilmesi anlamlarında kullanılmıştır -kültürlü insan-. Kültür, 18. yüzyıla kadar tekil anlamda kullanılmış daha sonra -bir topluluğun ya da toplumun kültürü anlamında- çoğul olarak kullanılmaya başlanmıştır. Çoğul anlamda kullanım kültüre, insana bütüncül yaklaşımla ilgilidir. Yani insan düşüncesinin (aklının) her şeyi kapsadığı görüşü sonucu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ideolojiler ve milliyetçilik-ulusçuluk akımları önem kazanmıştır. Kentin ve şehirlerin önem kazanması ile birlikte

kırı yadsıyan bir şekilde, 19. yüzyıldan sonra “civilite-civilisation” kentlilik anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Dilimize, Arapçadan gelen “medeniyet” veya Uygurlulardan gelen “uygarlık” olarak çevrilmiştir. Uygarlık; bilim, teknik ve ekonominin bağımsız değişkenler olarak ele alınması sonucu kültürün bir boyutu olarak anlam kazanmıştır (Özlem, 2012: 158-168).

Kültürün ne olduğunu anlamak için, öncelikle “insan nedir?” sorusuna cevap vermek gerekir. İnsanın ne olduğu farklı disiplinlerde, her disiplinin kendine has bakış açısına (ön kabulüne) ve kullandığı yönteme göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır. İnsan, antropolojide kültürel, sosyolojide toplumsal, psikolojide ruhsal bir varlık olarak ortaya konulmaktadır. Bilimler insanı kendi ilgi (uzmanlık) alanlarına göre tanımlamaktadırlar. İnsanı bilmek demek “kendini” bilmek demektir. Yunus’un “İlim, ‘ilim bilmekdür ‘ilim, kendin bilmekdür” (1997:73)’de ifade ettiği kendini bilmenin önemi, insanın bilinmesini ve insanı (kendini) bilersen toplumu, tarihi vd. bilmenin de önünü açacaktır. İnsan düşünebilme yetisine sahip, çevresini etkileyen ve ondan etkilenip değişim gösterebilen ve değiştirebilen bir varlıktır. İnsanın düşünen ve eyleme geçen bir varlık olması onun kültür ürünlerini ortaya koyabilmesini sağlamıştır. Düşünme aynı zamanda anlamlandırmayı da beraberinde getirip –zihinsel faaliyet olarak bilginin işlenmesi bağlamında- bunun fiziksel olarak karşılığı kültürün ilk anlamında ortaya konulan işlemek, yetiştirmek anlamlarını ortaya çıkarır. Fakat Cassirer’in “us, insanın kültürel yaşam biçimlerini tüm zenginlik ve çeşitlilikleri içinde kavrayabilmemize elverişli değildir. Bu nedenle, insanı ussal hayvan olarak tanımlamak yerine -simgeleştiren hayvan- animal symbolicum diye tanımlamalıyız” (2009: 34) ifadelerinden hareketle, ilk olarak “ussal hayvan” ifadesi temeli ile kültür insan aklının ürünü olan şeylerdir şeklinde tanımlanırken, “simgeleştiren hayvan” ifadesi ile de aklın ürünü olan sembol-simge üretene geçmiştir. Bu bağlamda kendi için bir yaşam tarzı ortaya koyabilen insan, kendine doğa içinde ama kendine has bir doğası olan yaşam alanı kurmuştur.

Yukarıdaki kısa açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kültür, insan elinden çıkma veya toplum tarafından üretilen her şeydir. Tylor’a göre kültür, “insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, adetle ve diğer yetenekler ile alışkanlıklarından oluşan karmaşık bir bütündür” (Tylor’dan Akt.

Bozkurt, 2012: 90) şeklinde tanımlanır. Ayrıca “*kültür, insan toplumunun sembolik ve öğrenilmiş yönlerini anlatan genel bir terimdir*” (Marshall, 2005: 442). Kültür kavramının karmaşık ve bulanık bir görünüm sergilemesinde, kavramın toplumun paylaşılan değerlerinin tümünü kapsamamasından kaynaklanmaktadır. Durum böyle olunca bakış açısına, önem derecesine ve kullanıldığı bağlama göre kültür denilen kavramın anlamı da değişim göstermektedir. Kimileri kültür derken manevi kısımları (örf, adet, gelenek), kimileri de üretilen insan elinden çıkma maddi ürünleri kasteder. Örneğin Marx’ın kültür için söylediği, “*doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şey(bütün)dir*” (Marx’dan Akt. Güvenç, 1985: 73) ifadesi ekonomiyi –maddi unsuru- merkez alan bir anlatımdır. Ayrıca yüksek kültür değerleri denilen entelektüel bir yapıdan bahsedebileceği gibi (aydın düşünce, ince zevk), folk (halk) kültürü diyerek avam ya da halkın kültüründen bahsedilir.

Bahsettiğimiz ifade şekillerinden de anlaşılacağı üzere, kabaca kültürün birbiri içine geçmiş iki ögesi bulunmaktadır. İlk ögesi ve kapsayıcı olanı, değerler ve semboller, diğeri ise maddi anlamdaki çıktılardır. İlkine kültür, ikincisine uygarlık diyebiliriz. Kültür sembol sistemi ve değer olarak, uygarlık ise maddi gelişmişlik olarak karşımıza çıkar. “*Kimi filozof ve sosyal bilimciler bilimi, tekniği ve ekonomiyi toplumların duyuş, düşünüş, değer ve inanç formalarından görelî olarak bağımsız değişkenler saymışlar ve bu değişkenlerin oluşturduğu tabanı uygarlık olarak tanımlamışlardır*” (Özlem, 2012: 168). Bu kategorileştirmenin yapılmasında temel etken olarak, gelişmiş ülkelerin, modern (uygar) ve ilkel (yerel) ayrımından hareketle kültürü tanımlaması yatmaktadır. Bu durum toplumun ilerlemesini esas alan kapitalist (modern) düşüncenin sonucudur. Burada kendi kültürlerini evrensel ve küresel olarak değerlendirip yereli ve diğer kültürleri küçük gören bir anlayış hâkimdir. İlkel/uygar ayrımı suni bir ayrım olup modern dünyanın kendilerinden olmayanları tanımlamalarından başka bir şey değildir. “*İlkelliğin Batı icadı olduğunu ortaya çıkaran Levi-Strauss için bütün kültürler gösterge sistemidir*” (Demir, 2016: 16). Her kültürün kendine has özellikleri vardır ve kendi içinde tutarlıdır. Levi Strauss’a göre “*yakın zamana kadar geçerli olan, diğer toplumlar geride kalırken sadece Batı’nın duraklamadan katetmiş olduğu bir yol boyunca sürekli ilerleme fikrinin yerini, böylelikle, farklı yönler arasında seçim yapma mefhumu alır*” (2013: 71). Bu

ifadelerden hareketle farklı yönlerde seçim yapmış olan kültürler ve insan toplulukları vardır ve her kültür kendine has bir gösterge sistemine sahiptir.

Kültür, özünde insan kavramıyla doğrudan ilintilidir. Hegel, bunu şu şekilde dile getirir;

“Kültür biçimsel bir şeydir ve tümüyle genelin ona verdiği biçime göre belirlenir. Kültürlü insan, davranışlarına genelin damgasını vurmayı bilen, tikel yanından vazgeçmiş, genel ilkelere göre eyleyen kişidir. Kültür düşünmenin aldığı biçimdir (...) Buna bağlı olarak her bir yönü olduğu gibi kavrama, durumları birbirlerinden ayırma, ayrılan yanları yalıtma, bu yanların her birine genelin biçimini vermek üzere soyutlama alışkanlığı doğar. Kültürlü insan nesneleri çeşitli yanlarıyla tanır, bu yanlar onun için vardır; kültüre dayalı düşünme onlara genelin biçimini vermiştir (...) tarihte her şey tinin meydana getirdiği nesne, eylem, yapıt olarak kavranır. Halk-tini bilgidir; bir halk-tininin realitesine ilişkin düşünce etkinliği, bu düşünce ürününün artık yalnızca öznel değil, nesnel olarak bilinmesi sonucunu verir” (2011: 72-73).

Bu bağlamda insanın kültürel ürünlerinin tamamına kendinden bir öz (maya) katması, insanileştirmesi söz konusudur. İşte kültür de bir toplumun ürettikleri yaşam tarzları, düşünüş şekilleri ve düzen kurabilme yeteneklerinin toplamıdır. Kültür, paylaşılan değerler sayesinde bireyi toplumun bir parçası haline getirir. Birey toplumsallaşmayla birlikte kültürden etkilenir ve kendisi de onu etkiler.

İnsan doğduğu toplumda kültürü hazır bulur. “Bir kültürün temel kodları – onun diline, algılama şemalarına, alışverişlerine, tekniklerine, değerlerine, uygulamalarının hiyerarşisine hükmedenleri-, daha işin başında her insan için, karşılaşacağı ve kendini onların içinde bulacağı ampirik düzenleri saptar” (Foucault, 2017: 18). Bu hazır buluş ve düzenler kültürün eğitim, iletişim vd. ile aktarılması sayesinde olur. Kültür bu bağlamda toplumların kuşaktan kuşağa aktardıkları ürünlerdir. İnsanın hayatında, hatta çok basit olan ve her zaman akıp giden gündelik yaşamında dahi hazır bulduğu bir takım kurallar vardır. Yemek, içmek, gezmek vd. için hayatında kendisinin koymadığı ama uyduğu kurallar. Bunlar toplumsal kurallar ya da kültürel değerler olarak adlandırılır. Bu bağlamda kültür, insanın yaşadığı çevreden (toplumdan) edindikleridir. Ayrıca bütün kültürler kendilerine has anlam ve

değer sistemlerine sahiptirler. İnsan ölümlü bir varlıktır. Ölüm onun kültür üretmesinde ve bunu aktarmasındaki en büyük etkidir. *“Ölümlülük yoksa tarih, kültür -insanlık- da yoktur. Olanağı ölümlülük “yaratmıştır”: Bunun dışındaki her şey ölümlü olduklarının farkında olan insanlar tarafından yaratılmıştır. Şansı ölümlülük tanımıştır; insana özgü yaşam biçimi, bu şansın var olmasının ve kullanılmış olmasının sonucudur”* (Bauman, 2012: 17).

Toplumsal değişimler, başka kültürlerle etkileşime girme, bireysel etkiler sonucu ortak paylaşım sistemi olan kültürde değişme meydana gelir. Bu değişimde en etkin olan şey, kitle kültürü ve popüler kültür öğelerinin toplumu etkilemesi olmuştur. Modern dünya olmayan insan ihtiyaçlarını arttırmakta ve bunun tatmin edilmesi gerektiğini deklare etmektedir. İşte bu durumda kültürel modernizm, *“kültürün ekonominin çıkarları doğrultusunda denetim altına alınıp bireyin, gereksemelerinin ekonomi tarafından belirlenerek özgürlük kaybına uğratılmasını”* (Atiker, 1998: 37) sağlamaktadır. Popüler kültür ürünleri, özellikle kendi toplumları dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde etkisini arttırmaktadır. Ekonomik belirlenim etkisinde olan popüler kültür, meta tüketiminin artırılması için TV, internet vd. ile bireyin özgürlüğü elinden alınarak tüketime yönlendirilmektedir. Toplumların sembollerle olan etkileşimleri değişmekte ve tüketim zenginliğin, itibarın göstergesi haline almaktadır. Bu da daha fazla tüketime yönelmeyle sonuçlanmakta ve kültürel değişim bir anlamda tetiklenmektedir.

“Her kültürün öznesi bir daha eşi bulunamayan ferdi olarak insandır. Kitle kültürünün öznesi ise topluluktur. Kültür, insanın yücelmesi, mükemmelleşmesi, kitle kültürü ise ihtiyaçların tatmini demektir” (Yıldız, 2005: 13). Kitle kültürü insanların toplum olmasını engeller ve topluluk olarak kalmasına sebep olur. Topluluk halinin en yoğun yaşandığı yerler kentlerdir. Bu durum; konunun başında ifade edilenlerden hareketle, 19. yy’dan sonra kültürün “civilite-civilisation” olarak kentlilik anlamında kullanılması ile birlikte değerlendirildiğinde kültür endüstrisinin bu kadar etkin bir şekilde toplumu etkileyebilmesi, insanların kentlerde ve topluluk halinde yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Divanında Yunus Emre *“sûrete kendü geldi dil hikmetün yoludur”* (1997: 22) ve Heidegger *“dil varlığın evidir”* (2012: 5) diyor. Bu

bağlamda toplumu ve bireyi şekillendiren kültür yerel olanın etkisini azaltan popüler kültüre doğru kaymıştır. Hikmet yolu olan ve insanın-varlığın evi denilen dil ve devamında kültür, tüketim ve popüler kültür aracılığıyla basit insan ihtiyaçlarına indirgenmiştir.

1.3. Dil ve Kültür Arasındaki İlişki

Dil ile kültür arasındaki ilişki karşılıklı olup birbirleriyle etkileşim içerisindedirler. Dil canlı olup sürekli değişmekte ve yeni dilsel ifade kalıpları ortaya çıkmaktadır. Bunda kültürel -toplumsal- değişmeler en büyük etkindir. Değişmeden bahsedilen yerde tarihten ve bir kökten bahsedilmesi gerekir. Toplumun nasıl bir tarihi varsa ve buna kültür dersek, dilin de aynı şekilde bir tarihi vardır. Bu tarih ve kök toplumun hafızasıdır. Hafıza kayıplarını önlemek için kültürsüzleşmenin önüne geçmek gerekir. Bu aynı zamanda bizi sürecin varlığına götürür. Kültür bu bağlamda toplumsal bir sürecin adıdır. Belli bir dönem önem verilen bir kültür ögesi zamanla önemsiz hale gelebilmekte ya da tam tersi bir durum ortaya çıkabilmektedir. Bu durum kültürün toplumsal bir süreç olduğunun en iyi göstergesidir.

Kültür dilden beslenir -dili besler- ve kendini dil ile aktarır. Nasıl ki dil, insanın soyutlama becerisi ile simge üretme yeteneğinin bir göstergesi ise kültür de aynı şekilde simgelerden oluşur. Simgeleştirme yeteneği sayesinde ortak bir düşünce sistemi kurulur ve bunun paylaşımı -aktarımı- sağlanır. Kültür, bu simgelerin meydana getirdiği algı ve tasavvurlardır. Dil ile ifade edilen göstergenin yorumlanması, farklı kültür ve toplumlarda değişiklik gösterir. Dil toplumun aynası olup *“bir an için tek başına dili ele alarak, belli bir dilin belli bir dönemdeki bir metnini inceleyerek dili konuşan toplumun o süre içinde hangi kültür hareketlerine sahne olduğunu”* (Aksan, 2007: 65) görebiliriz. Çok basit olarak kalem kelimesi bunun güzel bir örneğidir. Farklı toplumlardaki insan zihninde farklı kalem tiplerinin canlanması, teknik olarak yazma eylemini gerçekleştirmesi paylaşılan ortak bilgiden, birbirlerinden ayrı modeller tasavvur edilmesi insanların yaşadıkları toplum ve kültürden kaynaklı algılarının farklı olmasındandır.

Kültür, insanın (toplumların) hayatını anlamlı kılma çabasıdır. Bu çabanın sonucu toplumların ayrı bir düşünceye sahip olmalarının sebebi nesneyle kurulan

ilişkinin farklı biçim ve nitelikte olmasıdır. Toplumun yaşadığı coğrafyanın bir sonucu olan biçimsel ilişki, basit olarak kullanılan eşyalarda ve kullanım şeklinde kendini gösterirken, nitelik ise kültür ürünlerinin kullanım amacını kapsar.

İnsanın fıtratı gereği isimlendirme yetisine sahip olmasından dolayı isim verme aynı zamanda bir sahiplenmeyi de beraberinde getirir. Bu sahiplenme ile insan ilişkisi kurduğu, adlandırdığı ve ürettiği her şeyi kültür sahasına dâhil etmektedir. İnsanın ilişki ve etkileşim kurduğu her şey kültür sahasına dâhil olmasından dolayı en küçük bir öge dahi inceleme dışında bırakılmamalıdır. Demir, “Mit ve Anlam” için yazdığı önsözde bunu “*kültür dediğimiz sosyal gerçekliğin kalesi içinde hiçbir şey, hatta küçücük bir hercai menekşe dahi anlamsız değildir*” (Demir, 2016: 8) diyerek ortaya koymaktadır. Kültürel öğelerin içerisinden, eşya vasfındaki araç-gereçler dışarıda tutulmuş ve inceleme konumuz gereği dilsel ifadeler seçilmiştir. Zaten kültürün en önemli ögesi dil ve dille ifade edilendir. Sözcükler dil içinde en küçük anlamlı birimler olup özellikle gündelik hayatta kullanılan kelime ve kavramların incelenmesi önem arz etmektedir. Bu inceleme sayesinde hem kültürün değişimlerini hem de anlamını çözebiliriz.

Kelime ve kavramlar zihinde tasavvur oluşumunu sağlar. Kelimeler, kavramlar oluştukları toplumların kültür öğelerinin yani zihniyet ve duygularının taşıyıcısıdır. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında kültürel etkileşim teknoloji, medeniyet unsurları ve popüler kültür aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin teknik unsurlarını ve kültür endüstrisi tarafından üretilen popüler kültür ürünlerini kendilerine mal ederken; onların kavramlarını ve kelimelerini de kabullenmekte böylece zihniyet taşıyıcısı olan dil aracılığıyla gelişmiş ülkelerin anlam dünyalarını da kabullenmektedirler. Bu da kültürel değişimin üst boyutu olan kültür emperyalizmini doğurmaktadır.

Dil bir adlandırma, ad verme olup bu durum toplumsal ilişkilerin sınırlı – mekanik toplum yapısı- olduğu dönemde ilişkisel bağlamıyla basit dilsel ifadelerin kullanımı ile başlamış daha sonra toplumsal yapının karmaşık bir hal alması –organik yapıya dönüşmesi- ile dilsel ifadeler de karmaşık ve soyutlamanın yoğun olduğu bir hale dönüşmüştür. Toplumsal yapıda meydana gelen değişme sonucu maddi ilerleme

ve modernleşme ile birlikte gelinen noktada doğadan uzaklaşma ve ona karşı insanın kendine has bir evren oluşturmaları sebebiyle soyutlamalar üzerinden bir kavramlaştırma ortaya çıkmış; işaret edilen simgeleştirilen şeyler gerçekliğin yerini alıp Platon'un mağara benzetmesi gibi gölgeler gerçekmiş gibi ifade edilmeye başlanmıştır. Modern dünyada soyutlama artık zirvesine ulaşmış, doğayla bir olan insan doğaya karşı kendine bir varlık alanı kurmuş ve kurgusal bir dünya ortaya çıkmıştır. Bu kurgusal dünyayı en iyi anlatan kavram Jean Baudrillard'ın simülasyonlarıdır. *“Simülasyon bu –gerçek- ile –sahte- ve –gerçek- ile –düşsel- arasındaki farkı yok etmeye çalışmaktadır”* (2016: 16). Soyut simgeler ve işaretler gerçekliğin yerini almakta ve kendini simüle ederek gerçekmiş gibi sunmaya çalışmaktadır.

Bu kurgusal dünyada insanların benlikleri parçalanmakta ve kültürel anlamda parçalı alanlar ortaya çıkmaktadır. Goffman bireyi oyuncu ve karakter olarak ikiye ayırıp tiyatro sahnesi benzetmesi ile bir anlamda bireyi bu sahnede geçen performanslar bütünü olarak ve bizce parçalanmış olarak değerlendirir. *“(…) sahne üzerindeki faaliyetleriyle (...) canlandırılan karakterin benliği ortaya çıkar. Benlik bütün bu düzenlemelerin bir ürünüdür ve her parçasında bu oluşum sürecinin izlerini taşır”* (2012: 235). Bu parçalanma sonucu *“gündelik hayat kültürel olarak inşa edilen çok çekişmeli bir alan”* (Bennet, 2013: 16) haline gelmektedir. Bu çekişmeli alanda toplum ve bireyin gündelik hayatında ürettiği ve etkilendiği kültürün incelenmesinin daha sağlıklı sonuçlar doğuracağını düşünüyoruz. Gündelik hayatın yansıma alanı olan dil ve kültürün ortak olarak bulunduğu zemin, yine insan kültürünün ürünlerinden olan edebiyat eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Stendhal, *“bir roman: bir aynadır, yol boyunca gezdirilen”* (2013: 68) diyerek bu ortak zeminin edebi eserde ortaya çıkma şeklini özetlemiştir. Edebiyat eserlerinin incelenmesi çalışmamızın temelini oluşturmakta ve edebiyat, üst başlıklarda ortaya koymaya çalıştığımız görüşlerin yer aldığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda edebiyat ve sosyolojinin arasındaki ilişkinin ortaya konulması gerekir.

1.4. Edebiyat ve Sosyoloji (Edebiyat Sosyolojisi)

Edebiyat, Arapça kökenli olup “Edep” kelimesinden türetilmiştir. “Edebî, edebîye kelimelerine sözlükte, edebiyata, terbiye ve nezâkete mensup” (Develioğlu, 1960: 241) anlamları verilmekte olup, kavram ahlaki karşılığı ön planda tutularak kullanılmıştır. Terbiye ve ahlak anlamlarındaki kullanım Namık Kemal’in edebiyat tasvirinde kendini göstermektedir. Ona göre “edebiyat, milletin terbiyesinde son derece etkin bir araçtır” (Namık Kemal’den Akt. Uçan, 2015: 16). Bu tasvir aynı zamanda edebiyatın, toplumların düşünce ve davranışlarına etkisi olduğu sonucuna da götürür. Batının edebiyata bakışı ise tanımlama şeklinde de ortaya çıkacağı üzere yazı temellidir. “Batı da ise edebiyatın yazı düzeninden doğduğu kabul edilir (...) Edebiyat (litterature), yazı (écriture) anlamındadır. Günümüzde bu anlamda edebiyat sözcüğü yerine yazın, edebi sözcüğü yerine yazınsal sözcükleri kullanılmaktadır” (Uçan, 2015: 17). Batıdaki kullanımıyla edebiyat ilkin okumuş olma, okuyabilme anlamında kullanılmış olup retorik ve dilbilgisi alanlarından oluşmuştur. Bu dönemde edebi eserler için imgesel kompozisyon olarak şiir denilmektedir. 17. yüzyılda edebiyat, şiir anlamının dışına çıkıp daha genel bir ifadeye dönüşmüştür. Anlamı “basılmış” sözcüğü ile karşılanan edebiyat özellikle de kitap olarak anlam kazanmıştır. 18. yüzyılda edebiyat kibar ve uygarca bilgi anlamında kullanılmış ve bu bilgiye basılmış kitaplar sayesinde erişilmiştir (Williams, 1990: 43-44).

Edebiyatın temeli şiirdir ve şiirle şairde “olağan ortam ve çevrenin ötesine taşma, öteye aşma çabası vardır” (İnam, 2006: 25). Edebi eserin kendi zamanını aşması ancak yarattığı mecaz ve imgeler yoluyla olur. Yazar imgeler dünyasından beslenerek eserini ortaya koyar ve imgeler yoluyla soyut anlam dünyası oluşturup zamana meydan okur. Bundan dolayı klasikleşmiş eserler bugün dahi okunmaktadır. İnsanın duygu ve düşüncelerini başkalarıyla paylaşma ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın karşılanmasında araç, dil ve onun kullanımı olan konuşma ve yazmadır. Yazmak veya ortaya bir edebi eser koymak sadece yaşadığı zamana değil ötelere de seslenme ihtiyacının birlikte sonucudur. Edebiyat sözcüğü bir anlamda ebediliği de içinde barındırır. Edebiyat, ölümlü bir varlık olan insanın verdiği eserler ve ürünlerle ölüme meydan okumasının bir sonucudur. Ölümlülüğün kültürü üretmede insana verdiği çabanın bir boyutu da bu anlamıyla edebiyattır.

Edebiyatın bir dönem retorikle eş değer bir anlama sahip olduğunu söylemiştik. Retorik, ikna edici güzel söz anlamına geldiğinden, edebi eserler de güzel ve etkili konuşmanın estetik bir hale dönüşmesidir. Retorikte bulunan hatip, konu, muhatap öğeleri edebiyatta yazar, eser ve okuyucu öğelerine dönüşmüştür. Edebi eserin retorikle bağlantılı olarak ifade ettiğimiz öğelerinden yazar ve okuyucu, toplumdan ve toplum yaşamından ayrı değildir. Bu bağlamda edebi eser, ortaya çıktığı toplumun yaşamından bağımsız ve ayrı olamaz.

Edebi eserleri kaleme alanların insan teki olması, yazdıklarının da içinde yaşadıkları toplumla ilgili olması ve okuyucunun da toplumun üyesi olması sebebiyle edebi eserlerle sosyoloji bilimi arasında kuvvetli bir bağ vardır. Sosyoloji, yaşanan toplumsal krizler ve kırılmaların incelenmesi ihtiyacı sonucu bir bilim olarak ortaya çıkmış ve kendisine müstakil bir alan kurmuştur. Bu değişimlerin ve toplumların yaşayışlarının yansıma alanlarından biri de edebi eserlerdir. Edebi eserlerde insanların mevcut durumu ve değişim sonucu yaşayışları ortaya konmaktadır. Ayrıca dil bağlamında kullanılan kavramlardaki değişimlerin de izinin sürülebileceği alanlardan biri yine edebi metinlerdir. Tüm bunlardan hareketle, değişimin olduğu yerde bir disiplin olarak ortaya çıkan sosyoloji vardır ve değişimin görünür olduğu alanları inceleme sahasına dâhil eder. Dolayısıyla toplumsal değişimlerin hem dil üzerindeki etkilerinin hem de toplumsal değişmelerin görünür olduğu incelenebilir alanlardan biri de edebi metinlerdir.

Edebiyat ve sosyolojinin ortak yönü, ikisinin de insan ve toplumla ilgili olması, ilgilenmesidir. “*Edebiyatta bizzat insanı, insanın hikâyesini, insanın yapıp ettiklerini, kültürünü, duygusunu, düşüncesini, fikrini, ideolojisini, yakalayabiliyoruz*” (Alver, 2018: 17). Bu ortak ilgiden yola çıkarak yapılacak çalışmalarda karşımıza çıkabilecek en önemli sorun, edebiyatın mı yoksa sosyolojinin mi ön planda tutulması gerektiğidir. Edebiyat sosyolojisinde sosyoloğun izleyeceği yol, eserlere sosyolojik bir bakış ile yaklaşmak ve sosyolojinin problemlerini, sosyolojinin metodolojisi ile edebi eserlerde aramak, ortaya çıkarmak olabilir. Alver bu konuyla ilgili edebi metinden ve edebiyatçıdan almamız gerekenin ne olduğuna dair “*hepimizin baktığı, hepimizin gördüğünü zannettiği manzaradan, nasıl bir şey*

“çıkartıp üretiyor? Bir sosyolog olarak asıl odaklanmam gereken nokta burasıdır” (Alver, 23: 2018) diyerek edebiyat sosyolojisinin yönünü ortaya koyar. Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta ise, sosyoloğun metni inceleme nesnesi olarak ele alıp almayacağı ya da tersinden metnin sosyolojik olarak malzeme içerip içermediğidir. Sosyolojik malzemeden kasıt belli temalar ve konular üzerinde durmak yerine yani metnin açıkça ortaya koyduklarının ötesine geçebilmek ve metnin tamamına yayılmış olanın sosyoloji açısından ne ifade ettiğini ortaya koyabilmektir. Yani “edebiyattan almam gereken asıl şey, bana gerekli olan yöntemdir, metodolojidir, bakış açısıdır, perspektiftir, zemindir” (Alver, 2018: 23-24).

Toplum ve birey karşılıklı etkileşim içindedir. Bu bir yandan yazarın toplumdan etkilenmesini diğer yandan toplumun da yazılanlardan etkilenmesini getirir. Yazar kendini içinde yaşadığı toplumdan soyutlayamaz ve yazdıklarında hem kendini hem de toplumun bir yüzünü yazmıştır. Bakış açısına göre gördüklerini yazmıştır eserlerinde. Yazarın yazdıklarında bu toplumsallığın izleri görülür. Bu izler, okunan ve okuyucuya hitap edebilen bir yazar olmak için gereklidir. İnsan teki amaçsız yaratılmamıştır ve kendi amacına ulaşma adına ya da kendi fikrinin iyi olduğuna inandığından fikrini yayma adına -amacına ulaşmak için- edebiyatı kullanır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi insan paylaşma ihtiyacı sonucu ortaya sözlü ve yazılı eserler koyar. Edebiyat bu anlamda bir araç niteliği taşır. Toplumun aynası olması ifadesinden hareketle edebiyat, bizi toplumu oluşturan dil ve kültürün bir aradalığına götürür.

1.5. Edebiyat; Dil ve Kültürün Harmonisi

Edebiyatın ne olduğunu bir üst başlıkta kısmen vermekle birlikte, hem bir kültür ürünü olması -insan elinden çıkma- hem de konumuz bağlamında dil ve kültürün bulunduğu bir alan olmasıyla birlikte edebiyat, sanatsal bir üretilerdir. Burada karşımıza sanatın ne olduğu sorunu çıkmaktadır. Edebiyat tanımının iki farklı etimolojik kökeni olduğu gibi sanat anlayışında da benzer bir farklılık görülmektedir. En yalın haliyle “yazı” anlamındaki edebiyatın dayandığı sanat anlayışı “*mimesis*” –taklit- olarak karşımıza çıkarken, “*edebî ait olan*” olarak edebiyat ise “*soyutlama*” anlayışına tekabül eder. Bu kavramsal farklılığa dikkat çekmemizin sebebi; dilin zihniyet taşıyıcısı olduğu ifadesiyle bağ kurarak sanat ve edebiyat anlayışlarındaki zihni

temelleri ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda Aristoteles sanatları sırasıyla saydıktan sonra “*bütün bunların ortak özelliği, genel olarak taklit (mimesis) olmalarıdır. Ama birbirlerinden üç bakımdan ayrılırlar: Ya farklı nesneleri taklit eder ya farklı araçlarla taklit eder ya da farklı biçimde, farklı bir yöntemle taklit ederler*” (2014: 19) diyerek batı tipi sanatı taklit üzerine inşa etmiş olmaktadır. Batıda edebiyat denilince son şekliyle ve belirgin tür olması dolasıyla, düz yazı anlamıyla birlikte roman, belirleyici bir tür olup geneli mimesis esasına dayanır. Buradaki mimesis, kendini diğer sanat dallarında da gösteren soyutu gerçekliğe yakın somut ifade şekilleri ile ortaya koymaktır. Bu imgelem ve hayal ürünlerinin ifadesi; bir örnek vermek gerekirse -mimaride olduğu şekliyle- kilise içinde konulan küçük çocuk şeklindeki melek tasvirlerinde kolayca görülebilmektedir. Aristo’nun yukarıdaki ifadesinde belirttiği gibi roman, biçimsel ve yöntemsel bir taklittir. Bu biçimsellik, “*edebiyat*” ne şekilde yorumlanırsa yorumlansın, *gerçekte dilin biçimsel ve toplumsal özellikleri çerçevesinde oluşturulan biçimsel kompozisyonun sonucudur*” (Williams, 1990: 40) ifadesinde açıkça ortaya konulmuştur. Romanda imgelem ve hayal ürünleri somutlaştırılarak ortaya konulur. Yazı ya da düz yazı kendi başına, ifade ettiği anlam dikkate alınmasa bile sözün somut hale getirilmesidir.

Buna karşın “mimesisin” karşısında ise soyutlama ön planda olup bu soyutlamanın en belirgin şeklini İslam sanat anlayışında görürüz. Taklidin, bir bakıma sanatçıya yaratım denilen özgün gücün verilmesi anlamına gelmesi ve bunun İslam dininde karşılığı en büyük yaratıcı olan Allah’a şirk koşmaya denk düşmesi sonucu soyutlama İslam sanatının temeli olmuştur. Çünkü “*insan ve tabiatı oluşturan diğer unsurlar, mutlak varlığın tecelli yeri olarak kabul edilmiş ve en büyük sanatçının Allah olduğu bilinerek inanç sistemi ve yaşam biçimi buna göre düzenlenmiştir*” (Çaycı, 2017: 33). Batı sanat anlayışının genel kabul görmüş bir ağırlığı olmasına rağmen soyutlama varlığını sürdürmektedir. Tanpınar için “*Aristo’nun, "taklit insan tabiatı için esastır" sözü (...) ruhunun selâmeti ve hayatının muhafazası için iyi örneklerle ayak uydurmak şeklinde bir nasihat olarak kabul*” (1998: 494) edilmiştir.

Yazının somut hale gelmiş söz oluşu ile roman türü arasında kurduğumuz ilişkiyi, sözlü olanın ifade şekli olarak hikâye ile de soyutlama arasında kurabiliriz. Tür olarak hikâye, sözlü kültürün devamı niteliğinde olan ve mesel tarzının yazıya

dönüştürmüş şeklidir. Bir başka açıdan baktığımızda ise romanda anlatılmak istenen geniş bir şekilde ortaya konulurken, hikâyede bunun tam tersi konumda yer alıp anlatılacak olan kısa ve özlü bir biçimde, hatta bazen soyutlamanın edebiyatta en uç noktası denilen şiirsel dili de içine alacak şekilde ifade edilmesi vardır. Buna en iyi örnek, Dede Korkut ve Mantıku't-Tayr hikâyeleri olup mesnevi şeklinde kısa hikâyelerden ve soyut anlatımlardan oluşmaktadırlar. “İslam sanatı, beşerden başlayarak ezeli ve ebedi olan Aşkın Varlık’a kadar yükselen ve aynı zamanda Aşkın Varlık’tan beşere inen vetireyi ihtiva etmektedir” (Çaycı, 2017: 12). Bu bağlamda “doğu medeniyetlerinin üstün sanat eserlerinin temel şartı olan soyutlama, psikolojik olmaktan ziyade zihni (entelektüel) bir tavır alış olarak değerlendirilebilir” (Ayvazoğlu, 1997: 49). Bu zihni entelektüel tavır alış, mutlak varlığın tecelli yeri olanın idrak edilmesini sağlayacak bir bakışı önceleyip, taklit etmek yerine iç derinliğinin kavranıp anlaşılmasına ve çoklukta birlik anlayışına ulaşmayı hedefler.

Yukarıda İslam sanat anlayışından bahsederken sanatın yaratım gücü olması anlayışı sonucu gelişen taklidin yerine soyutlamanın ön plana çıkmasının bir sonucu da, batı tarzı sanatın ve sanatçının üstün olduğu kabulüne karşılık İslam sanatı, sanatçıya zanaat ustası olarak bakar. Bu, yapılanın mevcut olanlardan yeni ve estetik bir şekle dönüştürülmesi anlamına gelir. Yoksa bir yaratım değildir. “Sanatçı, bu çerçevede güzelliği yaratan değil, keşfeden adamdır. Çünkü sanat zaten var olan bir niteliği, güzelliği araştırmaktır” (Ayvazoğlu, 1997: 192).

Bahsettiğimiz iki farklı anlayışa rağmen çatı bir kavram olarak –hem sanat hem zanaat- sanat ya da sanatsal düşünce ve eylem kısaca güzeli ortaya koymaktır. Edebiyat, sanatın bir türü olması sebebiyle ortaya bir ürün çıkarma, oluşturma ve güzeli hedeflemede olduğu gibi insanın kendi güzeline ulaşmada kullandığı bir araçtır. Bu bağlamda edebiyat sanatsal bir üretimdir. “Sanat, bir başkasının yansıttığı duyguları görerek ya da duyarak algılayan birinin, bu duyguların aynısını yaşaması temeline dayanan bir etkinliktir” (Tolstoy, 2013: 49). Resim, heykel, mimari, roman, öykü ve insan tarafından üretilen gündelik eşyalar dâhil olmak üzere somut ya da soyut olarak ortaya konulan ürünlerin tamamının sanatsal bir yönü olmakla birlikte bu anlamıyla sanat, kültür gibi insan elinden çıkma bütün eserlerin ortak adıdır. Sanatın amaçlarından biri duygu aktarımı olup “sözün insanların birbirlerine düşüncelerini,

sanatın ise duyguları aktarmanın aracı olmasıdır” (Tolstoy, 2013: 49). Dolayısıyla edebiyat, söz-dil ile hem düşünceyi hem de duyguyu aktarma aracıdır. Foucault’un ifadesiyle “edebiyat dildir” (2015: 64) ve yazar hem düşüncelerini hem duygularını bir öykü, şiir ya da romanda bize aktarabilir.

Dil ve kültürün toplumların ortak paylaşım sistemi olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Toplum bu paylaşım sisteminin ögesi olan ve birbirleriyle etkileşen insanlardan meydana gelir. Buradan hareketle edebi eserleri kaleme alan “yazar, sosyal bir varlık olarak toplum ve sosyal ortamdaki ayrılmamaktadır” (Alver, 2012a: 13). Yazar eseriyle “gerçekliği başka bir dille ifade” (Alver, 2012b: 15) eder. Toplumla eser ve yazar arasında ortaya çıkan bağa, yazarın seçmiş olduğu karakterlerde okuyucunun kendinden bir parça veya tanıdık bildik birini bulması örnek verilebilir.

Özellikle toplumsal değişme gibi kriz anlarında ortaya çıkmış olan eserler, insanların mevcut durumunu ve değişim sonucu yaşayışlarını ortaya koymakla birlikte yaşanan zamanın hayatı anlamlandırma biçimlerini de yansıtır. Toplumdan beslenen ana damar, son yüzyılda değişim olup bu değişim, özellikle teknoloji ile günümüzde çok hızlı olmaktadır. Değişimi merkeze alan yazarlar toplumları etkileyebilmekte hatta değişimi tetikleyebilmektedirler. “Bu yüzyılın yenileşmekte olan düşünce hayatını, kendilerini ilmi çalışmalara, felsefeye ve fikir meselelerine adanmış kişiler değil, daha çok edebiyatçılar yürütmüştür” (Okay, 2006: 56). Örneğin Avrupa’da kendi için aydınlanma şeklinde ifade edilen hareket, Voltaire, Goethe gibi yazarlar ve eserleriyle başlamıştır.

Edebiyatın toplumların düşünce ve duygularını yansıtan eserler olmasından dolayı, edebi eserler ortaya çıktıkları toplumun özelliklerini de ortaya koyarlar. Kemal Karpat’ın “ABD’de geçirdiğim ilkyazımı tamamıyla Amerikan’ın önde gelen edebi eserlerini okumakla geçirdim. Bu sayede Amerikan toplumunu içinden tanıdım” (2011: 20) şeklindeki ifadelerinden anlaşılacağı üzere, toplumları tanımak ve hayata bakışlarını görmek için edebi eserler iyi bir kaynak oluşturur. Ayrıca edebi eserlerin yerel özellikleri ile başka toplumlarda karşılık bulması “edebiyat yolu ile yerel bölgesel kültürü evrensel insana” (Karpat, 2011: 18) bağlamakla birlikte “edebiyat

çağın, kültürün, o çağ ve kültürdeki insanın, o insandaki evrensel insanın tanığı” (İnam, 2006: 27) olmaktadır. Buradaki evrensellik ibareleri genel insani durumlar şeklinde anlaşılmalıdır. Bu şekilde anlaşıldığında edebi eser sınırlarını zamansal olarak aşıp geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bir bağ kurar. “Edebiyat, sadece her toplumda ortaya çıkan güncel olayları sanatsal açıdan ele almakla kalmayıp geçmiş ve gelecek arasında bir köprü vazifesi görmektedir” (Güneş, 2007: 71).

Yazar, eseri oluşturduğu bağlama göre farkına vardıklarını eserinde aktarır ve toplumun da görmesini sağlar. Sanat ve özelde edebiyat bu şekliyle sosyal bir vakıdır. Edebiyat, toplum içerisinde sergilenen bir eylemdir. Başka bir deyişle edebiyat, tamamıyla bireysel olmayan, yazarın yaşadığı toplumdan etkilenmesi bağlamında toplumsal bir üründür. Edebiyatın da bir sınırı vardır. Kültürün sınırını dil belirliyorsa, dilin sınırı da bireyin dünyası ile sınırlı olmasından dolayı; edebi eserin yazarı da birey olduğundan edebiyatın sınırı yazarın bakış açısıyla, dünya tasavvuruyla sınırlıdır. Nasıl ki fotoğraf sanatçısı kendi bakış açısına göre gördüğü görüntüyü bize çektiği fotoğraf karesi ile gösterirse aynı şekilde yazar da kendi bakış açısına göre eserini oluşturur. Seçtiği ve başkalarına göstermek istediği fotoğraflardır bunlar. Ayrıca dil her zaman gerçekliğe karşılık gelmeyebilir. Onun kurguladığı ve yeniden ürettiği bir dünya vardır. Bu bağlamda *“dil hakikatten ayrı, hakikate her zaman tekabül etmeyen bir dünya kurar” (Kaplan, 2012: 127).*

Yazar eserinde, toplumu dönüştürmek için kendi bakış açısına göre ortaya koyduğu *“sorunlar hakkında bilgilendirerek insanların bilinçaltılarında sorunların çözümü noktasında birkaç soru işareti bırakır ve bu soru işaretleri zaman içinde yavaş yavaş anlam bulmaya başlar” (Güneş, 2007: 86).* Bu sayede zamanla toplum eserin etkisiyle dönüşmeye başlar. Yazar, karakterleri aracılığıyla muhtemel çözüm yollarını ve sonuçlarını ortaya koyarak, okuyucuda belli bir düşüncenin ortaya çıkmasını sağlar. Bu duygu ve düşünce, olduğu zihniyetin değerlerini taşır ve eser, yazarın dünya görüşünün dışı vurumudur. *“Bir şeyin kökeni, onun varlığının kaynağıdır (...) Sanatçı nereden ve nasıl oluşur? Elbette eser sayesinde ortaya çıkar. Zira eser ustasını över, yani eser sanatçıyı sanatçı olarak ortaya çıkarır. Sanatçı kendi eserinin kaynağıdır. Eser, sanatçının kaynağıdır” (Heidegger, 2011: 9), sanatçı ve eser birbirlerini*

tamamlarlar. Bir sanatçının zihniyetini aktarmasının en açık şekli ve kolay yolu dil ile yapılan edebiyattır. Bu noktada dilin bizi en çok ilgilendiren niteliği onun toplumsal ve kültürel formudur.

Kültürün toplumsal bir süreç olduğundan bahsetmiştik. Bu bağlamda herhangi bir toplumsal süreç zorunlu olarak toplumsal etkileşimler ve değişimler içerir. Bu değişimde dil ve kültür karşılıklı etkileşim içinde olup yaşam tarzı veya dünya görüşü anlamında kültürde meydana gelen değişme, toplumların düşünüş biçimlerini ve yaşam şekillerini de değiştirmektedir. Ortak paylaşım sistemi olan kültürün değişmesi ile dilde de bir değişme karşımıza çıkar. Kavramlar ve sözcüklerin gösterge olmasından hareketle toplumsal değişimin belirteçlerinden bir tanesi de bu göstergelerin yorumlanışında ve bizzat göstergenin değişmesinde ortaya çıkabilir. Bu durum –soyutlama becerisinde meydana gelen değişmeye bağlı olarak daha yüksek bir kültüre ve dile erişme açısından- olumlu olabileceği gibi –fazla tüketmenin toplumda ortaya çıkardığı yaşam tarzı değişikliğine bağlı olarak toplumsal bir gösterge olma açısından- olumsuz bir şekilde de karşımıza çıkabilir.

Toplumların yaşayış tarzları birbirlerinden farklılık gösterir. Bu onların yaşadıkları coğrafyaya, üretim biçimlerine göre değişiklik gösterir. Hatta bu aynı toplumun içinde farklı yerlerde yaşayan gruplar için bile geçerlidir. Yaşam tarzı farklılıklarına ek olarak “*dil ve edebiyat, (...) dünyanın her yerinde sosyal tabakalara, zümrelere, çevrelere göre farklılık gösterir*” (Kaplan, 2012: 54). Bunu Yörüklerle, Çerkezlerle has halk edebiyatı ve Osmanlı dönemindeki Saray edebiyatı örneklerinde görebiliriz. Dil kendini söz ile ortaya koyar ve sözün yazıya dökülüp kültürel bir ürün haline gelmesi edebi eserlerle olur. “*Tarihsel olması nedeniyle edebiyat, dilin toplumsal gelişiminin belirli bir biçiminin kesin kanıtıdır*” (Williams, 1990: 46). Toplumların yaşayış tarzları onların dillerini etkiler ve bu etki dilde açık bir şekilde ortaya çıkar. Dilde ortaya çıkan bir değişim, hayatın her yerine yayılır. Bu değişim kendini aynı zamanda kültürde de gösterir. Bütün bunlar edebiyatı, dilin ve kültürün birlikte yansıdığı bir alan haline getirir.

İKİNCİ BÖLÜM: MUSTAFA KUTLU, BEŞLEMESİ VE DÖNEMİN TÜRKİYESİ

2.1. Mustafa Kutlu ve Beşlemesi

Mustafa Kutlu 1947 yılında Erzincan'da doğar. 1964 yılında lise eğitimini tamamlar. Sonrasında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü'nden 1968 yılında mezun olur. Sırasıyla Tunceli Lisesi'nde ve İstanbul Vefa Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptıktan sonra 1974 yılında mesleğinden ayrılarak Dergâh Yayınları'nda çalışmaya başlar. İlk hikâyesi 'O' 1968 yılında yayınlanan Kutlu, yaklaşık 40 yıldır inceleme, hikâye, deneme, spor yazıları, senaryo ve çizimleri ile aktif bir sanat-edebiyat hayatı sürdürmektedir. Fakat Kutlu, hikâyeleri ile tanınan bir yazardır. Kutlu için bu durum bir söyleşisinde ifade ettiği şekliyle “yazarlıktan murat nedir, diye sorarsanız, kendi payıma. Ben bir hikâyeciğim derim. Hikâye yazıyorum, evet, en iyi kıvırdığım iş bu” (Barbarasoğlu, 2001: 22). Yazdıkları uzun olsa da bunlar Kutlu için yine de hikâyedir. “Ben bir hikâyeciğim üç yüz sayfada yazsam o hikâyedir” (Kutlu, Mülakat, Ek-1). Ayrıca Kutlu için bu durum yüceltilecek bir durum da değildir. “Yazarı veya daha genel bir deyişle “sanatçıyı” yücelten anlayışa katılmıyorum. Ben işi “zenaat” çerçevesinde almaya yatkınım. Yani taşçı ustası da sanatçıdır işte” (Barbarasoğlu, 2001: 23).

Kutlu'nun resim yapan biri olması sebebiyle, resimde olduğu gibi ifade edileceklerin tek bir tuval üzerine aktarılması ve bu aktarılabilecek olanın belirli bir yönüne odaklanılmasındaki gibi hikâyede de aktarılabilecek olayın belirli bir yönü ortaya konulur. “Öykü (hikâye), roman gibi insanın yaşamının bütününe değil, daha çok bir yönüne götürür bizi” (Ateş, 2007: 336). Bu durumu Kutlu kendi ifadesiyle hem hikâyenin temel özelliği hem de bu edebi türü tercih etmesinin sebebi olmasını şu şekilde ifade etmektedir; “hikâye öyle değil. Munis, mütevazı (...) Nümayişi olmayan bir tür. İnce işçiliği seven, dar alanda çalım atmaya tutkun olanlar için çekicidir” (Barbarasoğlu, 2001: 28). Buna ek olarak hikâye tercihinde bulunmasının bir sebebi de kolay okunan bir yapısının olması, okuyucuyu sıkıkmaması dolayısıyla da geniş bir okuyucu kitlesine ulaşma ihtimalidir. Bunu, yine bir söyleşisinde “kolay okunan hikâyeler yazmak isterim” (Dirin, 1999: 106) diyerek ortaya koymaktadır. Ayrıca

Kutlu'nun yazmadaki amacı da kolay okunan hikâyeler yazma tercihi ile uyushmaktadır.

“(...) anlatacağım şeyi resimle anlatamıyorum yani, yetersiz geliyor (...) bende bir adalet duygusu, biraz isyan, biraz böyle hakkı söylemek gibi bir tür şey vardı. Duyduklarımı gördüklerimi anlatayım. Bu tabi resimde yetersiz kalınca edebiyata başvurdum. Nurettin Topçu mektebinde yetiştiğim için memleket meselelerini ele alırken -tabi kendimde de vardı o- Nurettin Bey'in anlayışına uygun olarak hakka uymak, hakkı söylemek, ben halka ve hakka yönelen, ona doğru dönen, o tarafa doğru giden bir yol tuttum” (Kutlu, Mülakat, Ek-1).

Yazarın bu çabasının sonuçları kitaplarının baskı sayılarına bakıldığında göze çarpan bir durumdur. Baskı sayısı ile orantılı olarak hikâyelerinin bu kadar okuyucu bulması, hakkında yapılan araştırma sayısının çokluğu, baskılarının sürekli yenilenmesi gibi durumlar, onun hikâyelerini kurguladığı alanın hayatımızdaki gerçekliklerle uyushuyor olması, dili, üslubu ile yaşadığı topluma yabancı olmayan biri olması ve bunu eserlerinde ortaya koymasından kaynaklanır.

Bu üslup, özellikle bu coğrafyanın temel bir değeri ve kurucu unsuru olan ve bu toprakların İslamlaşmasında etkili olan tasavvufi dil üzerine kurulu anlatımdır. Kutlu'nun kendi ifadesiyle *“özellikle de bunlar (Beşleme) tasavvufla şekillenmiş Şark-İslam hikâye anlayışından süzüldü” (Dirin, 1999: 106)* demektedir. Bu üslup ve muhteva seçimini yazar şu şekilde ifade eder;

“Ne yazmak lazım nasıl yazmak lazım bunun yolunu da kendi inancımıza, geleneğimize uygun olarak o günden alacağımız ilham ile bugün ne yapabiliriz, bu günün diliyle ne anlatabilirizi bir biçim ve muhtevada buluşturmak üzere kendime bir yol çizdim. Geçmişte gördüğüm şey, ecdadımız bu işi tasavvuf dili ile tasavvuf düşüncesi ile dile getirmişlerdir. Şiirde, mimaride, minyatürde başta musikide bu böyledir. Çünkü sanat sembolik bir dil ister, bu sembolik dilde tasavvuftadır. Dolısıyla bizim sanatımızın tasavvufi olması çok makuldür, ben de onu rehber edindim. Özetle kesretten vahdete giden bir yapıyı -ki, en tipiği Mantıku't Tayr'da vardır başkalarında da vardır- bugünün diliyle bugünün modern hikâye yapısıyla, bugünün insanlarına açık anlaşılır gürbüz bir dille -ben şöyle karanlık şeyler yazmayı sevmem- anlatmayı istedim. Bu muhtevanın da biçimi, kesretten vahdete gitmektedir. Yani hikâyeler tek başına birer parça hikâyedir, fakat bütünü topladığın zaman bütün

bir hikâyedir. Yani Kafdağı'na giden Simurg'u arayan her kuşun bir hikâyesi vardır, topladığın zaman tamamının hikâyesi eder. Böyle bir anlayıştır, çok özet söylüyorum yani. Mimaride de böyledir, yan kubbeler toplanır ana kubbeyi teşkil ederler” (Kutlu, Mülakat, Ek-1).

Beşlemeye bakıldığında kullanılan dilin güncel, günün insanın kullandığı dil olduğu görülür. Hatta bu durum yerel ağızlar ve şivelerle de desteklenir. *“Bilakis bugünün insanına günümüz diliyle hitap etmeyi tercih ediyorum. Bir bakıma Yahya Kemal'in “Kökü mazide olan ati” görüşünün takipçisiyim” (Dirin, 1999: 106).*

İçerik bakımından ise hikâyelerinin tamamında temel tema olarak toplumsal değişimi esas almıştır. Bu durumu vermiş olduğu bir röportajında ilk hikâyesinden bu güne kadar olan hikâyelerinde temel tema olarak toplumsal değişmeyi kullandığını, *“Türkiye’deki “toplumsal değişim” benim bitip-tükenmeyen konumdur” (Barbarasoğlu, 2001: 24)* diyerek ifade eder. Ayrıca vermiş olduğu mülakatta da insanı tanımanın yolunun bu değişimi takip etmekten geçtiğini belirtir. *“Ben Türkiye’deki değişimi takip ediyorum. Bunu takip etmezsen insanı tanıyamazsın ucunu kaçırsın” (Kutlu, Mülakat, Ek-1).* Hikâyede konu ettiği kişilerin başından geçen olayları anlatırken aslında olayın toplumsal yönünü de bu karakterler üzerinden ortaya koyar. *“Kişisel olandan ziyade, yani kişisel olanı anlatırken dahi –arkadaki- toplumsal yarayı görmek isterim” (Barbarasoğlu, 2001: 24)* diyen Kutlu için bu karakterler toplumsal tiplerdir.

“Biz sizinle kardeşiz. Ben okurları da kardeş bilmişimdir. Bir tarağın dişleri gibiyiz. Böyle bakarsak hikâye kahramanları da aramıza karışır. Onları kurmaca sanal kişileri olarak görmem. Sanki karşılıklı sohbet ediyormuşuz gibi, gerçek gibi yazarım. Ve ayaklarımı bu topraklardan başka yere basmak istemem. ...kahramandan ziyade “tip” oluşturdum. Günümüzde edebiyat, ferdî olana doğru gitti. Ben ise ferdi cemaatten ayırmak eğiliminde değilim” (Barbarasoğlu, 2001: 29).

Kutlu için toplumsal tip, hikâyenin en temel özelliği olan az sözle çok şey ifade etme gibi, tipleştirilen karakter üzerinde toplumun genel durumu hakkında yargıda bulunulabilecek özellikteki karakterlerdir. Bu bağlamda toplumsal tip, toplumun genel özelliklerinin görülebileceği ve incelenebileceği bir özet görünümüdür. Bununla toplumun geçirdiği değişim ve dönüşümün yönü, boyutu ve şekli hakkında yeter

derecede faydalanılabilecek bir özet görüntü ortaya konulmuş olur. Toplumsal tip kavramının gündelik hayatla da sıkı bir bağı vardır. Yukarıdaki alıntıda da ifade edildiği gibi kahramanlar aramızda dolaşan tanıdık veya aşına olduğumuz bir yöne sahiptirler. Ayrıca toplumsal tip sayesinde ilgili toplumun dünyayı anlamlandırmada kullandığı bakış açısı ve dünya görüşü-zihniyeti de ortaya konulmaktadır.

Çalışmamızda “Mustafa Kutlu Beşlemesi” şeklinde adlandırılan; 1979-1995 yılları arasında yayınladığı Yokuşa Akan Sular (1979), Yoksulluk İçimizde (1981), Ya Tahammül Ya Sefer (1983), Bu Böyledir (1987) ve Sır (1990) isimli kitaplarından faydalanılmıştır. Beşleme, Necati Tonga’ya göre “*bir nehir hikâye serisi olarak değerlendirilebilir*” (2016: 22). Beşleme, Kutlu’nun takip ettiği toplumsal değişimi yoğun bir şekilde ortaya koyduğu eserlerdir.

2.1.1 Yokuşa Akan Sular

Kitabın ilk baskısı 1979 yılında yapılmış olup, kapağındaki çizim yüksek binalar ve fabrika bacalarından oluşmaktadır. Kitabın konusu ile bağlantılı olarak kapaktaki çizim ve kitap için seçilen “Yokuşa Akan Sular” ismiyle modernleşmenin bir gereği olan sanayileşme sonucu ortaya çıkan, sanayi kent yapısı; ve bu durumun ortaya çıkardığı değişim ve dönüşümün normal seyrinde ilerlemeyen, ani, hızlı bir yapıya sahip olması sonucu metaforik olarak “suyun yokuşa vurulması” anlamında insanların fitratlarının tersine bir gidişten bahsetmektedir. Kitapta ani ve hızlı değişimlerin ortaya çıkardığı bireysel sorunlarla birlikte toplumsal yapıda da meydana getirdiği problemler ile bireysel-toplumsal olanın birbirleriyle karşılıklı etkileşimi anlatılmıştır.

Ortaya çıkan bu yeni durumun ifadesi, kentlerin cazibe merkezi haline gelmesi sonucu, göçle Anadolu’dan İstanbul’a gelen insanların hayatlarından kesitler sunularak okuyucuya aktarılmaktadır. Ana karakter -Kutlu’nun ifadesi ile toplumsal tip- Cevher Bican olup, onun kente ilk kez, hatta askerlik dışında yaşadığı yerden çıkmayan birisi olarak kente geldiği ilk andan, bir işçi eyleminde ölmesine kadar geçen sürede meydana gelen olaylar anlatılır. Onun hikâyesi kitabın merkezinde yer alıp çevre hikâyelerle gündelik hayattan kesitler sunularak değişimin toplumsal yönü ve ortaya çıkan bu durumda, Bican karakterinin tek başına olmadığı, toplumun da aynı

yönde ilerlediği gözler önüne serilir. Toplumsal değişimin, insanların ve çevrelerinin doğadan koparılması, fıtratlarından uzaklaştırılıp yabancılaştırılmaları, dünyayı anlama ve anlamlandırmada referans olan din ve dini değerlerle harmanlanmış kültürel değerlerinden uzaklaşmaları sonucu ortaya çıktığı anlatılmıştır.

2.1.2. Yoksulluk İçimizde

Yokuşa Akan Sular'dan iki yıl sonra 1981 yılında basılan “Yoksulluk İçimizde” kitabında Kutlu, bir önceki kitapta bahsedilen yeni dünya hayatı ve toplumsal değişim sonucu insanların köşeyi dönme, rahat ve lüks bir hayat sürme adına dışlarını zenginleştirirken içlerinin yoksullaştığını ortaya koyar. Yazar bu durumu bir söyleşisinde de, *“bu çalkantılı dönemin içinde bir de köşeyi dönmek tabiri çıktı. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren bu köşe dönücülük yaygınlaşmaya başladı”* (Dirin, 1999: 114) şeklinde ifade eder. Kitabın adıyla birlikte değerlendirdiğimizde tersinden bir durum olarak asıl yoksulluğun gönül yoksulluğu olduğu anlatılır. *“Aslında inancımız, ahlakımız, geleneğimiz, töremiz insanları öncelikle manen zengin kılmaya istinat eden bir anlayışı önceler (...) Bu “yoksulluk içimizde” tabiri ters istikamette karşı duran bir adlandırmadır”* (Dirin, 1999: 115).

İnsanın eşya ile kurduğu bağ ve eşyaya yüklenen –yüksek değer veya toplumsal olarak gösterim değeri- anlam sonucu onu elde etmek için kaybettikleri, yazarın bir söyleşisinde belirttiği üzere modern bir hikâyede anlatılır; yani *“Yoksulluk İçimizde”, modern bir Leyla ve Mecnun hikâyesidir* (Kutlu, Mülakat, Ek-1). Leyla ile Mecnun’un modern halleri, -günümüzdeki, güncel hali- arayan insanın arayışını her zaman sürdürdüğünü gözler önüne serer. Dünya sevgisinin karşılığı Mecnun’da Leyla iken, Engin’de maddi zenginlikle birlikte Süheyla’dır. Mecnun Leyla’dan vazgeçip uhrevi-ulvi aşkı bulur ve gönlünden dünya sevgisini atar fakat Engin’de bulmak-aramak sonlanmaz ve dünyadan vazgeçse bile kendine yol gösteren Süheyla’yı aramaya devam eder. Yazarın aşağıdaki ifadelerinden hareketle, arayışın sonlanmamasının sebebi de ortaya çıkacaktır.

“Süheyla’nın manası yıldızdır. O da Mecnun’un Leyla’sı gibi Engin’in hayatına girer, ona gideceği yolu gösterir ve kaybolur. Fakat Engin gideceği yolu öğrendikten sonra “Nefsini bilen kendini bilir!” hesabı taşraya gidip, kendi doğduğu yerden dersini alıp

geri dönünce gideceği yeri artık tespit etmiştir. Süheyla yerine başka bir şey aramaktadır o artık” (Kutlu, Mülakat, Ek-1).

Hikâyede; maddi zenginliğe ulaşmak için kat edilecek yollardan bir tanesinin de, kadının evi, arabası ve parası olan zengin bir koca bulmak olduğu eleştirel bir şekilde anlatılır. Bu eleştiride modern hayatın kadına çizdiği rol sorgulanıp, tamamen dış görünüş ve gösteriş üzerinden şekillenen kadın, evine çağrılmakta ve ona sade, gösterişsiz bir hayat yaşaması önerilmektedir. Süheyla’da meydana gelen değişim, bir kurtuluş olarak tasvir edilip ilk fark ediş “hayyalelfelah- haydi kurtuluşa- çağrısıdır.

2.1.3 Ya Tahammül Ya Sefer

Beşlemenin üçüncü kitabı olan “Ya Tahammül Ya Sefer” 1983 yılında ilk baskısını yapmıştır. Eski bir medrese olan dernek çatısı altında, inandıkları dava için toplanan ve bu derneğin faaliyetlerine her şeyleri ile katılıp dünyalarını da bu dava etrafında şekillendiren insanların hikâyesidir. Dava, memleketi kurtarma davasıdır. Okullarının bitmesi sonucu gençler yaptıkları iş ve eş seçimleri ile kendilerine yeni bir dünya kurarlar. Fakat bir zamanların davayı sahiplenen ve her şeylerini bu dava etrafında şekillendiren insanların, dışarıda akıp giden hayatın gerçekleri karşısında kayıtsız kalamayarak bir makam, bakanlık, hocalık, para, aşk vd. ile yön değiştirmesi ve bunun makul bir şekilde yine davaya hizmet için yapıldığı-yapılması gerektiğini düşünerek, yabancısı oldukları bu dünyada kaybolan bir neslin hikâyesi anlatılır.

Hikâyenin ana karakteri, gençken dernek çatısı altında toplanan ve sonra kendine farklı bir yön çizen iktisat profesörü Asım Bey’in oğlu İlhan’dır; o da babasının yolundan gider ve -Asım Bey’den farklı olarak inandığı değerler için evinden ayrılıp- dernekte kalmaya başlar. Yalnız dava eski heyecanını yitirmiş olup dernek başkanı ve gençlerin örnek aldığı Murat da bu değişimden nasibini almıştır. Maddi sıkıntılarını aşmak için fikir kitapları yerine yemek kitapları basmak istemektedir. İlk nesilde ortaya çıkan problemler ikinci nesilde de ortaya çıkmakta ve İlhan’ın arkadaşı Veysel, yaşadığı kasabada siyasete atılmayı planlamakta ve bunu yine dava için yapmaktadır. Belki hikâyenin bize anlattığı şekliyle, savrulma ve dönüşüm yaşamayan karakter İlhan’dır. Burada gerçeği görüp, sadece dava demeyip aynı zamanda yetiştiği ortamın da tesiriyle en isabetli tespitleri İlhan yapar ve bir

anlamda bu dönemde Murat yerine örnek alınacak karakter İlhan'dır. O bir geçiş, modern dünyayı anlayan ve ona göre tavır alan ara form gibidir. İlhan, kitabın adıyla birlikte değerlendirildiğinde ilk önce tahammül edip sonra sefer durumunda olandır ve çözüm; tahammül edilecek yerde sınırlar aşılmayana kadar sabır etmek, olmadığında ise sefer -hicret- etmektir.

2.1.4 Bu Böyledir

“Ya Tahammül Ya Sefer” adlı kitaptan sonra 1987 yılında ilk baskısını yapan “Bu Böyledir”, kendi halinde insanların yaşadığı bir kasabaya yolun gelmesi ile geleneksel değerlerin yerini modern-kent değerlerinin alışı anlatılır. Hikâyenin ana zemini, yeni kurulan park ve bu parktaki ışıkları ve sesi ile görmezden gelinemeyecek olan lunaparktır. Bu ışık ve ses, orada yaşayan insanların çoğunu kendine çeker ve etkisi altına alır. Bu durum Kutlu’nun bir söyleşisinde belirttiği şekliyle “*Bu Böyledir*” hikâyesinde asıl mazmun bir lunaparktır. *Ve bu lunapark dünyaya tekabül eder*” (Dirin, 1999: 107). Bu bağlamda lunapark, günümüzün bir unsuru olup “yalan ve oyalanmanın mekânı” olarak dünyanın cisimleşmiş halidir. İnsanların kazanma hırslarını kamçılayan bir eğlence dünyası olarak ortaya konulan lunapark, modern kentin kasabaya getirdiği bir yaşam tarzı ve bu tarz bağlamında dayattığı değeridir. Yaşam tarzının ve hayata bakışın değişmesi sonucu geleneksel değerlerin yerinin modern-kent değerlerinin alması ile ortaya çıkan durum, her şeyin aslını yitirdiği ve bir anlamda bozulmanın başlaması ile hiçbir şeyin eskisi gibi kalmayacağıdır. Lunaparkta bahsedilen ve dünya hayatı şeklindeki simgelenmesi hali ile ve çıkmak isteyenlerin çıkışı bulamaması, gerçek hayatın sıkıntı ve zorluklarının unutturan alternatif bir gerçeklik halini alması ve sonunda lunaparkın gerçek dünyaya dönüşmesi süreci anlatılır. Bu seçim süreci, Süleyman karakterinin lunapark duvarı üzerinde durup bir tarafında eğlence dünyası diğer tarafında cami ve Yorgancı Hafız’ın dünyası arasında seçimini lunaparktan yana yapması ile anlatılır.

Hikâyede tüm bunlara sebep olarak gösterilen yol, başlı başına bir problem olarak ve geçtiği yer -ovanın tam ortasından- ve geçiş şekli ile zoraki, etrafında olan hiçbir şeyi dikkate almadan masa başında çizilmiş şekliyle eleştirilir. Yol; modern

değerleri, sadece lunapark olarak değil ortaya çıkardığı kapitalist anlayış için sunduğu fırsatları değerlendiren insanların varlığı olarak da bu eskinin küçük kasabasına getirir.

2.1.5 Sır

Beşlemenin son kitabı olan “Sır”, 1990 yılında ilk baskısını yapmıştır. Kutlu diğer kitaplarında takip ettiği değişimi daha temel bir kurum olan tekke üzerinden anlatır. “Ya Tahammül Ya Sefer” adlı kitapta dava erlerinin savrulmuşluğu ve davadan vazgeçişleri varken, bu hikâyede bir şeyhe intisap etmiş ama bu bağlanmayı kendi çıkarları için kullanan insanlar yer alır. Bu durum değişimin farklı bir boyutudur ve modern çağın insanı için bu sanki kaçınılmaz bir süreçtir. Efendisinin rençberlik eden bir çiftçiyi kendisinden sonra posta oturacak kişi olarak seçmesi ile dergâhın önce köye kurulması ve sonrasında şehre taşınması sürecinin anlatıldığı hikâyede, tasavvuf kurumuna katılan ve şeyhe bağlanan insanların-ihvanın- kentleşme ile birlikte yozlaşması anlatılır. Bu yozlaşma o kadar ileri safhalara ulaşmıştır ki, artık efendilerin gazeteleri ve siyasetçileri olduğu gibi gazetelerin ve siyasetçilerin de efendileri vardır. İnsanlar kendi çıkarlarına hizmet ettiği sürece çoğu temel değerden vazgeçmişlerdir-vazgeçebileceklerdir-.

Asıl yolun, insanın hikmet arayışı ile bulunabileceği yoksa insanın belli mevkilere gelerek kendi tatmin duyguları ile varılacak yolun yol olmadığı anlatılır. Hikmeti arayanlardan biri de sır olan şeyhtir. Çünkü mecburen geldiği kent, onun da konfor ve rahata alışması sonucunu doğurmuştur. Şeyh, hikâyenin sonunda üç çocukla karşılaşır ve dağ başında bir tekke kurar. Hikmet ve sır olan insanın çamurdan yaratılmışlığı ve yaratandan bir ruh ve yüce öz değere sahip olduğu, dünyanın insanı öğüten bir değirmene benzediği, insanda bulunan bu özün ortaya çıkması için yapılacak olanın, eşyanın ardındakinin kavranması olduğu ve bu dünyanın geçici olduğunun bilincine varılması ile hakikat ve hikmete ulaşılabilir.

2.2. Mustafa Kutlu’nun Beşlemesini Yazdığı Dönemin Türkiye’si

Ülkemizde meydana gelen sosyal ve kültürel değişmelerin en önemli sebebi modernleşmedir. Modernleşme çabaları ülkemizde Tanzimat ile başlayan, Cumhuriyetle hız kazanan bir olgu olup, temelinde Batılılaşmanın olduğu bir süreçtir. Osmanlı’da ilk olarak askeri alanda gerçekleşen modernleşme çabaları, Cumhuriyet

döneminin ilk yıllarında ise sanayi ve ekonomiden ziyade toplumsal alandaki modernleşme/batılılaşma çabaları ile kendini görünür kılmıştır. Bu sebeple Cumhuriyet döneminde, 1950'lere kadar ciddi bir sanayileşme hamlesi ortaya konamamıştır.

Türkiye, II. Dünya savaşı sonrasında Marshall planına dâhil olur. *“1947 yılında ABD ile “askeri yardım” anlaşması, 1948’de “ekonomik işbirliği” anlaşması imzalandı. Böylece Türkiye Marshall Planına katılmış oldu” (Oral, 2006: 35).* Marshall yardımları ile birlikte tarımda modern öncesi -geleneksel- toplumun özelliklerinden olan insan gücünün yerine makine kullanımı arttırılmıştır. Tarımda makine kullanımı, sanayi ürünlerinden, ekonomik olarak getirisi daha yüksek olan ve yeni pazarda alıcısı olan pamuk üretiminde etkili olmuştur.

“Marshall programının uygulanmasına paralel olarak ülkedeki traktör sayısı artmıştır” (Tekeli, 1982: 88). Tarımda ve dolayısıyla kırsal alanda ortaya çıkan iş gücü fazlasının sebebi sadece makineleşme olmayıp makineleşmenin getirdiği işletme tipi üretim –mülkiyet ilişkileri- ve pazar için üretim yapılmasıyla ilişkilidir. *“Ülke pazarıyla bütünleşme ve üretimin kolayca değerlendirilebilecek hale gelmesi, kırsal kesimi pazar ekonomisi içine sokmuştur” (Tekeli, 1982: 95).* Marshall yardımları ile birlikte pazar için üreten bir ekonomiye geçiş sağlanmıştır ve bu, dünya sistemine entegre olabilmek için atılmış ilk ekonomik adım niteliğindedir.

Kabaca ifade etmek gerekirse, tarımda makineleşme ile tarım sektöründe iş gücü artışı meydana gelmiş ve aynı süreçte fabrika ile sanayileşmenin kısmen de olsa artması, tarım dışı sektörde iş gücü ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Ancak Batı’da olduğu gibi sanayi temelli bir kentleşme gerçekleştirilememiştir. Ülkede kentleşme sürecinin hızlanması ile sanayileşmenin olduğu modern kentler meydana gelmiş, yapılan demiryolları ve asfalt yollar ile ulaşım kolaylaşmış, artan nüfusa bağlı köylerde işsizlik yükselmiş, yoksulluğun ve daha müreffeh bir hayat yaşama isteğinin neticesinde köy-kasabada yaşayan insanlar kırdan kente göç etmeye başlamışlardır. 1950 sonrasının en temel özelliği kentleşme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan iç göç olgusudur. Başka bir ifade ile kentlerin çekiciliğinden ziyade kırsal alanların iticiliğinden kaynaklı bir göç ve kentleşme modeli ortaya çıkmıştır.

1950 ve 1960 yıllarının en belirgin toplumsal olgusu göç ve kentleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki olgu için bu dönem başlangıç niteliğinde olup süreç devam etmekte ve ülkenin sosyal yapısından ilerleyen yıllarda da etkisini hissettirmektedir. Bu durum sosyologların çalışmalarına da yön vermiş olup 1950-1960 yılları arasında *“döneme damgasını vuran konu köy sosyolojisi”* (Kaçmazoğlu, 2013: 95). Bu durum Kongar’ın belirttiği gibi toplumsal araştırmalardan ekolojik (köy-kent-gecekondu ayrımı) ile sınıfsal ölçütlere göre yapılan araştırma türlerinden ekolojik olana dahil olup bu dönemin sosyologları daha çok ekolojik araştırmalar yapmışlardır (Kongar, 2017: 329). Önceliğin köy konusuna verilmesinde toplumsal değişme, göç ve kentleşmenin köy üzerinden bakılması etkin olmuştur. *“Kentleşme olgusunun bu düzeyde –köy üzerinden- kavrandığı dönemde hangi sav kabul edilirse edilsin, önerilen çözüm, sonunda, kırdaki alınacak önemler oluyordu”* (Tekeli, 1982: 332). Bu, dünya sistemine dâhil olmaya çalışan ülkemizde batılılaşmanın kırsaldaki durumunu ortaya koyma ve bu yönde çözümler üretilmesine de yarar sağlama amacı güttüğünü de söyleyebiliriz. Ayrıca bu dönem *“öne çıkan diğer konular “toplumsal değişme ve batılılaşma, göç ve kentleşme, sanayileşmedir”* (Kaçmazoğlu, 2013: 130).

Dönemin siyasi hayatında ise tek parti iktidarından sonra gelen Demokrat Parti 1950-1960 arası iktidarda kalmış olup bizim yaptığımız dönemlendirmenin sınırlarını oluşturmaktadır. İktidarın ekonomik programı I. Beş Yıllık Kalkınma Planında şu şekilde ifade edilmiştir;

“1950 de iktidara gelen yeni hükümet işe liberal bir ekonomi politikası gütmek amacıyla başlamıştır. İlk yıllarda bu politikaya bağlı kalınmak istenmiştir. 1950-1952 yılları iç ve dış ekonomide kararlılık ve dengenin devam ettiği yıllardır. Fakat ilk iki üç yılın bolluk ve büyümesi kaybolup da sıkıntılar başlayınca devlet, iktisadi hayata müdahalesini artırmış, gerek iç, gerek dış ticaret üzerine kontroller yığılmağa başlamıştır”(I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963: 24).

Liberal ekonomi ile kapitalist pazar için üretim yapma amacı güden iktidar, mevcut durum ile yaşanan sıkıntılar sonucu bunu tam olarak yerine getirememiştir. Bu ekonomi politika değişikliği Marshall yardımları ile birlikte sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan tarımsal üretimin piyasa için yapılması şekline dönüşmüştür.

Buda bir sonraki dönemlendirme tarihi olarak değerlendirdiğimiz 1960-1980 arasında kendini iyice belirginleştiren kapitalistleşme sürecinde toplumun tüketim alışkanlıklarında meydana gelecek değişimin habercisidir. Bu dönemin sınırlarını ise 1960 ve 1980 askeri darbeleri oluşturmaktadır.

1950 ve 1960 arası meydana gelen göçler 1960-1980 arası dönemde de hızlanarak devam etmiş ve göç sonucu kentleşme bir problem halini almıştır. Kentleşme problemi en çok göçmenlerin konut sıkıntısı ve kente uyum sağlayamamaları ile ilgilidir. Bu iki vakıa karşılıklı etkileşim halinde olup birbirlerini destekleyen unsurlardır. Bu durumu Kutlu şu şekilde ifade eder;

“Türkiye’nin asıl meselesi olan, tuhaf bir şekilde, sanayileşmenin vücut verdiği batıda köyden kente göç; sanayileşmesi olmayan Türkiye’de de köyden kente göç olarak gerçekleşti. Her şey birbirine karıştı, onun için boşalmış köyler, çapaçul kentler, çözülmeyen problemler, üst üste yığılan dertler bir türlü dermanı bulunmuyor. Çünkü normal bir köyden kente göç olmadı yani. Ama köyler boşaldı, köyler boşalınca neyi kaybettik, neyi kazandık, insanlar nerden nereye geçtiler, –gelenekten kastım odur- hangi hayat tarzından hangi hayat tarzına doğru gittiler. Burada hangi problemlerle karşılaştılar, hangi dramları yaşadılar. Bu benim çok ilgilendiğim şeydir çünkü Türkiye’deki iktisadi, sosyal, siyasi hayatı tanzim eden muharrik güç budur” (Kutlu, Mülakat, Ek-1).

Çünkü ülkemizde ortaya çıkan göç tablosu, her ne kadar sanayileşmeden etkilenmişse de bu batının yaşadığı sanayileşmeye denk düşmez. Tablo bu şekilde olunca da kentleşme, problemlili bir hal almıştır. “Nitekim gerek ülkemizde içgöçün ortaya çıktığı tarihler (1950 sonrası) gerek içgöçün sebepleri (ki bizde içgöç temelde sanayileşmenin bir sonucu değildir), gerek göç edenlerin sosyo-ekonomik nitelikleri gerekse göçün sonuçları açısından oldukça farklı bir yapı söz konusudur” (Koyuncu, 2015: 14). Zaten göç sonucunda göçülen yere yabancılık yaşayan insanların kente uyumunu olumsuz yönde etkileyen konut sorunu sonucu gecekondulaşma ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuz duruma iş bulma ve çalışma şartları eklenince göçmenlerin savrulmuşlukları bir kat daha artmaktadır.

Gecekondulaşma, mekânsal ve kültürel değerler bakımından; gelenek -kır- ile modern -kent- arasına sıkışmışlığın göstergesidir. Göç olgusunda temel olan mekânın

değişimidir. Yeni gidilen mekânlar ve değiştirilen yerlerde mekânın yeniden üretilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle gecekonduları şehirde üretilmiş mekânlar kategorisine dâhil edebiliriz. Gecekonduların ülke gündemini bu kadar meşgul etmeleri sosyologların da bu dönem çalışma konularının seçiminde etkin olmuş ve gecekondular üzerine çalışmalar artmıştır. Önceki dönemde bir anlamda köy/kır merkezli çalışmalar artık kent merkezli hale gelmiştir. Kentleşmenin hızlı bir şekilde meydana gelişi toplumsal davranışlarda ve karar alma süreçlerine etki etmektedir. Nitekim III. Beş Yıllık Kalkınma Planında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir;

“Çağdaşlaşma ve sanayileşmenin doğal sonucu olarak yaşama ve gelir düzeyindeki iyileşmelerle, toplumsal davranışlardaki değişimler (...) yurt düzeyinde oluşan hızlı şehirleşme hareketi, yeni tüketim alışkanlıklarının topluma hızla yayılmasına yol açmakta ve toplam tüketim çeşitlenerek artmaktadır”(III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1972: 114).

Tüketim alışkanlıklarındaki bu değişim sonucu tüketim toplumu özelliklerini kazanmaya başlayan ülkemizde diğer toplumsal kurumlarda da değişimler gözlemlenmektedir. Aile yapısında ve değerlerde bir farklılaşma ortaya çıkmakta ve aile geleneksel aile tipinden modern aileye doğru değişmektedir. 1950-1960 arası dönemde tarımda makineleşme ile pazar için üretime dönmüş sanayi bu dönemde III. Planda belirtildiği üzere ithal ikameci bir anlayışa dönmüştür.

1980-1990’lı yıllar ise Özallı yıllar şeklinde tanımlanır -bizim için üçüncü dönem olarak alacağımız dönemdir- ve liberalleşme hız kazanmıştır. İlk iki dönemde devletin ekonomiye müdahalesi başat politika iken bu dönemden sonra serbest piyasa ekonomisi içinde pazarın dengesi ile ortaya çıkacak bir ekonomi politikası benimsenmiştir. “Özal dönemindeki ekonomik yapı değişikliğini “ithal ikamesine dayalı korumacı ekonomiden”, “dışa açık rekabetçi ekonomiye” geçiş” (Kongar, 2008: 419) olarak ifade edebiliriz. Bu politika değişikliği ile amaç dünya pazarı-dış pazara uyum sağlamaktır. Dışa açık ekonomi anlayışının toplumsal karşılığı aidiyet ve kimlik tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Dönemin sosyologları araştırmalarda din ve kimlik ön plandadır. Ayrıca kentleşmenin getirdiği sorunlarla birlikte “daha önceki dönemlere göre bu dönemde belirgin şekilde ortaya çıkan sosyoloji dalları ise sağlık sosyolojisi, suç sosyolojisi ve çevre sorunları sosyolojisidir”(Kaçmazoğlu, 2013: 265).

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa sonuç itibariyle ge karar verme ile başlayan değişim srei ve bu bağlamda yabancılaşma -doğaya ve çevreye yabancılaşma- kente geldikten sonra daha belirgin bir hal alır. Kent işçiliği ile emeğine yabancılaşan insan, kentin değerlerinden dolayı anomi durumunu yaşar ve önüne konulan hedeflere ulaşmak için hep bir şeyleri yetiştirme ve bir şeylere yetişme çabası sonucu kendine-topluma yabancılaşmaya başlar.

İşte Kutlu eserlerindeki -Beşlemede- kır ve kent değerleri; yukarıda bahsettiğimiz şekilde ortaya çıkan durum bağlamında gözler önüne serildiğinde ve aralarında karşılaştırmalar yapıldığında, kentin yeni değerlerinin insanı nasıl meta haline dönüştürdüğünü gösterir. Eserlerinde bu sorunlardan beslenen Kutlu, *“bir m reçetesi yok bende, o yazdıklarımızda söyleyeceğim. Ama mden kastımız, Allah bir peygamber hak. Eğer Amentüye inanıyorsanız başka me lüzum yok”* (Kutlu, Mülakat, Ek-1). Yazar eserlerinde değişimin farklı görünümlerini ortaya koyup m büyük oranda okuyucuya bırakarak, üretilecek mn yine gelenek içinde aranması gerektiğini zımnem/örtük olarak ortaya koyar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KUTLU BEŞLEMESİNDE, TOPLUMSAL DEĞİŞME, DEĞER ve YABANCILAŞMA

3.1. Toplumsal Değişme

Önceki bölümde Kutlu Beşlemesinin yazıldığı dönemin özelliklerinden bahsederken eserlerinin temelinde değişimin olduğunu belirtmiştik. Bu başlık altında değişimin ve toplumsal değişimin ne olduğunu genel hatlarıyla açıklamak, Beşlemenin ve yazıldığı dönemin özelliklerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Değişim, belli bir dönem hâkim olan dünya görüşünün -dünyayı anlamlandırma şeklinin- iç ve dış etkenler aracılığıyla yeni bir şekil ve muhtevaya bürünmesidir. Sosyolojik açıdan değişme ise toplumda ve bireyde gözlenen farklılaşmanın birlikte ele alınıp toplumsal kurumlar üzerindeki etkisinin ortaya konulması ve bu durumun bireyin hayatındaki toplumsal yöne yansımalarının incelenmesidir. Bu bağlamda değişimin, bireysel ve toplumsal olarak iki yönlü bir yapısı vardır ve bunlar karşılıklı etkileşim içerisindeyler. Tolan’a göre *“sosyoloji açısından, toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen kurumların değişmesi, toplumsal değişimin en önemli etkenidir. Bu değişimler birey ve grupların davranışlarına yansır; toplumsal yapı içerisindeki yerlerini belirler ve açıktır”* (1983: 276).

Toplumsal değişimin iç ve dış etkenleri bir anlamda iç-bireysel, dış-toplumsal olarak da ifade edilebilir. Toplumsal değişimin iç etkenlerinden bir kısmı bireylerin değişmesi sonucu belirli bir duruma geldikten sonra, bireylerde meydana gelen bu yeni durumun toplumda ortaya çıkardığı değişmedir. Örneğin meşhur bir film karakterinin elbisesinin önce bu karakteri canlandıran aktör veya aktristin tercih etmesi, daha sonra bireylerinde bu elbiseden edinmeleri ile bunun moda halini alıp; belki spesifik bir kıyafetin toplumun belli bir kesimince kabul görmesi ile belli bir anlayışın yayılmasında olduğu gibidir. Toplumsal değişimin dış etkenleri ise ekonomik, siyasal, kültürel alanda ortaya çıkan farklılaşmaların toplumsal kurumlar üzerinde meydana getirdiği değişmedir. Örneğin, ekonomik anlamda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte aile kurumunda ortaya çıkan basitçe geniş aileden çekirdek aileye geçiş gibi. Örneklerden de anlaşılacağı üzere değişimin

aslında bireysel-iç ya da toplumsal-dış olması birbirlerinden tamamen ayrı olmayıp bir anlamda karşılıklı etkileşimlerinin yoğun olduğu ve bu yoğunlukta baskın olanın toplumsal-dış etkenler olduğu ile ilgilidir.

Toplumsal değişmeden bahsedebilmek için veya değişmenin boyutlarını ölçebilmek, varlık ve muhtevasını tespit edebilmek için bir sabite seçilmelidir. Yani bir dönemle sınırlandırılmalı veya bir değer belirlenmeli ki; değere göre ve dönemin başlangıcı ile bitişi arasındaki duruma bakarak değişim tespit edilmelidir. Belirli bir zaman aralığında ortaya çıkan değişim bizi sürecin varlığına da götürür. Zaten değişim kavram olarak sabit olmayan anlamını taşımakla birlikte bir süreç içinde gerçekleşir. *“Değişme kavramı sırasıyla, zaman içinde ard arda gelişi; değişme boyunca kendi kendisiyle görelî olarak aynı kalan bir şey ya da tözü; bu tözün sahip olduğu özellikler bakımından sergilediği farklılıkları ve belli bir yön ya da doğrultuyu içerir”* (Cevizci, 2005: 437). Ayrıca değişimi ölçmede kullanılan araçların seçimi -zaman aralığı- ya da değişimin yönü ve içeriği ile ilgili tespitler değer yargısı içerir. *“Toplumsal değişme kavramı herhangi bir değer yargısı içermez. Değer yargısı yüklenmiş ve belirli bir amaca yönelik bir değişime kavramını vurgulayan gelişme, kalkınma, ilerleme gibi deyimler, toplumsal değişmeden çok farklı anlamlar taşır”* (Tolan, 1983: 276-277). Tek başına kullanıldığında değişim kısmen herhangi bir değer yargısı içermemekle birlikte, bağlama veya amaca göre kullanılan gelişme, kalkınma, evrim, modernleşme gibi kavramların belirteci olduğunda bir değer yargısı taşır. Bu bağlamda örneğin modernleşme toplumsal değişmenin özel bir durumu olmaktadır. Ayrıca toplumsal değişmeden bahsettiğimizde modernleşme gibi süreçlerle toplumun tamamında ortaya çıkan bir durumu kastetmekteyiz. Fakat değişme, toplumu katmanlara bölünmüş olarak tasavvur edersek her katmanda ayrı bir yoğunlukta ve içerikte gerçekleşmekte olup, aynı zaman diliminde geleneksel, ara form ve yeni toplumsal katmanlar var olabilmektedir. Bu durum Kıray tarafından şöyle ifade edilir;

“Bizim toplumumuzda da her insan ilişkisinde, her kurumda, her değer ve zihniyette en çok etkilenen, çok çabuk değişenler olduğu gibi, orta hızla değişenler, çok yavaş değişenlerle etkileşe etkileşe bunlara bir arada işlerlik kazandıran yeni mekanizmalar, kurumlar, ara formlar oluşturma oluşturma ve toplum yapısını yenileye

yenileye aynı zamanda eskisi ile ilişkisini yok ede yeni bir temel toplum yapısına ulaşmaktadır” (2000: 10).

Toplumsal değişimin özel bir durumu ve sebebi olarak ifade ettiğimiz modernizm; modernite, modernleşme kuramı vb. bir takım kavramları da içermektedir. Bu kavramların çoğunluğu tarihsel anlamda bir dönemleştirmeyi ortaya koymaktadır. Modern kelimesinin çağa uygun, çağcıl anlamlarına geldiğini hatırlatmakla birlikte kavramın içeriğinde bulunan diğer anlamlandırmalar ise konumuzla ilgisi bağlamında modernleşme kuramından kaynaklanmaktadır. Modernleşme kuramı; *“Amerikan sosyal bilim çevrelerinde ortaya çıkan, Batı’nın model alınması suretiyle tüm dünya toplumların modernleşebileceğini varsayan ve Amerika’yı modernliğin temsilcisi olarak sunan bir toplumsal değişim yaklaşımıdır” (Altun, 2011: 13).* Modernleşmek için Batının model alınmasında, model seçilecek olan Amerika ve onun yaşam tarzı ve değerleridir. Bu model alma sadece bu kurama göre gelişmekte olan ülkeler için değil aynı zamanda diğer batı toplumları içinde zorunlu bir durumdur. Bu bağlamda modernleşmek isteyen ülkeler için bu durumun kaçınılmaz bir sonuç olması ve bu yolu takip etmeyen ülkelerin başarısız ya da geri kalmış muamelesine tutulmasının sebebi her iktidarın kendi bilgisini üretmesinin sonucudur. Siyasi ve ideolojik değişimlerin bilimler üzerindeki etkisi ile birlikte iktidarın hem kendisini anlamlı hale getirmesi hem de bu anlamın ötekini kabul edebileceği şekle sokulmasında -iktidarın ürettiği- bilgi kullanılmıştır. Bu *“eski adıyla sömürgelerin, yeni adıyla az gelişmiş bölgelerin dünya sistemine sorunsuz katılmalarının sağlanması” (Altun, 2011: 8)* için üretilen bir bilgidir.

Bu, bilginin eyleme dönmüş, sistematik hale gelmiş şekline modern dünya görüşü veya modernizm ideolojisi denilebilir. Çünkü *“dünya görüşü, en geniş manasıyla varlık karşısında geliştirilen muayyen bir duruşu ve bu duruşun ahlaki kodlarını ifade eder. Bir dünya görüşü, hem varlığı açıklar hem de açıklanan bu varlığa karşı nasıl bir tutum takınılması gerektiğini ortaya koyar” (Kalin, 2010: 22).* Yeni ve modern dünya kendi ideolojisini kabul ettirmek için geleneksel dünyanın değerlerinin yerine kendi değerlerini koymaya çalışır ve gelenekle olan bağı koparmak ister. Gelenekle bağın kopmadığı yerlerde ise bunlar folklorik öğelere dönüştürülür. Benzer bir yaklaşımın sonucu müzelerdir. Geçmişte yaşamış ve geride kalmış olanlar

(otantik olan) müzelerde sergilenir. Bu iki durum bir arada değerlendirildiğinde ise her şeyin tüketilebilir olduğu, tüketmek için çalışmak gerektiği ve bunların devamında yaşanan şimdiki dünyanın önemli olduğu bir dünyevileşme hali ortaya çıkarılır. Bu aynı zamanda bir zihniyet dönüşümüdür ve toplum aynı zihniyeti paylaşan insanlardan meydana gelen birliktelik halidir. Bouthoul'un dediği gibi *“zihniyet, aynı kişide yerleşip bütünleşmiş olup kendi aralarında mantık bağlarıyla örülmüş bulunan bir fikirler ve entelektüel eğilimler bütünüdür (...) Bir toplum esasında, zihniyetçe birbirine mümasil (analogue) olan kişilerden kurulu bir gruptur”* (1975: 21).

Konumuz bağlamında kültürü de zihniyet temelinde tekrar ele alacak olursak; Bouthoul'un *“zihniyet, toplumun üyelerinin icat ve yaratmalarını da yönetir, çünkü üyelerin kendi sorunları da, istek ve endişeleri de, gene bu zihniyete göre belirir, biçimlenir”* (1975: 5) ifadelerinden hareketle ortaya konulan kültür ürünlerinde zihniyetin etkisi olup, ait olduğu kültürel zihniyetin kalıplarını taşır. Dünya görüşü ve zihniyet temelinde ortaya çıkan her şey bu bağlamda anlamlı hale gelir. *“İnsan bilgi edinirken ve bilgiyi uygularken, yani eylem (fiil) de bulunurken hep o anda içinde bulunduğu zihniyetin etkisi altındadır... Kavramlar bu çerçeve içinde anlam kazanır”* (Öner, 2015: 45). Zihniyet, düşünce ve eylemlerin dış çerperidir. İşte kültür de ilgili toplumda hâkim olan zihniyet temel alınarak ortaya çıkmış olan insan ürünleridir.

Sonuç olarak zihniyet aynı zamanda ortak bir dünya tasavvuru ve düzen fikri anlamlarını da taşır. Bu bir anlamda, inanç haline gelen ve dünyayı anlamlandırmada grup üyelerini saran bir düşünme biçimidir. Bundan dolayı dünya sistemi adı verilen ve her ülkenin bu sisteme sorunsuz katılması gerektiği ve bunun yolunun hâkim iktidarın gösterdiği şekilde olması ve modernleşme teorisinin ortaya koyduğu düşünce bir arada değerlendirildiğinde; ülkemizin bu durumu yoğun bir şekilde hissettiği 1960-1990 arası yıllar ve bu yıllarda yazılmış olan; inceleme konumuz olan Kutlu'nun eserleri daha iyi anlaşılacaktır.

Toplumsal değişimin temelinde dünyayı kavrayış biçimimizde meydana gelen farklılaşmalar ve yeni anlamlandırmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda 1950 ve sonrası dönemde meydana gelen göç olgusu zorunlu bir durumu ortaya koymakta ve “suyu yokuşa vurma” deyimini eser de Yokuşa Akan Sular olarak ifade edilmektedir. Beşlemenin ilki olan eserinde, değişen dünya karşısında ortaya çıkan yeni bakış açısı

ortaya konulur. Bu yeni bir dünyadır artık ve bu dünya; insanın vatani ile kurulan varoluşsal bağla kurulan ilişki gibi “İstiklal Marşı”na göndermede bulunarak “Bastığın yeri toprak diyerek geçme tanı artık. O betondur, senin yeni vatanın. Asfalttır, parkedir, Halıflex’dir... Üç öğün naylon yemektesin. Ara toprağı. Toprak bizim canımız, petrol olsun kanımız” (Kutlu, 2011: 8) ifadeleri ile anlatılır. Bu durum insanın “pişirilmiş çamurdan yaratılması” ile anlatılan ve toprağın insanın hem bir parçası olduğu hem de geçimini oradan sağladığı durumla birlikte değerlendirildiğinde betonun toprağın yerini almışlığı ile yeni kurulan ontolojik-varlıksal bağa işaret edilir. Değişime nasıl ayak uydurabileceğimiz ironik bir dille ifade edilmiştir;

“Unut sabah namazında safta durmayı. Nöbettesin. Unut amcaoğlunun cenazesini, fazla mesai. Boynundaki hamaylı çöz at, güldürme kimseyi yavuklunun verdiği çevreyi göstererek. Bak eller dünyayı değiştirmişler, sen de değiştir dünyanı. Yarınlar senin. Çocuğunu başkaları büyütecek, hafta sonları görürsün. Aşını başkaları pişirecek, sen yersin. Karını akşamdan akşama bulursun. Yorgunluktan kemiklerin sızlayacak, aldırma. Taksitle al evini, taksitle döşe, taksitle yaşa. Seni de başkaları yaşıyor, inan buna. Ziller, düğmeler, levyeler, planlar, çok uluslu şirketler” (Kutlu, 2011: 9).

Benzer şekilde değişimin zorunlu olduğu ve kader olarak tanımlanması ile birlikte değişimin motor gücü olan sanayileşmenin en iyi göstergesi olan fabrika arasında bağ kurularak şu şekilde ifade edilmiştir; “Birazdan ziller çalacak. Gece vardiyası boşanacak. Sil gözlerini. Karşıda bütün farlarını yakıp uluyan, düğmeleri, levyeleri ve olanca dişlileri ile bilenip seni bekleyen fabrikaya koş. Kaderini kucakla” (Kutlu, 2011: 7). İfadelerden de anlaşılacağı üzere, ortaya çıkan değişime ayak uydurma zorunluluğu ile birlikte Kutlu, değişimin ortaya koyduğu dayatmacı tavrı kinayeli bir şekilde dile getirir. Beşleme de bu, toplumun değişmesi sonucu ortaya çıkan yeni anlayışın toplumca bireye dayatılması olarak ele alınır.

“- Gençlikte idealist olunuyor. Hepimiz öyle yetiştik. Etrafı toz-pembe görüyorduk. / Yine yerli filim havası, niçin toz-pembe. /

Sevecenleşiyor. Delikanlı, bak şimdi, neydi isminiz, unutuyorum, ha İlhan, oğlum bak, ben de gençken dünyaya nizam vermeye kalkmıştım, ne delilik, arkadaşlarla bir dernek bile kurmaya kalkmıştık

-Dalıyor- Hey gidi. Güzeldi, asil duygulardı, ama akla dayanmıyordu, gerçekçi değildi. Gerçekçi olmak lazım. Değil mi ama?" (Kutlu, 2012c: 115)

Toplumsal değişimin iç-bireysel ve dış-toplumsal iki yönlü ve karşılıklı etkileşim halinde olduğundan bahsetmiştik. Kutlu, Beşlemede bu durumu ayrıntılı bir şekilde işlemiş olup hatta iç-bireysel olanı tasavvufi muhtevaya sahip bir şekilde ele almıştır. Toplumsal olarak zenginliğin ve mutluluğun göstergesi –kaynağı- para, araba, ev vd. metalar olmuştur. Toplumun tüketim alışkanlıklarının değişmesi ile beraber eşyaya yüklenen anlamlarda değişmiş olup insanlar bunları elde etmek için uğraş vermeye başlamışlardır ve bu uğraşlardan en geneli köşe dönücülüktür. Kutlu bunu, *“özelikle 1970’li yıllardan itibaren bu köşe dönücülük yaygınlaşmaya başladı” (Dirin, 1999: 114)* şeklinde ifade eder. Yoksulluk İçimizde hikâyesinde bu durumu yazar Engin karakteri üzerinden, heves ettiği dünya tasviri ile anlatır.

“-Hayat zor...

Diyordu Engin. Ev eşyası satan mağazaları, halıcıları gezerken, yahut gazetelerin giyim-kuşam ilanlarına göz gezdirirken. Boyuna arabalarından inen, cilalı ayakkabıları, tıraşlı yüzleri, savrulan kravatları ile yere tak tak vurarak önlerinden geçip giden, çantalarını sıkı sıkı tutan, başı dik kimselere bakarken” (Kutlu, 2012d: 20).

Değişimin bireysel-iç yönü ise köyden şehre gelen Cevher Bican’ın şehirli gibi giyinebilme adına dayısı oğlu Yusuf’u örnek alması ile bireyin toplumsal yönlü değişiminin göstergesi olmuştur. *“Bican bir kazak düşünüyordu, dayısıoğlu Yusuf’unkinden... Sonra bir çift de iskarpın, yüksek topuklu dayısıoğlu Yusuf’unkinden. Kendini zor sıyırdı kazaktan ayakkabıdan” (Kutlu, 2011: 43).* Değişimin toplumsal yönü için verdiğimiz alıntı ile bireysel yönü karşılıklı etkileşim içinde olup, değişimin aslında basit gibi görünen giyim kuşam ile başladığı ve kazak, iskarpın, kravat gibi objelerin simgelediği bir dünya görüşü de ortaya konulmak istenmiştir. Bu aynı zamanda yaşam tarzında meydana gelecek olan değişimin de göstergesidir.

Toplumsal değişimin ölçüm kriteri ise belli bir zaman aralığında ortaya çıkmasıdır. Ancak Kutlu eserlerinin geçtiği dönemleri açıkça belirtmez. Fakat değişimin gerçekleştiği zaman aralığı karakterlerin hikâyelerinin başlangıç ve bitiş

aralıkları bize gerekli veriyi sunar. Değişimin en belirgin yaşandığı karakterlerden ilki Cevher Bican'dır.

“İçlerinde bu ortama en fazla yabancı olan Bican'dı. Onyedinci senelik ömrü hayatında betona ya bir gün basmıştı ya da iki. Onun içindeki çalkantı iki misliydi. Dayısı çağırmıştı köyden. Geldiği günün sabahı da fabrikaya getirip bırakmıştı. Şehri ilk kez görüyordu Bican. Köyden çıktığından beri öyle bir sarhoşluk içinde idi ki, buna pek görüyordu da denemezdi” (Kutlu, 2011: 13).

İlk geldiğinde sudan çıkmış balık misali olan Bican ilerleyen zamanda şehre alışmış ve şehirli olmuştur. Hikâyenin sonunda, artık çalıştığı fabrikada işçi bilincine ulaşmış ve hak arama yolunun sendikal eylemle olacağına inanmıştır. *“Seydali yıllardır görmediği arkadaşı Sarıkamışlı Cevher'e rastlıyor. Cevher Bican'a. Bican'ın sırtında iş elbisesi. Elinde bir sopa. Sopa'nın ucunda bir kağıt. Üzerinde: “Bütün işçiler birleşiniz...” (Kutlu, 2011: 89-90)* Dünyanın yeni hali ona nasıl hakkını arayacağını ve nasıl yaşayıp belki nasıl öleceğini de öğretmiştir.

Değişimi belirgin şekilde yaşayan diğer karakter ise Sır isimli kitaptaki Efendi'dir. Köyde çiftçilikle uğraşan bir adamken tabi olduğu kimseden sonra postun sahibi olarak tayin edilmesi ile değişimin ilk aşamasını yaşamıştır. Posta oturduktan sonra yine tarla ile uğraşması ve aynı zamanda ziyarete gelenlerle ilgilenmesi sürmüştür.

“Yani köylük yer işte... Yediğimiz bulgur aşı, içtiğimiz ekşi ayran. Ama dünya metadır, helalinden olsun temiz olsun, sünnete uygun olsun da nasıl olursa olsun diye biz hizmeti ve ikramı bu ölçüde ve aklımızın erdiği, fikrimizin yettiği gibi israftan ve gösteriştan uzak tutup ilerletirken...” (Kutlu, 2012b: 12-13)

Şehirden gelen ve Efendiyi görmek isteyen zengin ve “Mercedes” arabalı ziyaretçiler tekkenin köyden şehre taşınmasını isterler. Tekke, eserin yazıldığı dönemin özellikleri ve ikinci bölümde 1980-1990 yılları için yaptığımız değerlendirme ile birlikte liberal ekonomi ile dışa açılan ülkemizde kimlik ve aidiyetin karşılığı olarak değerlendirilirse, Türk-İslam sentezine denk düşer. Kimlik sunumu, bir bakıma küreselleşen dünyada tanımlanma şekli olarak tekkenin köyden şehre taşınması ile modernleşmeden nasibini almış olacak ve tekke şehir ile bu yeni sisteme dâhil

olacaktır. Şehre gelen Efendi, rahat ve konforun (modern dünyanın nimetleri) içinde bir zaman yaşadktan sonra aynada kendini görür ve halini fark edip sır olur.

“Bir boy aynasında kendimi gördüm. Sarıklı, cübbeli, sakallı, heybetli bir adam. Lakin artık güngörmemekten olacak çehresi iyice beyazlaşmış, yanakları pembeleşmiş. Ellerime baktım, tombul tombul olmuş. Aynada bakarken kendime, nasıl bir fütuhât olmuş ki, kalbimin içini de görüverdim. Orada ne gördüm, onu burada söyleyemem. Hal ehli bilir. Cübbemi çıkardım, yavaşça sarığımı yere koydum. Tekkeden çıkıverdim” (Kutlu, 2012b: 22).

Zamansal olarak incelediğimiz değişimin bir diğer ölçüm aracı ise belli bir değerin –toplumsal, bireysel- geçirdiği değişimin izlenmesidir ki onu “Değer ve Toplumsal Değişme” adlı başlıkta geniş bir incelemeye tabi tutacağız. Toplumsal değişimin bir diğer boyutu ise toplumu katmanlı olarak ele alıp değişimin farklı boyutlarının bir arada olabileceği –aynı zaman diliminde ya da aynı toplum içinde- duruma bakmaktır. Toplumu, modernleşme ideolojisinin bakış açısından değerlendirdiğimizde modern, geleneksel ve bu ikisi arasında olan ara form şeklinde sınıflandırabiliriz. Beşlemede bu durum şehir, köy ve gecekondu tasvirlerinde ortaya konulur. Köy, Kutlu hikâyelerinde genel olarak olumlu ve insan tabiatına uygun yerler olarak anlatılmasına rağmen modernleşme ideolojisine göre geleneksel üretim tekniği olan insan gücünün kullanması ve çalışmanın zorluğu şu şeklide ifade edilir.

“İşin ince tarafına bak ki; o gece de bizim yamuk tarlanın suyu vardı. Saat biri çeyrek geçe. Su ateş pahası. Tarlaya pancar ekmişiz. Lüksü yaktırdım; bizim küçük oğlan yanımda, omuzda bel, elde kürek vaktinden önce yola düştük. Suyu Hanaltı'ndan kaldırıp tarlaya vuracağız. Pancarın dibi taş olmuş sanki. O yıl da bir sıcak var ağa, bir sıcak. Neyse... Suyu indirdik Allah'ıma şükür. Bir o yana seğırt, bir bu yana. Oğlan daha ufak, eli kürek tutacak gibi değil, sade ışığı dolaştırıyor, boyu barabar çamura belendim, ter tırnağımdan çıkıyor” (Kutlu, 2012b: 7).

Şehre yerleşmeye çalışan insanlar ara form olan gecekonduarda yaşamakta olup kendi imkânları ile şehre ait olan yaşam koşullarına sahip olmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda gecekondu göçle gelen insanların yarı şehir yarı köy görünümünde kente tutunmaya çalıştıkları mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutlu bunu hikâyede ev arayan karakter üzerinden anlatır;

“Henüz ‘Taşlı Bayır’ a otobüs, dolmuş işlemiyormuş, yol da yok. Şerif Efendi hemşehri hatırı evi binbeşyüze veriyor. Hiç tasalanma diyor, yakında bizimkiler bir dolmuş alırlar. Biz burada her işimizi kendimiz gördük, suyu da, kanalizasyonu da, elektriği de çektik say. Dolmuşu da koyarız, tasalanma...” (Kutlu, 2011: 80)

Sıralamada modern olan ve ulaşılması hedeflenen yer olarak şehir-kent gelmektedir. Şehir, binalarının yüksekliği, kalabalıklığı ve hareketli oluşu ile tanımlanmaktadır. Genel olarak olumsuz yönde bir tasvir karşımıza çıkmaktadır.

“Bican’ın gözleri bu kalabalık meydanda o kadar yeni şeye rastlıyor ki. Her gördüğüne ancak bir an bakabiliyor... Binalar yüksek, iyicene yüksek, çok yüksek. Bican katları sayıyor. Şaşırp bir daha sayıyor, bir daha sayıyor. Arabalar yüzlerce geçiyorlar, geçiyorlar. İnsanlar kalabalık yürüyorlar, duruyorlar... Eşyaları zihninde yerleştiremiyor. Her şey karmakarışık, her şey hareketli... Bu binalar neden bu kadar yüksek? Bu arabalar ne kadar çok. Bu insanların ne kadar acelesi var” (Kutlu, 2011: 36-37).

3.2. Değer ve Toplumsal Değişme

Toplumsal değişimin ölçüm araçlarından bir tanesinin değerlerde meydana gelen farklılaşma üzerinden tespit edilebileceğine daha önce değinmiştik. Konunun geniş olması sebebiyle ayrı bir başlık altında kavram olarak “değer” in ne olduğunu, toplumsal değişim ile ilgisinin hangi boyutları kapsadığını anlamaya çalışacağız. Kavramsal bir incelemeye tabi tutulacak olan “değer” aynı zamanda dilde karşılığını bulan toplumsal değişimin de kavram boyutunda geçirdiği değişimi görmemizi de sağlayacaktır. Türk Dil Kurumu “değer” için aşağıdaki anlamları vermektedir;

“1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. 2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, kıymet, paha, valör. 3. (fel.) Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey. 4. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (T.D.K.).

Yukarıdaki tanımlamalara baktığımızda “değerlerin ele alınıp kesin mantıksal tanımlar yerine, sıklıkla bir takım betimsel tanımlamalara gidildiği görülmektedir” (Özensel, 2003; 225). Bu, kavramın anlamının değişim göstermesi ve konumuz bağlamında toplumsal değişimin dilsel karşılığı olarak farklı toplumsal bağlamlarda

farklı anlamlandırmaların ortaya çıkması ile açıklanabilir. Ayrıca Hilmi Ziya Ülken kavramı şu şekilde açıklar;

“Değer (valeur): Her toplumda onun sahip veya bağlı olduğu kültürü meydana getiren inançlar, fikirler ve normlar sistemi vardır. Bunlardan her biri bir değerdir: Teknik, sanat, bilgi, ahlak, din, hukuk, dil, iktisat değerleri gibi. Durkheim toplumun temeli olan kolektif tasavvuru değer hükümleri sistemi diye tanımlıyor” (1969: 73).

Tüm bu tanımlara baktığımızda değerın bireysel ve toplumsal iki yönü olduğunu görmekteyiz. Değer, aslında bakış açısına göre belirlenen ve içeriğinde öznellik –bireysel, grupsal vs.- barındıran bir tavır alışa sahiptir. Bu tavır alışların karşılığında değerlerin sınıflandırılması “*hazcı, bilgisel, ahlaksal, estetik ve dinsel değerler*” (Özlem, 2016: 79) şeklinde yapılmıştır. Bu sınıflandırmada da, yine öznellik karşımıza çıkmaktadır. Sosyolojik olarak değer’in tüm sınıflandırmaları kapsayıcı bir değer sistemi şeklinde ele alınması gerekir. Toplumsal değişimi de aynı şekilde bu değerler kümesinde meydana gelen farklılaşma ya da ön plana alınan bir değerın diğer değerlerle etkileşmesi sonucunda ortaya çıkan yeni durum şeklinde tanımlayabiliriz.

“Farklı türden değerler olduğu aşikârdır; ancak hepsi aynı cinsin türleridir. Hepsi şeylerin bir değerlendirmesine tekabül eder –değerlendirmenin farklı bakış açılarından yapılmasına rağmen... Eğer değerlerin çeşitli türleri birbirleriyle ilişkiliyse ve belli bir kısmı deneysel varoluşumuza yakından bağlıysa, o halde diğerleri bu varoluştan bağımsız olamazlar” (Durkheim, 2015: 107).

Değer sınıflandırmaların birbirleri ile olan bu yakın ilişki sonucu; toplumsal değişme bağlamında bilgisel değerlerde meydana gelen değişmenin ahlaki değerleri etkilemesi kaçınılmaz olacaktır. Bilme biçimimizin değişmesi ve bunun sonucunda ahlak anlayışımızda meydana gelebilecek bir değişmeye yol açması -aklın ve akılcılığın ön plana çıkması ile insanın merkeze alınması sonucu ortaya çıkan yeni ahlak- gösterilebilir. Bilme biçimlerimizde meydana gelen değişimle “*ilgili olarak gerçekliğin kavranması, yorumlanması ve yapılandırılması; bireyin toplumdan, toplumunda bireyden beklentilerinin değişmesi ile eski toplum yapısından oldukça farklı, karmaşık ve çok-yönlü bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır*” (Büyükkantarıcıoğlu, 2006: 82). Bu karmaşık toplumsal yapılanmanın mekânı olarak kent-şehir ortaya çıkmaktadır. Bu ifadelerden hareketle Kutlu’nun Beşlemesine

baktığımızda toplumsal değişimin ölçülebilir değişimlerinden değer; kabaca bir ayırım yaparsak en göze çarpanı kır-köy ile kent-şehir değerleri karşılaştırmasıdır. Kutlu'nun eserlerinde merkezi değer olan kır-kent ayırımı aslında dini değeri esas alan bir görünüm sergiler. Yokuşa Akan Sular eserinde şehre ilk kez gelen Bican'ın gördükleri karşısında *“Aslımızı yitirmezsek iyidir” dedi içinden. İyidir ya, mümkün mü?”* (Kutlu, 2011: 24) ile *“Kurtuluş bundan geri mümkünsüzdür, medet Ya Rasulallah,” diye kıvranıyordu* (Kutlu, 2011: 16) ifadelerini bir araya getirdiğimizde karşılaşılan yeni durum karşısında dayanılacak –öne alınacak- değer dini değer olmaktadır. Ayrıca Yoksulluk İçimizde hikâyesinde kentin yeni değerlerini benimsemiş ve ona göre bir yaşam kurmuş Engin ise aslını yeniden bulmak için çocukluğunun geçtiği kasabaya gider. *“Belki filmin nerede koptuğunu anlamaya gelmişti. Belki de çocukluk dünyasının o gaz lambası ışığında hatırlanan; ılık, yumuşak, çivit kokulu gecelerini tanımaya”* (Kutlu, 2012d: 95). Kent ve kır değerini karşılaştırmasının en belirgin olduğu hikâye Yokuşa Akan Sular'dır.

“Küçük mavi, pembe çiçekler serpilidir. Yeşilin saydam uçları çimenlerde. Su domur domurdur. Çakıllarda eleğimsemalar. Görülmemiş, tutulmamış bir güzellik. Kirlenmemiş bir su. Dağlardan ceylanlar iner. Göğün tüllen kızıllığı laciverde koşarken, kenarında saygıyla dururlar. Tek dal, tek yaprak kıpırdamaz. Bir ân-ı vahitte kalırlar. Sonra eğilip içerler.

Sen bir musluğa eğiliyorsun. Topraktan kopmuş suya. Klor kokuyor elin ayağın” (Kutlu, 2011: 7).

Yukarıdaki betimlemede fark edildiği üzere kır ve kır hayatı, çevresiyle uyumlu ve aslına uygun, kent ise bu uyumun bozulduğu ve aslından koparılanların bir arada yaşadığı yer olarak anlatılmaktadır.

“Eviyle evdeşiyle, konuyla komşuyla, köyün iti çobanıyla, ağacı harmanıya, hasılı her bir şeyiyle tek tek görüştü. İçinden kabarıp taşan sevinç yazıya yabana dağıldı. Kurtlar kuşlar ardından el ettiler. O da her birini ayrı ayrı yaradana ısmarladı. Dağdan düze indi” (Kutlu, 2012b: 70).

Kır, kente göre daha değerli bir yer olarak betimlenmekte olup ayrıca kent doğaya karşı konumlanmakta ve kendine has bir değer sistemi kurmaktadır. Zaten kent

yaşamı insanın çevresinin değişmesi, yeni tüketim alışkanlıkları, yeni aile tipi ile değer sistemini yeniden inşa eder.

“Evinden apartmanına, dükkânından arabasına, insanından hayvanına bir oturmamışlığın, bir tedirginliğin, bir gözleri dört açılmışlığın, bir kıpır-kıprırlığın kol gezdiği bu büyük şehrin kenar semtinde bir hafta tatili nasıl geçer? Köy komşuluğu, hemşerilik, hısım-akrabalıktan üreyen, asıl biçim ve manası ile artık çok uzaklarda kalmış bir münasebeti; çok-çocuklu, tıks tıks, ter içinde gidilen ziyaretlerle, hasta görmeleriyle gitgide azalarak yürüyen, dedelerden babalara zorla, babalardan çocuklara artık hiç geçmeyen bir kısır, önü tıkalı alışkanlıkla geçer” (Kutlu, 2011: 34).

Aynı durumun tasviri Sır adlı hikâyede şehre gelen müridin karşılaştıkları ile insanlarla birlikte bitki ve hayvanlar üzerinden şu şekilde anlatılır;

“Şehre indiğinde müridi tanımadığı bir kalabalık karşıladı. Yani esasen o kalabalık oralarda her gün, her saat vardı. Asık yüzlü, çatık kaşlı bir kalabalık. Belli ki insanların her birinin hem çok mühim bir işi, hem çok acelesi vardı...

Yola düştü mürit. Geçip giderken oracıkta büzülüp kalmış olan bir ağacın yaprağını okşadı. Eli toza bulandı. Yaprak nefes darlığı çekiyormuş gibi inledi. Ona çevre kirliliğinden falan bahsetmeye başladı. Sonra bir kedi ile karşılaştı. Kediye selam verdi mürit. Hayvan orali değildi, burnunun dikine gidiyordu. Galiba ipin ucu kaçmıştı buralarda” (Kutlu, 2012b: 73-74).

Kendine ait bir değer alanı kuran kent için kırım değeri şeklinde nitelendirdiğimiz geleneksel değerler unutulmaya başlamıştır. Bu anlamıyla kır, geleneksel değerlerin mekânı, kent ise modern değerlerin mekânı konumunda yer almaktadır. Ayrıca Kutlu’da geleneksellik kır ile sınırlı olmayıp geleneksel-şehir, modern-kent ayrımı olup; Can’a göre; *“Kutlu İstanbul’u bir kent olarak ve bir şehir olarak ayırım yaparak ortaya koymuştur” (2017: 84).* Kültürü insanın ürettiği şeylerin tamamı şeklinde tanımlamıştık. Bu bağlamda şehir ve kent ayrımına baktığımızda değişen değerlerin mekânı olarak kent, kültürün anlamının 19. yüzyıldan sonra “civilite-civilisation” kentlilik anlamında kullanımıyla birlikte değerlendirdiğimizde bu ayırım daha açık hale gelecektir. Kültür, değerler ve sembollerden oluşur ve içerisinde yaşam tarzı, düşünüş şekli ve düzen kurma yeteneğini barındırır. Bu

yönüyle yeni bir düşünüş ve düzen kurmanın sonucu ortaya çıkan modern kent ve bu yeni yerde yaşamının anlamı olarak kentlilik bir yaşam tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“...Sonra cebinden anahtarlığını çıkarıyor. Bir bankadan bronz amblemine bağlı anahtarlığını. O bankadan alınmış şimdi koyun cebinin sıcaklığında yatan, veya sıcaklığını koyun cebinde her dirsek teması ile hissettiği banka cüzdanını; sonra o bankaya bağlı yapı kooperatifini, bu kooperatifin yaptıracağı, hatta temellerini atıp su basmanlarına kadar yükselttiği konutları; kalorifer sıcaklığını, avize parıltılarını, uzun tüylü halıları, geniş, yumuşak ve kaygan kumaşlarla döşeli yatakları birarada düşünerek ve bütün bunları kapı önüne, garaja veya başka bir yere park edilmiş duran siyah renkli bir otomobille zenginleştirerek konuşuyor” (Kutlu, 2012d: 37).

Yaşam tarzının karşılık geldiği hayatın nasıl olduğu tasvir edilmiş olup; kentlilik olarak kültür yukarıdaki anlamıyla birlikte değişimin diğer adı olmaktadır. Benzer biçimde insanları tüketmeye sevk eden popüler kültür ile birlikte alıntıladığımız metne baktığımızda tüketim imkânları ve konfora sahip olma toplumda yer edinmenin ve zenginliğin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bu durumun örnek alınması gerektiği şu şekilde ifade edilmiştir; *“Beni de işe Allah selamet versin Hacefendi almıştı. O zamanlar bizim köyden şehirde sözü geçen, parası pulu olan bir bu senin amcazadelerin. Zaten ticaret erbabı idiler. Vaktinde uyanıp geldiler. İlk olan abad olurmuş” (Kutlu, 2011: 56).* Yeni kurulan değer sisteminde kır ve kır hayatı yadsınmakta ve kent konforun, rahat yaşamının mekânı olarak anlatılmaktadır. *“...hakkaten de şehir yerleri büyüdü, güzelledi. Her işin kolayını aldı şehir milleti. Köy dediğin sittin sene değişmez. Hele ki sizin oraların dağ köyleri” (Kutlu, 2011: 26).*

Edebi eserle yazar topluma duygu ve düşüncelerini aktarma isteğinden hareketle, yazdıklarında sahip olduğu dünya görüşü bağlamında ortaya koyduğu değerler tespit edilebilir. Ayrıca eserde yazar toplumdan etkilendiği için de toplumda kabul gören değerlerin tespiti de yapılabilir. Bu bağlamda konunun girişinde Hilmi Ziya Ülken’den alıntıladığımız değer tanımında sıralanan değerlerin en başında, Kutlu için dini değerler gelmektedir. Eserlerinde ahlak, iktisat vb. gibi değerler dini değerlerin devamı şeklinde anlatılmaktadır. Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde değer

aktarımını inceleyen bir çalışmada betimsel analiz yolu ile değerler incelenmiş ve kullanım oranı olarak 40 değer içinde “dini değer (%13,40) tespit edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda dini değer, Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde en çok tespit edilen değer olmuştur” (Tunagür ve Kardaş, 2017: 165). İlk alıntılatacağımız metin hem dini bir değer hem de gelenek diye adlandırabileceğimiz bayram ve bayram ziyaretlerinde meydana gelen değişim üzerinden Kutlu’nun tespitleridir.

“-Efendim görüyorsunuz burada güneş gayet iyi. Bayramdan kaçıp birkaç gün dinlenmeye geldik.

-Bayramı bulduğunuz yerde niçin geçirmediğiniz?

-Eeee... Günlerin yorgunluğu var. Sonra çok kalabalık oluyor. Akrabalar, misafirler, birkaç günlük tatil de berbat oluyor, yeni bir yorgunluk...” (Kutlu, 2011: 60)

Dini değişimin bir diğer örneği gençken dini değerlere sahip olan Asım Bey’de meydana gelen değişim sonucunda, Ramazan ayının geldiğini oğlundan öğrenmesi üzerine yaşadığı iç çelişki anlatılır.

“-Baba!..

-Efendim!..

-Hilali gördün mü?..

-Evet, çok güzel!..

-Yarın Ramazan başlıyor.

Sanki tonlarca ağırlık kaldırmış, yürümüş, koşmuş, terlemiş, bütün kuvvetini kaybetmiş gibi çatalı masaya bırakıyor. Bunu yapmayacaktı. Babasına Ramazan ayının geldiğini haber veriyor. Tuhaf değil mi? Yani bu ülkede radyolar, televizyonlar, gazeteler, insanlar, sokaklar, binalar bunu bildirmiyor mu?” (Kutlu, 2012c: 23)

Kutlu dini değerdeki değişimi göstermek için; ikindi namazı üzerinden modern hayatla ve onun değerleri ile hesaplaşır. Kendisi ile yaptığımız mülakatta bu konuyla ilgili olarak “Oralar -ikindi namazı- kriz anlarıdır. Yani dikkatin, gerilimin yükseldiği anlardır. Oralara parmak basıyorum ondan dolayı” (Kutlu, Mülakat, Ek-1). İkinci namazı boyunca bir taraftan namaz kılan manifaturacı aynı zamanda hesap kitap yapmakta, -dini terminoloji ile dersek- dünya işleri ile namazını ifsad etmektedir.

“Manifatura çeşidi de iyice azaldı... Elim olmuyor ki... İstanbul'a bir sefer yapmalı... Yedi haftalar yaklaştı... Köylü harmanı kolayladı... Bu ara gittik gittik, yoksa... Niyet etim Allah rızası için ikindi namazının sünnetine.....Allahuekber... Antep hesabına bir çizgi çekmeli... Gitmiyor bunların malı canım... Millet tangolaştı... Kayseri'nin kumaşını da satamadık... İyice rengini attı... Zekâta ayırmalı bunları... Rabbenalekelhamd... Allahuekber... Çerik çürük malı zekâta ayır, sonra da sevabını otur bekle... Tövbe Yarabbi... Namazın ortasında düşündüğümüz şeye bak... Olsun, her yıl bi tamam veriyorum ya... Fukaranın işine yarıyor, tapon da olsa zekât zekâttır... Yağma yok... Yine de Kayseri işi iyi efendi, parça işi iyi... İstanbul'un yahudisine kul olduk gitti bunca yıl... Yahudi mahudi adamların hesabı sağlam... Bizim türediler daha beter valla... Soyup soğana çevirdiler milleti... Yine de yahudiden alışveriş etmemeli... Etmesek iyi ya... Efendi malın gözesi bunlarda, suyun başı... Subhanerabbiyelâlâ... Nerdende takıldı aklıma şu Süleyman... İyi çocuk... Başı önünde... Şükriyeye münasip... Akşam köroğluna açmalı... Aboooo... Fukara dul bacımı tefe koyar çalar... Köroğlu imkânı yok razı gelmez... Onun gönlünden neler geçiyor, neler... Ya doktor, ya mühendis diye tutturacak... Yahu karı devri geçti bunların, maaşlı adama kız verilir mi? Şurda kurulu tezgâhımız işlerken, birimizi bin edecek gül gibi oğlan dururken... Huyunu biliriz, suyunu biliriz, gel dersen gelir, git dersen gider... Namazı fesat ettik iyice... Esselamualeykümverahmetullâh...” (Kutlu, 2012a: 53-54)

3.3. Değer Bağlamında Yabancılaşma

Toplumsal değişme analizinde kullanılan merkezi kavramlardan bir diğeri de yabancılaşma olup; kavramı değer temelinde anlamlandırmaya çalışacağız. Yabancılaşma kavram olarak sözlükte “kişinin kendisine, içinde yaşadığı topluma, tabiata ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılık hissine işaret eder. Plotinos ve Aziz Augustinos’a kadar geri giden yabancılaşma düşüncesi, en açık ifadesini Hegel’de bulur” (Cevizci, 2005: 1728). Tanımdan da anlaşılabileceği üzere yabancılaşmanın sayılan durumlar için sıralanıyor olması bize kavramın varlığını aşama aşama ortaya koyabileceğimiz bir alan açmaktadır. Ayrıca kavram, kullanıldığı dönemin hâkim görüşüne göre farklı anlamlarda ya da farklı kullanım şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Plotinos’a göre yabancılaşmanın kaynağı Tanrıdan uzaklaşmadır.

“Bu anlayış, bütün bir Ortaçağ felsefesine damgasını vuran bir varlık hiyerarşisi, daha doğru bir deyişle, değere dayalı bir varlık hiyerarşisine yol açar. Nasıl ki varlıklar güneşe, ışık kaynağına yakın oldukları ölçüde aydınlık içinde olup, güneşten uzaklaştıkları ölçüde karanlığa gömülürlerse, aynı şekilde Plotinos’un Tanrıdan başlayan türüm sürecinde varlıklar, Tanrıya yakın oldukları ölçüde değerli ve yetkin, Tanrıdan uzak oldukları ölçüde değersiz ve kusurludurlar. Bu değer ya da varlık cetvelinin tepesinde yetkin Tanrı vardır; cetvelde aşağılara doğru indikçe, yetkin olandan yetkin olmayana, değişmezlikten değişmeye, birlikten çokluğa ve nihayet, tinsel olandan maddi olana doğru bir gidiş söz konusu olur. Buradan da anlaşılacağı üzere, Plotinos’un varlık hiyerarşisinin en alt noktasında, Tanrının en uzağındaki varlık, mutlak yokluk ve yoksunluk olarak madde bulunur” (Cevizci, 2009: 91-92).

Hegel ise yabancılaşma ile insanın kendi özünden uzaklaşması olarak nesnelleşen dünyada bireysel yabancılaşmadan söz eder ve *“dünyadaki nesnelleşme ve kendinin yabancılaşması, bunlar, Hegelci diyalektiğin iki önemli uğrağıdır” (Hyppolite, 2016: 117)*. Kavram ilk ortaya çıktığında ve özellikle Ortaçağ felsefesinde Tanrıdan uzaklaşma anlamında iken; hümanizm düşüncesinin ön plana çıkmasından sonra insanın kendi özünden ayrılması anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda Marx kuramını “emek” kavramı üzerinde temellendirip, toplumsal değişimin sebebi olarak gördüğü üretim tarzının geldiği yeni durum karşısında, bir anlamda ekonomik ilişkiler düzeyinde insanın yabancılaşmasından bahseder. Yabancılaşma kavramı bu haliyle psikolojik bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Yabancılaşma kavramına kısaca değindikten sonra değer temelli olarak ele aldığımızda yabancılaşmanın boyutları arasında bağ kurmuş hem de yeni bir bakış açısı geliştirme imkânına kavuşmuş oluruz. Yabancılaşmanın tanımına baktığımızda sıralı bir yabancılaşma sürecini olduğunu görmekteyiz. Yabancılaşma, ilk önce insanın doğaya yabancılaşması şeklinde ortaya çıkmakta olup doğa ile barışık yaşayan insanın onu düşman olarak görmesi ve mücadeleye girişmesiyle başlamaktadır. Mücadele sonucunda insan doğa dışında ve doğaya rağmen kendine has bir toplumsal gerçeklik alanı ortaya koyar ve bu toplumsallık ile yeni değerler inşa etme zemini oluşturur. *“Topluluk yaşamına geçiş, kurumsal yapıların oluşmasını getirmiştir (...) insan için artık farklı bir yaşam biçimi söz konusudur” (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 11)*. Bu farklı yaşam biçimini Kutlu şu şekilde ifade eder;

“Yollar, tarlalar, dağlar aşıyor içine insan sığın borular. Dozerler çalışıyor, türlü kanallar açıyor. Sonra yeni buluşlar, filtreler (...)

Evet, anladık bostana su sabah serininde girermiş, ayrılık olur deyi gözden öpmek iyi değilmiş, tohum ekmeden önce iki rekât namaz kılıp “kurdunan kuşunan, eşinen dostunan yemek nasip eyle” demek gerekmiş. Bırak şimdi bunları, bak çalıştığın inşaat ellisekiz haneli bir köy artık. Bu yeni köyde bir yer kapmaya bak” (Kutlu, 2011: 7-9-10).

İnsanın, daha doğru ifade ile modern ve yeni insanın kendi konforu ve rahatı adına doğaya yaptıkları ile geleneksel diyebileceğimiz eski insan karşılaştırılmış olup yabancılaşmanın ilk boyutu olan doğaya yabancılaşma dile getirilmiştir. Değer bağlamında ontolojik olarak insan kendini diğer canlılardan üstün görmüş ve geleneksel anlamda değerli gördüğü doğayı yeni kurduğu değer sisteminin karşısında konumlandırmıştır. Böylece insan yaşadığı çevreye yabancılaşmış ve aynı zamanda çevre de insana yabancılaşmıştır. *“Bican ile önde giden adam dökümhanenin kapısına varmışlardı. Kapının ağzında kulağının yarısı kopmuş, tüyleri dökülmüş, meczup bir kediye rastladılar. Bican ömründe böyle bir kedi görmemişti” (Kutlu, 2011: 22).*

İnsanın emeğine yabancılaşması doğaya yabancılaşma ile koşutluk içinde ve değer yargılarında meydana gelen değişim sonucunda ortaya çıkar. Sabite olarak seçtiğimiz değer, çalışmanın –Marx’ın ifadesiyle emek- ilk durumda insanın geçimini sağlamak ve çevresine fayda sağlamak için yapılırken; değişim sonucu ve gelinen noktada daha çok tüketmek gibi bir amaca evrilmesi ile insan, kendi dışında nesne konumuna yerleştirdiği meta için sarf ettiği çabaya dönüşmüştür. İşte kapitalizm ile doğadaki her şey, insan dahi pazara sunulan bir metaa halini alır. İnsan bu konumda doğada bulunanlarla birlikte nesnelleşir ve hem doğaya hem de kendine yabancılaşır.

“Lambalar yandı. Şehrin sokakları, çarşıları, meydanları, evleri aydınlandı. İnsanlar artık geç yatıp geç kalkmaya başladılar... Ara sıra gelip giden Süleyman, Yorgancı Hafız Yaşar’ın dükkânına elektrik tesisatı kurulmadığını gördü.

- Ama olur mu Hafız amca?

Süleyman gibi konu-komşu, hısım-akraba, bilen-bilmeyen hep aynı soruyu tekrar edip durunca, onlara şöyle diyorum:

- Gece gecedir, gündüz de gündüz.

Tuhaf tuhaf bakıyor, alaylı alaylı konuşuyorlar:

- Yok canım, öyle mi?

Ben:

- Evet öyle, diyorum. Gece ibadet ve uyku, gündüz çalışma” (Kutlu, 2012a: 39).

Modernite ile birlikte zaman yeniden kurgulanır ve insan hem gündüz hem gece çalışmak zorunda bırakılarak yabancılaşması başlar. Kendine ayıracağı bir vakit –çevresiyle uyumlu yaşama düşüncesi- kalmadığı gibi doğadan, doğal olandan uzaklaşmıştır. Gelineen noktada değerlerde meydana gelen bu değişme ile insan topluma ve diğer insanlara da yabancılaşır. “*Bak. Sanıyorum toprak, bundan böyle toprak olmaktan çıkacak. Ağaca ağaç gibi bakmayan, toprağa toprak diyerek basmayan, adamada da adam gibi muameleyi bırakacak*” (Kutlu, 2012a: 38-39).

Dikkat edilirse bir önceki örnek metinde “*Gece ibadet ve uyku, gündüz çalışma*” (Kutlu, 2012a: 39) şeklinde geçen ifade yabancılaşmanın ilk kullanımına denk gelmektedir. Plotinos’e göre Tanrıdan uzaklaşma olarak tanımlanan yabancılaşma ile insan; Tanrıdan uzaklaştıkça maddi dünyaya yaklaşmış olur. Çalışmanın -ya da emek- aldığı yeni muhteva sebebiyle amaç haline gelen maddi zenginlik ve sonucunda dünyevileşme ortaya çıkar. Kutlu eserlerinde dünyevileşmeye bağlı değişme ve yabancılaşmayı çeşitli hikâyelerle anlatır. İki ana temel üzerinden incelenebilecek olan hikâyelerden ilki dünya için terk edilen dini değerler şeklinde ortaya çıkarken ikincisinde dini değerler için terk edilen dini değer –dünyevileşen din- şeklinde ortaya çıkmaktadır. İlk durum için daha önce dini değerlerine bağlı yaşayan Avukat Yunus Bey’in siyasete atıldıktan sonraki hali şu şekilde ifade edilmiştir;

“Neslihan Hanım... Bir müftü kızı idi. Erzurum eşrafından bir müftü... Yüzüne gün değmemişti; haremliği-selamlığı olan bir evden büyümüşü. Saçının telini namahreme göstermemişti. "Avukat Yunus Bey, Erzurum'un eski ailelerinden, mazbut, müslüman, karıncayı incitmez, idealist, parlak istikbali. ..." Efendibaba neler söylemişti? Cılızdi Yunus. Kemikli bir yüzü, koyu kahverengi, derin gözleri vardı. Önüne bakardı. "İşte bir küçük masamız var, Allah'a hamdolsun, hamdile oturduğumuz bir soframız var, daha ne isteyebiliriz ki, bir sen varsın Neslihan, bir de ben."

Milletvekili olmuştu Yunus, sonra bakan. Neslihan Hanım ayaklarını sürüyor. İşte bir kez daha kahrolarak takılıyor kocasının peşine. İçindeki yaranın kabukları kalınlaştı.

Belki de sadece kabuk kaldı, yara bitti. Son bir defa aynaya bakıyor. Gergin, anlamsız yüzünü süzüyor. Ağarmış saçlarına, yaşı kurumuş göz pınarlarına dalıyor. Başını ne zaman açtı? Ne zamandan beri böyle düğünlere, yemeklere, kokteyllere gidiyor?” (Kutlu, 2012c: 57-58)

İkinci durumda ise dini değerin göstergesi olan; yazarın ifadeleriyle ibadetin, zikrin konfor içinde yapılması adına tekkenin şehre taşınmasını isteyen Mercedes arabalı ihvanın dedikleri ve yaptıkları anlatılmaktadır.

“Güya ki, bizim tekkemize uzaklardan giyinip kuşanıp ve keselerine hayli akça koyup ve Mercedes denilen arabaları ile gece demeyip gündüz demeyip sürüp gelen ve geldiğinde ne ise de ayrılıp gittiğinde yüzün asıp: "Perişanlık diz boyudur... Hizmetler yerli yerince değildir... Tekkede yatanlar tahta kurusundan bi'zar olmakta, yenilen aş aş olmaktan çıkmaktadır, ve sohbetle lezzet, zikrullahta bereket kalmamıştır ve daha neler nelerdir" diye dünya ahvaline ve masivaya dair ne kadar kıyl u kal var ise eder olmuşlar...

İhvanın ileri gelenlerini yer yer cemedip fitneyi büyütüp, tekkeyi şehir yerlerinden birine nakl ile bizi dahi oraya kaldırmaya kavi ü karar etmişler. Budur... Ve kulağımıza neden sonra ulaşan nice fitneler vardır” (Kutlu, 2012b: 13).

Yabancılaşmayı değer bağlamında tanımladığımızda karşımıza çıkan bir diğer kavram ise zorunlu olarak; yabancılaşmanın da devamı niteliğinde görülebilecek anomi kavramıdır. Anomi, kelime anlamı olarak normsuzluk ya da kualsırlık olarak tanımlanır. Bir anlamda normsuzluğun norm halini alması da denilebilir (Bayhan, 1997: 7-8). Ayrıca kavram Tolan tarafından şu şekilde tanımlanmıştır; “Anomi, hızlı toplumsal dönüşüm dönemlerinde değerler sistemi ve normatif yapının toplumsal yapı ile ilişkisi ve uyumunun bozulması ve toplumu oluşturan bireylerin davranış, düşünce ve eylemleri üzerindeki belirleyici ve yönlendirici niteliğinin yitirilmesi halidir” (1980: 171). Anomi kavramı zaten değer ile içkin olup tanımda geçen norm; toplumu bir arada tutan değerlerin toplamı olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda Kutlu’nun eserlerinde geçen anomik durum normsuzluk şeklinde değil, değişen dünyanın değerleri karşısında toplumun ve bireyin hangi değeri önde tutacağını bilememesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Az sonra galiba dondurma alacağım. Kızımla birlikte çarpışan otolara bineceğim. Zinnure bizi öteden kederle seyredecek. Lunaparkın cıvıltısı iğneleyip duracak zavallıyı. Ah Süleyman ah. Sen o duvarın üzerinden hiç inmeyecektin. Minareden yıldızları seyredecektin. Ehl-i tarik bir yorgancı ustası ne güzel. Dükkânın bir köşesinde ıtırılar, fesleğenler. Ama bir yorgancı çırağının asfaltlara belenmiş sokaklarda, blok apartman önlerinde, minareleri görünmez olmuş şehirlerde esamesi mi okunur?” (Kutlu, 2012a: 12)

Toparlarsak yaşam tarzı olarak değer; kentlilik ile ortaya çıkan ve günümüz kültürünü meydana getiren değerler etki alanını genişleterek çevreye ve toplumun bütün katmanlarına yayılmaktadır. Yayılımın etki alanının geniş olmasının sebebi “rasyonellik” ten kaynaklanmaktadır.

“Rasyonelleştirme, öncelikle rasyonel karar verme ölçütlerine tabi toplumsal alanların yaygınlaşması anlamına gelir. Buna, toplumsal çalışmanın, araçsal eylemin ölçütlerinin yaşamın başka alanlarına sızmalarına (yaşam tarzının kentlileştirilmesi, ulaşımın ve iletişimin teknikleştirilmesi) yol açan endüstrileştirilmesi karşılık gelir. İki durumda da söz konusu olan, amaç-rasyonel eylem tipinin yerleştirilmesidir” (Habermas, 2016: 36).

Kentlilik aynı anlamda yeni bir düşünme biçimi doğurmuş olup, kararların rasyonelliğe uygun verilmesi durumunu zorunlu hale getirmektedir. Ayrıca bu rasyonellikte gizli bir iktidar –belki Foucault’un iktidarı- vardır. Hatta bu durum kendini hâkim söylem üzerinden meşrulaştırır –akılcılık-. Kentliliğin ve yeni düşünme şeklinin tüm ülkeyi etkisi altına alması ile sonuçlanmakta olan bu durum Kutlu’da yol metaforu üzerinden anlatılmaktadır.

“Buldozerlerin dişleri toprağa saplandığı zaman...

Motor gürültülerinin yavru kuşları yuvalarından ürküttüğü zaman...

Ağaçların devrildiği, kayaların demir matkaplarla delindiği, suların önünün kesildiği zaman...

Bulutların kirlendiği zaman...

O durgun göl kenarında, kamışlıkta, akşam, balıkların ve su kuşlarının, rüzgârın ve titreyen çimenlerin, kertenkelenin, sincabın ve tarla kuşunun birlikte söylediği ilâhi ansızın kesildiği zaman...

Görüldü ki; Ovayı bir baştan bir başa bıçak gibi kesen, geniş, kara, parlak, sıvaşık bir yol açılıvermiş... Yanıbaşında durup bakıldığında, üzerinden geçildiğinde değil; Kırklar Tepesi'ne çıkıp yukarıdan seyredildiğinde görüldü ki; ne kırmızı kiremitli evler, ne Acıçay'ın üzerine kurulan dört delikli taş köprü, ne Ulu Cami'nin minareleri, ne de Kervansaray ovaya böylesine müdahale etmemiş. Yol besbelli ki ovayı hiçe saymış. Aslında ovoidan önce kâğıt üstünde yer almış bu yol. Ova-ya önce kâğıt üstünde müdahale edilmiş. Sonra direkleri çakılmış elektrik tellerinin. Teller ve yol cebren ovoidan ortasından geçip gitmiş” (Kutlu, 2012a: 36-37)

Hâkim düşüncenin bu yayılış tarzını eleştiren Kutlu, bunun saldırganca bir şekilde herhangi bir değeri gözetmeden yapıldığını ve kendine taraftar topladığını şu şekilde dile getirir;

“Yol bu defa şehre saldırdı. Evleri, dükkânları yıktı. Caddeleri genişletti. Topu topu yüklü bir devenin geçebileceği kadar açılmış sokaklar, kemerler yerle bir oldu. Faytoncu esnafı dara düştü. Atarabaları kötiledi. Motor sesi sesleri yedi (...)

Yolun şehre açtığı kapı gittikçe genişliyor. Her şey genişliyor, şişiyor. Çokkatlı evler çoğalıyor, sağda solda kamyonlar çoğalıyor. Şehre gelen giden çoğalıyor, alış-veriş arttı diyorlar. Su bile yetmez olmuş. Allah, Allah... Nasıl yetmez, o kadar çeşme, bunca yıldır, sabah akşam akar ha akar. Yok işte, yetmez olmuş, acaip makinalar gelmiş ırmak kıyısına, sazlıklara boru salmış, oradan su çıkarıp şehre gelen suya katacakmış. Katarlar, katarlar...

Suya, havaya, kurda, kuşa her işe karışır bunlar.

Kim bunlar? Kim olacak o yolun adamları. O yolun adamlarının adamı olan adamlar. Onlara kanıp katılan başka adamlar. Bu adamların başka yerlerdeki başka adamları. Onların ortakları...

Oh, oh... Duyan da bir ordu geliyor diyecek” (Kutlu, 2012a: 43-44).

Sonuç olarak diyebiliriz ki; gelinen bu noktada değişim yaşandıktan sonra geri dönmekte hayli zor bir durum olarak betimlenmektedir. “İki buçuk tarla ile bağı, bahçeyi, köyün taşını toprağını, kurdunu, kuşunu son bir kez ziyaret edip hepsinden helallik diledim. Şurası malum oldu ki anadan atadan bize yadigâr kalan tarik bundan geri değişmektedir ve bir dahi aynı ahval geri dönüp bize nasip olmayacaktır” (Kutlu, 2012b: 17). Toplumsal değişimin merkezi unsurlarından olan yabancılaşıma ve

anomi kavramlarını örnek metinler aracılığıyla değer temelli bir şekilde inceledikten sonra dilde değişimin sosyolojik boyutlarına bakabiliriz.

3.4. Toplumsal Değişme ve Dil

Toplumsal değişmelerin boyutu ve sonucu hakkında tespit yapılabilecek kurumlar aile, ekonomi, gündelik hayat vd. olabileceği gibi bir diğer toplumsal kurum olan dil de, toplumsal değişme konusunda yeterli veri sağlayacak olup değişimin muhtevası ve yönünün tespitinde kullanılabilir. Bu başlık altında toplumsal değişme ile dili -toplumsal bir kurum olarak- birleştirmeye daha doğrusu dili merkeze alarak toplumsal değişmeyi açıklamaya çalışacağız.

Toplumsal değişimin hız kazandığı ve Kutlu Beşlemesinin konusunu oluşturan zaman dilimi olarak modern dünya, dilde karşılığını anlamın yeniden belirlenmesi olarak gösterir ve bu bağlamda “*modernite, bir anlam devrimi olarak sahne alır*” (Altuğ, 2017: 19). Gerçeklik yeniden oluşturulur ve bu durum bize gerçekliğin “*söylemle ve söylem içinde inşa edilen*” (Sözen, 2017: 9) olduğunu gösterir. Modern öncesi dönemi, bir anlamıyla dinin hüküm sürdüğü zaman olarak değerlendirdiğimizde dilde karşılığı bulunan kavramlar ilahi-aşkın bir anlamlandırma ile anlam kazanırken, modern dönemde bu kavramlar yeniden tanımlanmıştır. Bu bağlamda toplumsal değişimin dilde karşılığı kavramların, kelimelerin değişmesi şeklinde olabileceği gibi farklı dönemlerdeki anlam değişiklikleri üzerinden de görülebilir. İlk bölümde dil ile ilgili olarak düşünce ve konuşmanın aynı olduğunu ve bunun çevresel, kültürel, toplumsal etki altında olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla kullandığımız kelime ve kavramlar dünyayı kavrayış şeklimizi ortaya koyar ve hangi toplumsallığa ait olduğumuzun da göstergesi olur. Yokuşa Akan Sular hikâyesinde Kutlu, karakterin ağzından dökülen şu kelimelerle bunu açıkça göstermektedir;

“Karanlık ağızlı bir kapıdan koridora girdiler. Yere basmaya çekinerek el yordamı ile ilerlediler. Ne olduğunu çıkaramadıkları bir homurtuya doğru yaklaşıyorlardı. Sanki yürüdükleri koridorun duvarları arkasında bozbulanık bir sel, taşları, kayaları, ağaç gövdelerini, malı, davarı, adamı önüne katmış sürüklüyordu. İçin için ürperdiler” (Kutlu, 2011: 12).

İfadelerden de anlaşılacağı üzere köyde yaşamış bir insanın şehirde karşısına çıkan makine gürültülerini algılama ve tanımlama biçimini ve nasıl bir toplumsallığa sahip olduğunu gösterir. Wittgenstein’in “*dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır*” (2013: 132) ile birlikte değerlendirdiğimizde dil toplumsallığımızın sınırlarını ortaya koyar. Bu aynı zamanda dil kullanımlarının farklı toplumsallıklarda var olan kullanım farklılıklarının varlığını da ortaya koyar.

Dilde meydana gelen değişmelerin gözlenebileceği başka bir alan ise insanın dili oluştururken aynı zamanda simge kurma, simgeleştirmesiyle ortaya çıkan sembolik anlamları olan kavram-kelimelerdir. Bu simgelerden bir tanesi asfalt olup Kutlu, Yoksulluk İçimizde hikâyesinde bunu şu şekilde dile getirir; “*Her yanda kendi sermayesinin bir taraftan bulaştığı reklamlar, ıııklı panolar. Asfaltın ulaşmadığı yer kalmamıştı.*” (Kutlu, 2012d: 95) Asfalt, Anasır-ı Erbaa’dan olan toprağın üstünü örtmekte ve dolayısıyla insanın fıtratını değıştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutlu ile yaptığımız mülakatta “*insanın dünya yüzündeki görevlerinden biri, Anâsır-ı Erbaa’yı muhafaza etmektir. Bunlar dünyanın hayatın esas unsurlarıdır. Bunlar şu anda tehlike altında*” (Kutlu, Mülakat, Ek-1) demektedir.

Simgesel kullanımlarından bir tanesi de kravat kelimesine yüklenen anlamdır. Kravat, hâkim olmak isteyen yeni düzenin simgesi halini almakta ve üretildiğı zihniyetin taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“*Hafız Yaşar kravatı görünce gülümsemişti. Anladım, bir süre oynadım, başımı önüme eğip kızardım, sonra çekip çıkardım mereti. Bu kravatla bağlanmışım bir yere. Nereye bağlandığımı ne bilecektim? Ne bilecektim, nasıl bir seçim yaptığımı. Kravatı çıkarınca yorgancı dükkânının serinliği, köşedeki çiçeklerin rayihası sarmıştı her yanı*” (Kutlu, 2012a: 33).

Kravat -Foucault’un ifadesiyle- iktidarın göstergesi durumunda olup bir seçimin dolayısıyla değışmenin sonucudur ve yeni oluşan kamusal alanda varlık bulmanın sağlayıcılarındanr.

Toplumsal gruplarında kendilerine has dil kullanım biçimleri vardır. Anlam o toplumsallık içinde ortaya çıkar ve bu her ne kadar değışimi göstermese de dilin toplumsal oluşuna bir örnek teşkil eder. Özellikle Sır adlı hikâyede tasavvufi

terminoloji çokça kullanılmıştır. “*Esasen edeb ve erkân için, yüzünü hakka döndürmek için, masivayı kalpten atmak için fazla söze hacet olmadığını ehl-i hal olanlar bilir ve bizden ihvana geçecek olan himmetin kıymetini kalp gözü açık olan anlar ama ...*” (Kutlu, 2012b: 14)

Dil toplumsallığın ve değişimin görülebileceği; yazarın dil ve yazdıkları ile kendine yeni bir alan kurgulaması, kurduğu bu dünyada değişmeyi, toplumu ve özellikle de kendini yansıtması söz konusudur.

SONUÇ

Bu tezde edebiyat sosyolojisi sınırları içinde yaptığımız, Kutlu Beşlemesini yeni bir okumaya tabi tutmak ve kendi kurduğumuz kavramsal çerçevede yeniden yorumlamak olmuştur. Kutlu, eserlerinde hızlı toplumsal değişimin sebebi olarak gördüğü modernleşme ideolojisinin getirdiği problemleri ortaya koyup, bunlara gelenek ve insanın asli değerleri olarak kabul ettiği fitrata-dine dönülerek cevap verilebileceğini veya karşı durulabileceğini belirtmiştir. Bunu yaparken eserleriyle gelenek ve modernizm arasında köprü işlevi görmüştür. Bu bağlamda çalışmamızda merkeze aldığımız dil, kültür ve devamında toplumsal değişme kavramları, Kutlu Beşlemesinden alınan örnek metinlerle incelenmiştir. Örnek metinlerin seçiminde, konuyu ifade eden benzer metinler içinden, açıklamaya çalıştığımız konuyu en iyi ifade edenleri seçilmiştir.

Çalışmamızda felsefe, antropoloji, dilbilim alanlarından faydalanılarak disiplinler arası bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmış ve incelenen konunun toplumsal yönünü ön planda tutularak söz konusu temalar sosyolojik bir analize tabi tutulmuştur. Bu bağlamda eserlerin zeminini oluşturan toplumsal değişme ve bunun değer yargısı içeren şekliyle modernlik, dilde kavramların eski geleneksel anlamlarından koparılıp yeniden tanımlanması şeklinde ifade edilebilir. Günümüze, modern sonrası dönem yani postmodern dönem denilmekte ve insanın dünyaya karşı yeni bir tavır alış söz konusu olmaktadır. Bu tavır alışın dilde karşılığı, anlamın ya da gerçekliğin tek olmadığı ve bunun sonucunda çok sayıda gerçekliklerin olabileceğidir. Üretilen bu gerçeklikler dünyası bir anlamda gerçekliğin yitimi şeklinde tanımlanabilir ve Baudrillard'ın simule edilmiş dünya şeklinde belirttiği gibi yanlış bir bilinç hali ortaya çıkar.

Çalışmamızda Kutlu'nun hayatı, hikâyeciliği ile dönemin Türkiye'sinin sosyal özellikleri birlikte incelenmiştir. Metinde karşımıza çıkan toplumsal özelliklere baktığımızda, yazarın dünya görüşü çerçevesinde ve değer yargılarından hareketle hikâyelerini oluşturduğu görülmüştür. Bunu açık bir çözüm olarak sunmasa da karakterler üzerinden (*Sır* hikâyesinde Efendinin şehre taşınan tekkeden kaçıp yeniden dağ köyüne tekkeyi kurması gibi) kent/modern değerın karşısına kır/gelenek/din

değerini koyarak yapar. Bu durumu işlerken bireysel tercihler sonucunda ortaya çıkan ikilemi (anomi de diyebiliriz) toplumsal boyutu ile görmemizi sağlar (*Bu Böyledir* hikâyesinde Süleyman'ın seçimi üzerinden anlatır).

Yazar, konu seçimini yaşadığı dönemin problemlerini eserlerine aktararak yapmıştır. Bunlar eserlerin ortaya çıkış sebebi olan toplumsal değişme, göç, kentleşme problemleri olup bunlar ile insanın ve toplumun eşya ile kurduğu varlıksal bağ değişime uğramış ve yabancılaşma ortaya çıkmıştır. Kutlu, ortaya koyduğu düşüncelerinde, toplumu ve yaşayış biçimini sanatsal bir içeriğe sokarak eserlerinde kullanmıştır (*Yokuşa Akan Sular* hikâyesinde gecekondu hayatını anlatmasında olduğu gibi). Yaptığımız mülakatta kendisini toplumcu bir yazar olarak tanımlayan Kutlu, toplumu ve yaşayış biçimlerinin hepsini olduğu gibi eserlerine aktarmamış, değer yargısı çerçevesinde bazı konuları ön plana çıkarmıştır –bu eleştirdiğimiz bir konu olmayıp genelde var olan bir yaklaşımdır-. Toplumsal değişmeyi değerlerde meydana gelen farklılık olarak ortaya koyup yabancılaşmanın ise değere yüklenen anlamın değişmesi ile insanın yabancılaşması olarak tanımladığımızda, yabancılaşma yazarın temel aldığı değer üzerinden meydana gelen bir durum olmaktadır.

Genel olarak diyebiliriz ki; Kutlu'nun hikâyelerinin özgünlüğü teslim edilerek asıl yapılmak istenen hikâyelere yansımış olan söylem ve kültür değişiminin nasıl ortaya konulduğudur. Yazar bunu yaparken toplumsal değişmelerin –yaşam tarzı ve dünyaya bakış- bireyi etkilemesini (*Yoksulluk İçimizde* hikâyesinde Engin karakterinin öykündüğü hayat üzerinden anlatır) ve bunu yaşayan insanların bir çeşit arada kalmışlıkla karşı karşıya olduklarını belirtir. Hikâyelerin tamamında yazıldığı dönemin özellikleriyle birlikte birey ve toplumun, yeni yaşam tarzına uyum problemleri işlenmektedir. Bu, birey ve toplum için olduğu kadar toplumun üyesi olan yazar içinde ikircikli bir hale dönüşmüştür. Bu hal, yeni olan karşısında bir tavır alış biçimine ihtiyaç duyurmakta ve bu, karakterler üzerinden anlatılmaktadır (*Ya Tahammül Ya Sefer*'de dava diyen gençlerin ve yayınevi sahibinin değişimleri üzerinden anlatılır ve davaya sadık olan için deli sıfatının kullanılması–dava delisi Kerim-).

Dönemin özelliklerine baktığımızda liberalleşme ile birlikte bireysel kimlikler ön plana çıkmakta ve her ne kadar grupsal ve cemaatsel birliktelikler varsa da öncelikli olan bireysel çıkarlar olmaktadır (*Sır*'da şehirli ihvanın siyaset ve gazete ile olan ilişkisi). Bu durum dünya ve ahiret dengesinin kurulamaması şeklinde de okunabileceği gibi dünyevileşme şeklinde de değerlendirilebilir. Burada yapılacak tercihler dini değer açısından en az problem yaratacak olanın seçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Kutlu, şehir ve köyü (onun yaşam biçimini) dini yaşamada zorluk ve kolaylık şeklinde ortaya koyarken aslında şehrin değer ve yaşam tarzının dinin karşısında yer aldığını belirtir (*Bu Böyledir*'de Yorgancı Hafız).

Toplum ve bireyde meydana gelen bu değişmeden Kutlu'da etkilenmiştir ve bu etkilenme halini hikâyelerinde örtük olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Kutlu'nun değişimi, hayatın bütününe etkileyen bir değişim olarak gerçekleşmemiş olup ayırıcı özelliği zihniyet olarak bir karşı duruş şeklindedir. Bu zihniyetin gündelik hayatta karşılığı ise cep telefonu ve internet kullanmama şeklindedir. Gündelik hayat pratiklerini ön planda tutan yazar eserlerinde ideal bir dünya kurmaz. Bu pratikler dünyasında birey- toplum bir şekilde etkileşimde bulunacak ve bir yönüyle değişime ayak uydurmak zorunda kalınacaktır (*Sır* hikâyesinde buğday tanesinin öğütülmesi gibi insanı öğüten ve değiştiren bir haldir) ve bu yeni düzenin dayattığı bir şeydir. Buna karşı yazar, eserlerinde belirli tutamaklar oluşturmaya çalışır. Tutamaklar –toprağa, doğaya dönüş - sayesinde değişmeye bir nebze olsun karşı çıkma ya da en azından tamamıyla kabullenmeme halini muhafaza etme gayreti olarak okunabilir. Bu bağlamda Kutlu, eserlerini öncelikle kendisi için varoluşsal olan bir mesele üzerinden oluşturmuştur.

EK: MUSTAFA KUTLU İLE MÜLAKAT-29.11.2018-*

İbrahim Keş: Yazmak sizin için bir röportajınızda belirttiğiniz gibi zanaat çerçevesinde ele alınıyor. Peki, yazmada ki amacınız nedir? Kutlu neden yazar oldu?

Mustafa Kutlu: İlk mektep sıralarından beri okumaya meraklı bir çocuktum. Sonra on sene futbol oynadım. Lise fen kolu mezunuyum. On sene de resimle uğraştım. Edebiyata yatkınlığım vardı, resim falan yapardım. Fakat resimle, tek başına bir yere varamayacağımı anladım. Akademi, bir hoca görmek lazım, bir atölyede falan filan. Şimdi orada baktım ki; anlatacağım şeyi resimle anlatamıyorum yani, yetersiz geliyor. Rahmetli Orhan Okay benim hocamdı. Onun sayesinde Hareket Mecmuası'yla tanıştım. İlk oraya desenler gönderdim sonra yazı yazdım. Yani resim inkıtaya uğrayınca, bende bir adalet duygusu, biraz isyan, biraz böyle hakkı söylemek gibi bir tür şey vardı. Duyduklarımı gördüklerimi anlatayım. Bu tabi resimde yetersiz kalınca edebiyata başvurdum. Nurettin Topçu mektebinde yetiştiğim için memleket meselelerini ele alırken -tabi kendimde de vardı o- Nurettin Bey'in anlayışına uygun olarak hakka uymak, hakkı söylemek, ben halka ve hakka yönelen, ona doğru dönen, o tarafa doğru giden bir yol tuttum. Bunu da tabi ilk iki kitap biraz ilk hevestir. Bizim önümüzde fazla bir nesil yoktu, o zamanlar çok fukaraydı bizim edebiyat ortamı yoktu yani, insan gençken kitabı olsun istiyor. Biraz sonradan Hanya'yı Konya'yı anlayınca ben bu iş böyle gitmeyecek dedim. Ve yedi sekiz sene ara verdim. Ne yazmak lazım, nasıl yazmak lazım bunun yolunu da kendi inancımıza, geleneğimize uygun olarak o günden alacağımız ilham ile bugün ne yapabiliriz, bu günün diliyle ne 'anlatabiliriz'i bir biçim ve muhtevada buluşturmak üzere kendime bir yol çizdim. Geçmişte gördüğüm şey, ecdadımız bu işi tasavvuf dili ile tasavvuf düşüncesi ile dile getirmişlerdir. Şiirde, mimaride, minyatürde başta musikide bu böyledir. Çünkü sanat sembolik bir dil ister, bu sembolik dil de tasavvuftadır. Dolayısıyla bizim sanatımızın tasavvufî olması çok makuldür, ben de onu rehber edindim. Özetle kesretten vahdete giden bir yapıyı ki, en tipiği Mantıku't Tayr'da vardır başkalarında da vardır. Onu bu günün diliyle bu günün modern hikâye yapısıyla, bu günün insanlarına açık, anlaşılır,

* Mülakat metin, anlamın bozulmaması ve bilimsel etik gereği konuşmanın yazıya geçirilmiş halidir.

gülbüz bir dille -ben şöyle karanlık şeyler yazmayı sevmem- Öyle anlatmayı istedim. Bu muhtevanın da biçimini, bu işte kesretten vahdete giden yani hikâyeler tek başına birer parça hikâyedir, fakat bütünü topladığın zaman bütün bir hikâyedir. Yani Kafdağı'na giden Simurg'u arayan her kuşun bir hikâyesi vardır, topladığın zaman tamamının hikâyesi eder. Böyle bir anlayıştır, çok özet söylüyorum yani. Mimaride de böyledir, yan kubbeler toplanır ana kubbeyi teşkil ederler. Yani öyle bir yapı vardır. Bu kolay olmadı tabi o dili kendime has Anadolu irfanı, Anadolu toprağı, Anadolu coğrafyasını da göz önünde bulundurarak. Dolayısıyla benim, kahvelerde yazmam, kahvelerde okumam her ne kadar bir zaruret hali ise de -çünkü fukara bir ailenin çocuğuydum, kitabevimiz yoktu- bana fon müziği gibi geliyordu kahvede oturmak. Zaten liseden beri kahvelerde oturan, dersten kaçan, top oynayan bir adam. Çok konsantrasyon isteyen bir şeydi, okurken de yazarken de, bu bende Allah vergisi, hiç tınmadan bir oturuşta yazardım hikayeleri, kısa hikayeleri. Ve tuhaf bir yine son derece yersiz ve gereksiz bir disiplinsizlik ile yazdığımı bir daha okumazdım. Okuyup düzeltmeye kalkmazdım. Tashih de etmezdim bunun için çok hata yaptım, çok yanlış yaptım. Fakat düzeltmeye kalktım bir iki defa, baktım bozuyorum. Dedim ki, bırak öyle kalsın. Bırak dağınık kalsın, taşlar gibi. Çok fazla kasmayalım germeyelim yani, bu sistemin tabiatında yok öyle bir şey. O tip bir gerginlik istemem bir toplantı bile olsa. Bu nerden geliyor? Sohbet muhabbet oralardan geliyor. Dolayısıyla “Yokuşa Akan Sular”dan bir miktar başladı, “Yoksulluk İçimizde” de oturmuştur. “Yoksulluk İçimizde” hikâyesi modern bir Leyla ve Mecnun hikâyesidir. Süheyla'nın manası yıldızdır. O da Mecnun'un Leyla'sı gibi Engin'in hayatına girer, ona gideceği yolu gösterir ve kaybolur. Fakat Engin gideceği yolu öğrendikten sonra “Nefsini bilen kendini bilir!” hesabı taşraya gidip, kendi doğduğu yerden dersini alıp geri dönünce gideceği yeri artık tespit etmiştir. Leyla yerine başka bir şey aramaktadır o artık. Yani bir tipik bir aralarda da eskiden Leyla Mecnun mesnevilerinin içerisinde bu dahi Mecnun'un sahrada Leyla'yı gördüğünde söylediği gazeldir gibi levhalar koydum aralara, onlar da o manaya geliyor. “Sır” kitabında da son olarak -ben tabi toplumcu ve toplumsal bir yazarım- bir şeyhin dramı anlatılırken toplumsal yapının dışında değil toplumsal yapının içinde nasıl bir tekke vücut buluyor, sebep ne, ne oluyor, ne bitiyor, adam niye tekkeyi bırakıp gidiyor? Onun dramı anlatılıyor. Tabi burada da toplumsal

bir tahlil yapılıyor. Ki bu Türkiye’deki tarikat ve toplumsal meselelerin sonradan ortaya çıkan durumlarına işaretler onlar. Orda hepsinin işareti var.

İbrahim Keş: Eserlerinizde gelenekle bağın kopması sonucu ortaya çıkan değişimi ön planda tutuyorsunuz. Mustafa Kutlu bu değişimin neresinde? Yazdıkları bağlamında değişim oldu mu? Fikir ve düşünce açısından bir değişim yaşadınız mı?

Mustafa Kutlu: Ben Türkiye’deki değişimi takip ediyorum. Bunu takip etmezsen insanı tanıyamazsın, ucunu kaçırsın. Ben hayatın her yerinde insanlarla karşı karşıya olduğum için. Ben çok kültürlü bir adam değilim, yabancı dilim yok ama ben bizim insanımızı tanıyorum, yani Nilüfer Göle bana dolma yutturamaz. Neden insanlar yirmi yıldır AKP’ye oy veriyor? Bunu benden iyi izah edecek kimse yok. Kendim de Anadolu’dan gelmiş bir insan olduğum için, “Beyhude Ömrüm” den başlayarak Türkiye’nin asıl meselesi olan, tuhaf bir şekilde, sanayileşmenin vücut verdiği batıda, köyden kente göç; sanayileşmesi olmayan Türkiye’de köyden kente göç olarak gerçekleşti. Her şey bir birine karıştı, onun için boşalmış köyler, çapaçul kentler, çözülme problem, üst üste yığılan dertler bir türlü dermanı bulunmuyor. Çünkü normal bir köyden kente göç olmadı yani. Ama köyler boşaldı, köyler boşalınca neyi kaybettik neyi kazandık insanlar nerden nereye geçtiler, –gelenekten kastım odur- hangi hayat tarzından hangi hayat tarzına doğru gittiler? Burada hangi problemlerle karşılaştılar, hangi dramları yaşadılar? Bu benim çok ilgilendiğim şeydir. Çünkü Türkiye’deki iktisadi, sosyal, siyasi hayatı tanzim eden muharrik güç budur. Yani sosyologların da buna bakmış olmaları lazım. Ama bizim sosyologlarımızın büyük bir kısmı daha çok Marksist yöntemle baktıkları için, meseleyi sınıfsal olarak ele almaya çalıştılar ve tabi hiçbir doğru düzgün neticeye varamadılar. Sınıfsal ayrımın bir işe yaramadığını, Türkiye’ye sökmediğini biliyorum. Yok, öyle bir şey. Dolayısıyla bu değişim, daha sonra benim bu divan edebiyatı, yüksek zümre edebiyatı, tekke edebiyatı, tasavvuf ile ilgili edebiyatın daha çok elit kısmındaki eserlere dönük olan ilk beş kitabın dışında ben Erzurum’da tahsilde iken rahmetli, en son halk hikâyecisi Behçet Mahir’in Ramazan’da anlattığı hikâyelerden Âşık Reyhanî’nin işlettiği âşıklar kahvehanesine devam ederek, ben halk hikâyeleri ile de hemhâl oldum. Halkları ve halk hikâyeleri ile dolayısıyla ikinci bir vadiyi daha kullandım. Yüksek zümre edebiyatı ile bir taraftan da diğeri. Aralarında sınıfsal bir farklılık yoktur. Bizim âşık

edebiyatı ile divan edebiyatı arasında biçimsel fark vardır, mahiyet farkı yoktur. İkisinde de dünya görüşü aynıdır. Dünya görüşü aynı olduğuna göre problem yok. Oradan halk edebiyatı vadisini kullanmaya başladım ve “Uzun Hikâye” den itibaren uzun hikâye tipli. Bu beni çok sardı, çok sevdim bunu ve hep bunları yazdım. Son “Sevincini Bulmak” hikâyesine kadar. Ben bir hikâyeciğim üç yüz sayfa da yazsam o hikâyedir. Hikâye bakış açısına göre yapılırsa bana göre, bu bakış açısı cümle yapısından meseleyi izaha kadar aynıdır. Ama benim anlayışım budur uzun hikâye yazdım, bu uzun hikâyeler de çoğunlukla halk hikâyesi temellidir. Bazılarında çok açıktır bu. Meselâ diyelim ki “Tarla Kuşunun Sesi” kitabının birinci bölümü Osmanlı dönemini ikaz eder, bu Hasan Kaçan’ın anlattığı Herodot Cevdet’in hikâyesi gibi orta oyununa dayanan iki kişi karşılıklı konuşuyorlar ve destansı bir şeydir, bir bölümdür. O bölüm bitiyor Cumhuriyet dönemi başlayınca da bir baba ve ona düşman olan çocukları arasında geçen bir Dostoyevski hikâyesi vardır. Bir taraf Osmanlı döneminin yapısına uygundur, öbür taraf da Cumhuriyet döneminin kaosuна uygundur. Yani o muhtevaya göre. Bir de meselâ şöyle hikâyeler var. Tipik olduğu için söylüyorum. Üniversitelerde okutuluyor; benim mesela bir hikâyem var “Kambur Hafız ve Minare” diye. Ben onu yani bir hikâyenin muhtevası hangi biçime ihtiyaç görüyorsa onu ona uydurarak yazıyorum. Onu da ona uydurarak yazdım fakat üniversitelerde postmodern öykü örneği olarak anlatılıyor. Ben postmodern öykü bilmem, hiç de heves etmedim, öyle olsun diye yazmadım. Benim yazdığımın hikâyenin muhtevası böyle bir biçimi gerektirdiği için yazdım. Benim anlatım tarzıma da çok uygundur. Postmodern olsun diye yazmadım, postmodern diye bir derdim yok, postmodernin ne olduğunu da bilmem zaten, çok da üstüme vazife değil yani. Böyle şeylere merâkım yok, böyle hikâyeler de var ayrıca. Fikriyata gelince, fikriyatı da buraya ilave edebilirsin, “Sevincini Bulmak ” ile hikâye defterini kapadığımı söyledim. Bu demek değil ki bir daha yazmayacaksın diye bir şey yok bakarsın yani ben ilhamla yazarım plan falan yapmam bir defa başlarım o kendini götürür. Götürürse götürür, götürmezse götürmez, şimdiye kadar bir defa götürmedi o da “Menekşeli Mektup” hikâyesi, “Menekşeli Mektup” u bir yerden sonra yürütemedim bitmedi. Yani sonra hikâye orda kaldı, ilk defa tamamlayamadığım bir hikâye oldu. Onun dışında çok şükür hepsi gitti.

Fikriyat da şimdi benim Yeni Şafak'ta beşinci yazım çıktı. Bu Çarşamba'dan geriye doğru gideceksiniz. Burada beş yazı ve sonra çıkacaklara bakacaksınız burada benim şu andaki fikriyatımla ilgili esasları daha sonra yazacaklarımla birlikte onları orada göreceksiniz. Bu şimdiye kadar yazdığım deneme kitaplarımdan farklı değildir, ama burada daha insicamlı ve daha düzgün. Onlar okununca görülecektir ki ben tarımcıyım. Ben tarım toplumundan yanayım. Tarımı daha insanî buluyorum. Sanayi ve sanayi toplumu o yazılarda var, onun bize ve inancımıza uygun olmadığını, dünyayı felakete götürdüğünü hem insanı hem dünyayı bitirdiğine inanan, bunu söyleyen. Bu konuda herkesle tartışırım sabaha kadar. Ve şimdi bugünkü dünya insanına, bugünkü bizim Türk insanına, Türk entelijansiyanına, Türk politikasına, bu günkü iktidara çünkü birbirlerinden hiç farkı yok yani bütün dünyada olduğu gibi çünkü herkes şunu istiyor, kalkınma, ilerleme, gelişme, zenginleşme ve refah. Ben bunlara karşıyım. Karşı olunca ben otomatikman “out”, yani tartışmaya değmez, konuşmaya değmez, yaraya merhem olmaz, geçerli sayılmaz, üstünde durmaya değmez; derler, diyorlar, diyebilirler canları sağ olsun. Ben söyleyeceğimi söyleyeyim. Çünkü bizim için bunlar değil, bizim için önemli olan kanaat ekonomisi diye bir tezim var. Onu sonradan o yazıların peşine koyacağım. Dolayısıyla temel ayrım olarak şunu söyleyebilirim. Bu zaten insanın dünya yüzündeki görevlerinden biri olan, anâsır-ı erbaa'yı muhafaza etmek - muhafazakârlık derler ya o bambaşka bir şey-; anâsır-ı erbaa toprak, su, ateş, hava. Bunlar dünyanın, hayatın esas unsurlarıdır. Bunlar şu anda tehlike altında. Bir gazete diyor ki, on iki sene vakit kaldı, bu on iki sene sonra sen sağ ben selamet; hadi diyelim ki komplo ama şunu çok iyi biliyoruz ki, bu tutulan yol hem insanı hem dünyayı tüketiyor. Dolayısıyla benim temel fikrim bunun çok şeyleri var efendim, teferruat var o sana gelmez. Adam tarımcı desen yeter yani. Tarımcı olunca şunu da söyleyebilirim. Bu konuda ilerde çok radikal bulunacak fikriyatı koyacam ortaya ama biraz önce dediğim gibi geçerli olmayacak, hiç kaale alınmayacak, herif kafayı yemiş diyecekler falan filan; ama ben bundan bu sırrım yani. Ben Gediz, Büyük Menderes, Küçük Menderes, Sakarya, Ergene nehirlerinin ve şu kurumakta olan ve bizatihi kurutulan göllerin tabi okyanuslara falan gitmiyorum sadece kendi ülkemdeki bu su kaynaklarının artık tarımda bile kullanılmaz hale gelmesi hususunda çok radikalim. Bunların başında bunları kirleten ne kadar sanayi tesisi varsa, elime imkân geçtiği zaman ilk işim onları yıkmak olur. Efendim işçiler ne olacak nasıl geçinecekler, lan

rızkı veren Bar-i Hüda, gitsinler benim gibi bulgur aşısı ve ayrana talim etsinler. Toprakları sürsünler. Yoksulluğa mı davet ediyorsun evet. Hiç şaşmadan evet diyorum. Canları sağ olsun isteyen kabul etsin isteyen etmesin. Umumi olarak böyle konuşuyor, düşünüyor dersin...

İbrahim Keş: Beşlemede imge olarak kullanılan kuş-kanarya, su, ikindi namazı, çeşme ve çeşmeden su dolduran çocuk var? Özellikle ikindi namazı, manifaturacı ikindi namazını kılarken bir taraftan hesap yapıyor? Bunlar tam olarak ne anlama geliyor?

Mustafa Kutlu: Oralar kriz anlarıdır. Yani dikkatin, gerilimin yükseldiği anlardır. Oralara parmak basıyorum ondan dolayı. İkincisi de imge imgelem bunlar imge hayal demektir, imgelem de tahayyülat bizim esas itibarıyla öykü tam uyduruk bir şey yani, modern olan öyküymüş klasik olan hikâyeymiş bunlar fasarya yani.

İbrahim Keş: Değişim ve modernleşmenin kaçınılmaz olduğu çıkıyor hem geldiğimiz durum bağlamında hem de kitaplarınızda.

Mustafa Kutlu: Kaçınılmaz bir süreçten kastımız şudur; modernizmin tarihine baktığımız zaman düşünce olarak, batıda -çok özetle söylüyorum- hâkimiyetin gökyüzünden yere indirilmesi ve sermayenin ele geçmesi modernizmi doğurdu; düşünce olarak, kültürel olarak, siyaset olarak, hukuk olarak bilim falan filan her şey. Sonunda bu geldi küresel kapitalizme kavuştu ve bütün dünyanın ensesine binmiş bir kene olarak; bütün dünyayı istediği yöne çekiyor. Bundan kurtuluş hususunda kimse bir şey söylemiyor, benim gibi deliller ancak bir şey söyleyebilir, o da tatbiki na-kabil olduğu için diyorlar. Hani modernizmin kaçınılmazı şu anda öyle görünüyor. Ama gün ola harman ola.

İbrahim Keş: Çözüm olarak gelenekten bir çözüm üretme söz konusu olabilir mi?

Mustafa Kutlu: Bir çözüm reçetesi yok bende, o yazdıklarımızda söyleyeceğim. Ama çözümünden kastımız, Allah bir peygamber hak. Eğer Amentüye inanıyorsanız başka çözüme lüzum yok. “Yiyiniz içiniz israf etmeyiniz.” İsrâf kelimesinin temeline bakarsak -son zamanlarda Elmalılı Hamdi Efendi’nin tefsirini okuyorum- orada gördüm israf kelimesinin manası haddi aşmak demekmiş. Bildiğimiz israf değil, israf ekonomisi değil, israf etmezsek şu kadar az ekmek yersek öyle değil, o yazılar

Hududullah’la başlıyor haddi aşmak israf yani umumi bir ölçü o, yani had hususu çok umumi.

İbrahim Keş: Kitaplarındaki karakterler gibi köyü özlüyor ve şehirden vazgeçemiyoruz. Ne şehirli olabiliyor ne de köyde yaşayabiliyoruz? Bu arada kalmışlık nasıl aşılır?

Mustafa Kutlu: Köyü özlemek, nostaljik falan diyorlar, adamları köye yolluyor, köy daha iyidir, köy şehir ayrı falan öyle bir şey yok. Kardeşim şehirlere geldik dolduk da ne halt ettik, hiç kimse memnun değil, ne New York memnun, ne Chicago memnun, ne Pekin memnun, ne Yedi Delhi ne Kahire ne İstanbul herkes toprağı özlüyor. Sorsan yüz kişiye doksanı der ki; hakikaten bir yerim olsa da ekip biçsem, herkes bunu söylüyor ama artık o tarafa gitmek mümkün değil diyorlar, neden? Çünkü kimse konforu terk etmek istemiyor, soba yakmak istemiyor, ey kardeşim yani ne serden geçiyorsun ne yardan geçiyorsun ben sana ne diyeyim. Hem diyorsun trafik çok kötü, geçim zor, ne din kaldı ne iman kaldı, efendim böyle yaşanmaz diyorsun. Ben de diyorum ki kardeşim baba evin var, şura git. O olmaz ki köyde nasıl yaşarım sosyal imkânlar, sosyal politikalar, sosyal medya, bilmem ne efendim bütün bunlar modern hayatın başımıza doladığı çoraptır. Bu kısı kacın içinden çıkmak zordur yani.

İbrahim Keş: Hikâyelerinizde benim anladığım insanların bu dünyadan bir şey elde etmeleri için tavizler vererek bir şeyleri elde ediyorlar. Yani Asım Bey davasını bırakıyor yeni bir tarafa geçiyor, şeyh köyünü bırakıp şehre gitmek zorunda kalıyor. Bican yine aynı şekilde.

Mustafa Kutlu: Yav kardeşim işte bu düzen bize dayatıyor. Bu kapitalizm bize dayatıyor. Nasıl dayatıyor? Diyor ki, sen diyor eğer füze yapmazsan senin güvenliğin tehlikededir, seni gelir yeriz diyor? Sen de diyorsun yaparım ben de, hem de yerli ve millisini yaparım, yaptın füze karşı taraf bir füze kalkanı yapacak, ulan füze kalkanı yaptı biz herifi vuramayacağız, o zaman bende bir füze kalkanı yapayım. Yapıyorsun o zaman yazılım yapıyor senin füze kalkanını bozuyor. Sende karşı yazılım yapmak zorundasın. Bunun sonu yok, bu kulvara girersen bu kulvarda. Geçen Deniz Ülke Arıboğan diyor ki: “öyle dronlar yapacaklar ki, -bu ki aç parantez zaten yaptılar-sivrisinek gibi dolaşacak sen zaten fark etmeyeceksin, düşmanı dostu ayırt edecek. Bir

milyon dronu atacaklar hepinizi mahvedecekler. Şimdiden aklınızı başınıza alın diyor Deniz Ülke Arıboğan”. Ben de diyorum ki, Ülke Hanım ben de sana bir yazı yazacağım -inşallah okursun- başlığı şu: “Rızık İle Gayri Safi Milli Hâsıla”. Amentüye inananlar için inanmayanların canı sağ olsun. Adam “Hüküm Allah’ındır”, rızkı veren cana Cenab-ı Haktır’ı es geçiyorsa benim ona söyleyecek bir şeyim yok. Onun da kusura bakmasın bana söyleyecek bir şeyi yok. Şeye benziyor, Zügürt Ağada, şehre geliyor da herkes yanından gidiyor da, bir tane o kız var ona bağlı; diyor ki kız ben Zügürt Ağa’yım, o da diyor ki olsun senin güzelliğin yeter, her genç kızın gönlünde bir ağa vardır. Öbür herif geliyor, Erdal Özyağcılar, eşyaları almak istiyor, kovuyorlar onu. O’da giderken “geberin ulan geberin” diyor. Şimdi adam gelmiş bize diyor ki; şu şunları verirseniz ben de size (...) biz de diyoruz ki hadi git! Giderken diyor ki bize “geberin ulan geberin diyor.”

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (2007). Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim. Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Altınörs, Atakan (2014). 50 Soruda Dil Felsefesi. 7 Renk Basım Yayın: İstanbul.

Altınörs, Atakan (2015). Dil Felsefesi Tartışmaları-Platon'dan Chomsky'ye-. Bilge Kültür Sanat: İstanbul.

Altuğ, Taylan (2017). Dile Gelen Felsefe. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Altun, Fahrettin (2011). Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş. Küre Yayınları: İstanbul.

Alver, Köksal (2012a). “Edebiyata Giriş”, Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri. Editör: Alver, Köksal. Hece Yayınları: Ankara.

Alver, Köksal (2012b). “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”, Edebiyat Sosyolojisi. Editör: Alver, Köksal. Hece Yayınları: Ankara.

Alver, Köksal (2018). “Edebiyat Sosyolojiye Ne Anlatır”, Edebiyat ve Sosyolojisi – Sosyoloji Seminerleri 1-. Editör: Akyurt, Mehmet Ali. Alfa Basım Yayın: İstanbul.

Aristoteles (2002) . Yorum Üzerine. (Saffet Babür, Çev.) İmge Yayınları: Ankara.

Aristoteles (2014). Poetika-Şiir Sanatı Üstüne (Samih Fırat, Çev.) Can Yayınları: İstanbul.

Aristoteles (2015). Retorik. (Mehmet H. Doğan, Çev.) Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Ateş, Kemal (2007). Türk Dili. İmge Kitabevi: Ankara.

Atiker, Erhan (1998). Modernizm ve Kitle Toplumu. Vadi Yayınları: Konya.

Aydın, Suavi (2011). “Dil ve İletişim”, Antropoloji, Editör: Üstündağ, Handan. Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.

Ayvazoğlu, Beşir (1997). Aşk Estetiği İslam Sanatları Estetiği Üzerine Bir Deneme. Ötüken Neşriyat: Ankara.

Barbarasoğlu, Fatma K. (2001). “Mustafa Kutlu İle Röportaj”, Mustafa Kutlu Kitabı, Hazırlayan: Aykut, Kemal ve Özcan, Nusret. Nehir Yayınları: İstanbul.

Baudrillard, Jean (2016). Simülarklar ve Simülasyon. (Oğuz Adanır, Çev.) Doğu Batı Yayınları: Ankara.

Bauman, Zygmunt (2012). Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri. (Nurgül Demirdöven, Çev.) Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Bayhan, Vehbi (1997). Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.

Bennett, Andy (2013). Kültür ve Gündelik Hayat. (Nagehan Tokdoğan vd. Çev.) Phoenix Yayınları: Ankara.

Bilgin, Nuri (2014). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi. Siyasal Kitabevi: Ankara.

Bouthoul, Gaston (1975). Zihniyetler. (Selmin Evrim, Çev.) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul.

Bozkurt, Veysel (2012). Değişen Dünyada Sosyoloji. Ekin Yayınevi: Bursa.

Büyükkantarcıoğlu, Nalan (2006). Toplumsal Gerçeklik ve Dil. Multilingual: İstanbul.

Can, Bilal (2017). Kentle Kavga Mustafa Kutlu Öykücülüğünde Mekân. İzdiham Yayınları: İstanbul.

Cassirer, Ernst (2009). İnsan Üstüne Bir Deneme İnsan Kültürü Felsefesine Bir Giriş. (Necla Arat, Çev.) Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Cevizci, Ahmet (2005). Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları: İstanbul.

Cevizci, Ahmet (2009). Felsefe Tarihi. Say Yayınları: İstanbul.

Chomsky, Noam (2001). Dil ve Zihin. (Ahmet Kocaman, Çev.) Ayraç Yayınevi: Ankara.

Çaycı, Ahmet (2017). İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol. Palet Yayınları: Konya.

Demir, Gökhan Yavuz (2013). “Yerliler Arasında Bir Yapı Ustası”, (içinde) Mit ve Anlam. (Gökhan Yavuz Demir, Çev.) İthaki Yayınları: İstanbul.

Descartes, Rene (2013). Metot Üzerine Konuşma. (Atakan Altınörs, Çev.) Paradigma Yayınları: İstanbul.

Develioğlu, Ferit (1960). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat. Aydın Kitabevi: Ankara.

Dirin, İlyas (1999). “Söyleşi: Mustafa Kutlu İle Öykücülüğü Üzerine”, Hece Dergisi, 3, 33-34, 106-123.

Durkheim, Emile (2015). Sosyoloji ve Felsefe. (Merve Elma, Çev.) Pinhan Yayıncılık: İstanbul.

Ergin, Muharrem (2009). Türk Dil Bilgisi. Bayrak Basım: İstanbul.

Foucault, Michel (2015). Büyük Yabancı -Dil, Delilik ve Edebiyat Üstüne Konuşmalar-. (Savaş Kılıç, Çev.) Metis Yayınları: İstanbul.

Foucault, Michel (2017). Kelimeler ve Şeyler –İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi-. (Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.) İmge Kitabevi: Ankara.

Goffman, Erving (2012). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. (Barış Cezar, Çev.) Metis Yayınları: İstanbul.

Güneş, Ali (2007). “Edebiyat ve Toplum”, Muhafazakâr Düşünce, 4, 13-14, 69-94.

Güvenç, Bozkurt (1985). Kültür Konusu ve Sorunlarımız. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Güvenç, Bozkurt (2011). İnsan ve Kültür. Boyut Yayınları: İstanbul.

Habermas, Jürgen (2016). İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim.(Mustafa Tüzel, Çev.) Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Hegel, G.W. F. (2011). Tarihte Akıl. (Önay Sezer, Çev.) Kabalcı Yayıncılık: İstanbul.

Heidegger, Martin (2011). Sanat Eserinin Kökeni. (Fatih Tepebaşı, Çev.) De Ki Basım Yayım: Ankara.

Heidegger, Martin (2013). Hümanizm Üzerine. (Yunus Örnek, Çev.) Türkiye Felsefe Kurumu: Ankara.

Hyppolite, Jean (2016). Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar. (Doğan Barış Kılınç, Çev.) Doğu Batı Yayınları: Ankara.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963) DPT: Ankara.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1972) DPT: Ankara.

İnam, Ahmet (2006), “Edebiyatını Yitirmiş Edebiyat: Edebiyatın Edebi Yatık mı?”, Doğu Batı Dergisi, 6, 22, 21-38.

Kaçmazoğlu, Bayram H. (2013). Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar. Doğu Kitabevi: İstanbul.

Kalın, İbrahim (2010). “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”. Divan Dergisi, 2010-2, 1-61.

Kaplan, Mehmet (2012). Kültür ve Dil. Dergâh Yayınları: İstanbul.

Karpat, Kemal (2011). Osmanlıdan Günümüze Edebiyat ve Toplum. (Onur Güneş Ayas, Çev.) Timaş Yayınları: İstanbul.

Kıray, Mübeccel B. (2000). Ereğli - Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası. Bağlam Yayıncılık: İstanbul.

Kongar, Emre (2008). 21. Yüzyılda Türkiye. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Kongar, Emre (2017). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Koyuncu, Ahmet (2015). Kentleşme ve Göç. Hikmetevi Yayınları: İstanbul.

Kula, Onur Bilge (2012). Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı. İş Bankası Yayınları: İstanbul.

Kur'an-ı Kerim (2015). Hak Dini Kur'an Dili Meali. (Elmalılı, Hamdi Yazır) Azim Dağıtım: İstanbul.

Kutlu, Mustafa (2011). Yokuşa Akan Sular. Dergâh Yayınları: İstanbul.

Kutlu, Mustafa (2012a). Bu Böyledir. Dergâh Yayınları: İstanbul.

Kutlu, Mustafa (2012b). Sır. Dergâh Yayınları: İstanbul.

Kutlu, Mustafa (2012c). Ya Tahammül Ya Sefer. Dergâh Yayınları: İstanbul.

Kutlu, Mustafa (2012d). Yoksulluk İçimizde. Dergâh Yayınları: İstanbul.

Locke, John (2000). İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme. (Meral Delikara Topçu, Çev.) Öteki Yayınevi: Ankara.

Marshall, Gordon (2005). Sosyoloji Sözlüğü. (Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Çev.) Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.

Mengüşoğlu, Takiyettin (2017). İnsan Felsefesi. Doğu Batı Yayınları: Ankara.

Mevlana Celaleddin Er-Rumi (1995). Mesnevi III. (Veled İzbudak, Çev.) MEB Yayınları: İstanbul.

Okay, M. Orhan (2006), “Modernleşme ve Türk Modernleşmesinin İlk Döneminde İnanç Krizlerinin Edebiyata Yansıması”, Doğu Batı Dergisi, 6, 22, 53-64.

Oral, Necdet (2006). Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar -IMF ve Dünya Bankası Programlarının Türkiye Tarımına Etkileri- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları: Ankara.

Öner, Necati (2015). Bilginin Serüveni. Divan Kitap: Ankara.

Özensel, Ertan (2003). “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer” Değerler Eğitimi Dergisi, 1, 3, 217-239.

Özlem, Doğan (2012). Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi. Notos Kitap: İstanbul.

Özlem, Doğan (2016). Kavramlar ve Tarihleri. Notos Kitap Yayınevi: İstanbul.

Platon (2015). Sofist. (Furkan Akdemir, Çev.) Say Yayınları: İstanbul.

Saussure, Ferdinand (1998). Genel Dil Bilim Dersleri. (Berke Vardar, Çev.) Multilingual Yabancı Dil Yayınları: İstanbul.

Slattery, Martin (2010). Sosyolojide Temel Fikirler. (Ümit Tatlıcan vd. Çev.) Sentez Yayıncılık: Bursa.

Sözen, Edibe (2017). Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite. Profil Kitap: İstanbul.

Stendhal (2013). Kırmızı ve Siyah. (Sonat Kaya, Çev.) Bordo Siyah Yayınları: İstanbul.

Strauss, Levi (2013). Irk, Tarih ve Kültür. (Haldun Bayrı vd. Çev.) Metis Yayınları: İstanbul.

T.D.K. Büyük Türkçe Sözlük.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cc4dc394ff622.57568808 (18.04.2019)

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1998). Edebiyat Üzerine Makaleler. (Zeynep Kerman, Haz.) Dergâh Yayınları: İstanbul.

- Tekeli, İlhan (1982). Türkiye’de Kentleşme Yazıları. Turhan Kitabevi: Ankara.
- Tolan, Barlas (1980). Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları: Ankara.
- Tolan, Barlas (1983). Toplum Bilimlerine Giriş. Savaş Yayınları: Ankara.
- Tolstoy (2013). Sanat Nedir? (Mazlum Beyhan, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Tonga, Necati (2016). Mustafa Kutlu ve Yoksulluk İçimizde. Akçağ Basım Yayım: Ankara.
- Tunagür, M, Kardaş, M. (2017). 2000 Yılı ve Öncesinde Yayımlanan Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Değer Aktarımı. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (40), 159-185. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/mkusbed/issue/33533/307010>
- Uçan, Hilmi (2015). Dilbilim, Göstergibilim ve Edebiyat Eğitimi. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Ülken, Hilmi Ziya (1969). Sosyoloji Sözlüğü. M.E. B. Yayınları: İstanbul.
- Williams, Raymond (1990). Marksizm ve Edebiyat. (Esen Tarım, Çev.) Adam Yayınları: İstanbul.
- Wittgenstein, Ludwig (2013). Tractatus-Logico Philosophicus. (Oruç Arıoba, Çev.) Metis Yayınları: İstanbul.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Yıldız, Şerife (2005). Dil Kültür İletişim ve Medya. Sinemis Yayınları: Ankara.
- Yuhanna (2011). Kutsal Kitap. Kitab-ı Mukaddes Şirketi: İstanbul.

Yunus Emre (1997). Yunus Emre Divanı. Hazırlayan: Tatcı, Mustafa, T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.

